

| KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU

| TEOLOGICKÁ FAKULTA

INŠTITÚT CIRKEVNÝCH DEJÍN

NOTITLÆ HISTORIÆ
ECCLESIASTICÆ

Ružomberok 2024

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*

ročník | *Volume 13*, číslo | *Issue 2*, rok | *Year 2024*

vychádza 2x ročne | *Frequency: twice a year*

Časopis *Notitiæ historiæ ecclesiasticæ* je zaradený v databáze:

CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities) – 2020.

CEEOL (Central and Eastern European Online Library) – 2021.

ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities) – 2024.

Vedúci redaktor | *Editor-In-Chief*: prof. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.

Redakčná rada | *Editorial Board*:

ThDr. Daniel BOLEŠ, PhD. – TF, Katolícka univerzita v Ružomberku

doc. ThDr. Peter BORZA, PhD. – FF, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

doc. PhDr. Jaroslav CORANIČ, PhD. – GTF, Prešovská univerzita v Prešove

Dr. Viliam Štefan DÓCI OP – Istituto storico domenicano Roma, Taliansko

Mgr. Peter FEDORČÁK, PhD. – FF, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD. – TF, Katolícka univerzita v Ružomberku

doc. PhDr. Jitka JONOVÁ, Th.D. – Univerzita Palackého v Olomouci, CM TF Olomouc, Česko

prof. ThDr. Viliam JUDÁK, PhD. – Univerzita Komenského v Bratislave, RKCMBF Bratislava

prof. Dr. István KÁFER, PhD. – Gál Ferenc Főiskola Szeged, Maďarsko

doc. Viktor KICHERA, PhD. – Uzhhorod National University, Faculty of History, Ukrajina

Mons. HELic. Jozef KRIŠTOF – Segreteria di Stato, Citta del Vaticano

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD. – TF, Katolícka univerzita v Ružomberku

doc. ThDr. Radoslav LOJAN, PhD. – TF, Katolícka univerzita v Ružomberku

prof. Dr hab. Józef MARECKI – Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Poľsko

dr hab. Jarosław R. MARCZEWSKI – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II., Lublin, Poľsko

Dr. habil. Béla PUKÁNSZKY, DSc. – Univerzity Eszterházy Károly, Eger, Maďarsko

prof. ThDr. Ján ŠAFIN, PhD. – Pravoslávna bohoslovecká fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, Th.D. – TF Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Česko

Jazykový redaktor:

– **slovenského textu** | *Slovak text Editor*: Mgr. Eva BODNÁROVÁ

– **anglického textu** | *English text Editor*: Frances KREMARK

Technický redaktor | *Technical editor*: Marián HUMENSKÝ

Návrh obálky | *Cover design*: Ján MIŠKO

Adresa vydavateľa | *Address of editorial publisher*:

© 2024 VERBUM – vydavateľstvo KU

Hrabovská cesta 1A, 034 01 Ružomberok, web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Address of editorial office*:

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hlavná 89, 041 21 Košice

web: www.icd.ktfke.sk; email: icd@ktfke.sk

ISSN 1338-9572 (Print), ISSN 2730-0153 (Online)

OBSAH | CONTENTS

ÚVOD EDITORIAL.....	5
ŠTÚDIE / STUDIES.....	7
Kolekcia rukopisov Bodmer a Papyrus P ⁷² (Bodmer VIII)	8
<i>Manuscripts collection Bodmer and Papyri P⁷² (Bodmer VIII)</i>	
František Trstenský	
Život vybraných púštnych matiek a ich aplikácia pre spiritualitu žien	18
<i>The Lives of Selected Desert Mothers and their Application to Women's Spirituality</i>	
Slavomíra Svobodová	
Počiatky a vývoj majetkov Hozywmezew – Zbudské Dlhé – za čias kráľov Arpádovskej dynastie a Anjouvcov (1268 – 1382)	35
<i>The Origins and Development of the Hozywmezew Estates – Zbudské Dlhé – during the Reigns of the Kings of the Árpád Dynasty and the Anjou Dynasty (1268 – 1382)</i>	
Daniel Boleš	
„Lupi rapaces?“ Vývoj a formovanie postoja humanistu Leonarda Coxa k reformácii.....	54
<i>"Lupi rapaces?" The Development and Formation of the Humanist Leonard Cox's Attitude Toward the Reformation</i>	
Peter Fedorčák	
Cyrillic documents on the history of Greek Catholics in Czechoslovakia 1918 – 1939	66
<i>Cyrilské dokumenty k dejinám gréckokatolíkov v Československu 1918 – 1939</i>	
Viktor Kichera	
Adorácia sv. Krížu. Oltárny obraz z kostola kapucínov v Bratislave	77
<i>Adoration to the Cross. Altarpiece from the Capuchin Church in Bratislava</i>	
Andrej Botek	
PRAMENĽ / SOURCE	89

<i>Listina jágerského biskupa Andreja z roku 1288 s testamentom Dionýza Abu</i>	92
RECENZIE / <i>REVIEWS</i>	92
KRONIKA / <i>CHRONICLE</i>	97
RECENZENTI PRÍSPEVKOV / <i>REVIEWERS</i>	106

ÚVOD | EDITORIAL

Vážení čitatelia!

Kalendárny rok 2024 uzatvárame príspevkami, ktoré v našom časopise *Notitiae historiae ecclesiasticae* prinášame dvakrát ročne. Cieľom časopisu je ponúkať predovšetkým vedecké štúdie, ktoré prispievajú k hlbšiemu poznávaniu cirkevných dejín. V obsahu tohto nového čísla nájdeme šesť štúdií, preklad jednej listiny, jednu recenziu a tri správy.

Jadro časopisu tvoria štúdie, ktoré začínajú príspevkom Františka Trstenského. Autor svoju pozornosť sústredil na biblický rukopis, ktorý obsahuje najstaršie známe svedectvo o dvoch listoch svätého Petra, ktoré sa zachovali v Bodmerových papyrusoch (Bodmer VIII) z 3. storočia po Kristovi. Tento papyrus spolu s mnohými ďalšími papyrusmi bol objavený v Strednom Egypte asi v roku 1952 a kúpil ich švajčiarsky zberateľ Martin Bodmer.

V poradí druhý príspevok od Slavomíry Svobodovej si všíma historický kontext života vybraných púštnych matiek, ktorý je zasadený do púštnej spirituality a usiluje sa aplikovať ich životy či výroky na aj dnešnú spiritualitu žien.

Historické bádanie v ďalšej štúdií ponúka Daniel Boleš, ktorý sa sústredil na počiatky a vývoj majetkov obce Zbudské Dlhé (Hozywmezew) v údolí rieky Laborec za čias kráľov Arpádovskej dynastie a Anjouvcov (1268 – 1382). Autor si za svoj cieľ stanovil sledovať počiatky a hospodársky vývoj tejto oblasti.

Autor Peter Fedorčák vo svojej štúdií chce čitateľovi predstaviť osobnosť Leonarda Coxa (asi 1495 – asi 1550), ktorý patril medzi jednu z významných postáv humanizmu a renesancie v Uhorsku a Poľsku. Zároveň analyzuje Coxov vzťah k reformácii, jeho interakcie s cirkevnými predstaviteľmi a jeho celkový postoj k náboženstvu.

Historik Viktor Kichera z Užhorodu sa vo svojom príspevku zamerá na archívny a knižničný výskum cyrilských dokumentov, ktoré sa týkajú dejín gréckokatolíkov v Československu v rokoch 1918 – 1939.

Sekciu štúdií uzatvára Andrej Botek svojím príspevkom *Adorácia sv. Krížu. Oltárny obraz z kostola kapucínov v Bratislave*. Autor nám predstaví oltár sv. Kríža, ktorý sa nachádza v kapucínskom kostole v Bratislave. Hlavným motívom obrazu je v strede plastika ukrižovaného Krista na olejomaľbe, ktorá zobrazuje predstaviteľov spoločenských vrstiev tej doby. Príspevok sa zaoberá symbolickými, ikonografickými a umeleckými otázkami tejto olejomaľby.

V druhom bloku časopisu s názvom *Prameň* je čitateľom ponúknutý v latinskom jazyku text listiny jágerského biskupa Andreja z roku 1288 s testamentom Dionýza Abu. Túto listinu prepísal a preložil Daniel Boleš a nechýba k nej ani poznámková časť.

V nasledujúcom bloku *Recenzie* nájde čitateľ recenziu od Rudolfa Manika. Predmetom recenzie je publikácia Františka Vnuka s názvom: *Noc pred popravou s prezidentom Tisom*. Knihu vydal Slovenský dejepisný spolok v Bytči v roku 2024.

V poslednom bloku *Správy* prinášame tri správy z konferencií. Tou prvou bola konferencia s názvom *Kardínal Jozef Tomko: Posolstvo jeho života pre súčasný svet*. Konala sa 30. septembra 2024 pri príležitosti 100. výročia narodenia kardinála Jozefa Tomka. Cieľom

konferencie bolo priblížiť osobnosť a odkaz kardinála Jozefa Tomka pre súčasný svet. Autorom tejto správy je Stanislav Dzuričko.

V poradí druhá konferencia sa konala v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach dňa 19. septembra 2024. Bola venovaná Júliusovi Kustrovi, prvému slovenskému kníhkupcovi na východnom Slovensku a v Košiciach, pri príležitosti jeho 140. výročia narodenia. Správu napísal Oliver Hvizd.

Tretia konferencia s názvom *Život a dielo doc. ThDr. Františka A. Kišidaya* sa konala 11. októbra 2024 na Teologickej fakulte KU v Ružomberku. Cieľom konferencie bolo priblížiť osobnosť a dielo kňaza a pedagóga Františka A. Kišidaya. Autorom tejto správy je Stanislav Dzuričko.

Prajeme Vám príjemné a obohacujúce čítanie.

Redakcia časopisu

ŠTÚDIE / *STUDIES*

Kolekcia rukopisov Bodmer a Papyrus P⁷² (Bodmer VIII)

František Trstenský

<https://doi.org/10.54937/nhe.2024.13.2.8-17>

Manuscripts collection Bodmer and Papyri P⁷² (Bodmer VIII)

Abstract: *Among the biblical manuscripts is the oldest testimony known of the two letters of St. Peter conserved in the Bodmer Papyri VIII from the 3rd century C.E. that was discovered along with many other papyri in Middle Egypt in about 1952, and were purchased by the Swiss collector Martin Bodmer. Around the end of the fifties, it was placed in safekeeping at the Bibliotheca Bodmeriana in Cologne, near Geneva. Ever since the owner gave the papyrus to Pope Paul VI as a gift in 1969, it has been kept in the Vatican Apostolic Library. This article focuses on the brief description of this papyri.*

Keywords: *Papyri. Manuscript. Codex. Origin. Composition.*

Úvod

20. storočie poznamenali štyri mimoriadne dôležité objavy biblických papyrusov a pergamenov, ktoré ovplyvnili ďalšie štúdium Biblie a kresťanstva. Na prvom mieste to bola, počnúc rokom 1947, séria objavov zvitkov v lokalite Mŕtveho mora, ktoré poznáme pod názvom Kumránske zvitky alebo v širšom geografickom zaradení Zvitky od Mŕtveho mora. Druhým dôležitým nálezom bola kolekcia papyrusov Chester Beatty objavených v Egypte v roku 1931, ktoré obsahujú grécke a koptské texty datované do obdobia od 2. do 4. storočia po Kr. Tretím objavom sú rukopisy z lokality Nag Hammadi obsahujúce kresťanské gnostické texty z 3. až 6. storočia nájdené v roku 1945. Napokon štvrtým objavom je kolekcia papyrusov Bodmer nájdených začiatkom 50. rokov 20. storočia.¹

Kolekcia papyrusov Bodmer je pomenovaná po humanistovi a zberateľovi jedinečných a zriedkavých literárnych diel Martinovi Bodmerovi (1899 – 1971), ktorý založil

---

¹ COMFORT, Philip. *Encountering the Manuscripts. An Introduction to New Testament Paleography & Textual Criticism.* Nashville : Broadman & Holman Publishers 2005, s. 58.

„knížnicu svetovej literatúry“ Bibliotheca Bodmeriana v Cologny blízko Ženevy. Pred svojou smrťou Martin Bodmer založil nadáciu Foundation Martin Bodmer, ktorej poslaním je zabezpečiť fungovanie knižnice a prístup k nej pre verejnosť.

Pôvod kolekcie papyrusov Bodmer

Pod označením kolekcia papyrusov Bodmer sa v širokom zmysle slova rozumie zbierka klasických, biblických a kresťanských gréckych rukopisov, biblických a kresťanských koptských rukopisov a ďalších rukopisov, ktoré sú vo vlastníctve tejto knižnice. V užšom zmysle slova sa označením kolekcia papyrusov Bodmer rozumie zbierka rukopisov, ktoré zakúpil Martin Bodmer v 50. rokoch 20. storočia. Za miesto ich pôvodu sa považuje egyptský Pabau blízko Dišny, kde bolo centrom mníšskeho života podľa vzoru sv. Pachómia.² Preto sa v niektorej odbornej literatúre používa aj označenie „Papyrusy Dišna“. V koptskom jazyku meno Pachómios znamená „sokol“ a jeho sviatok sa slávi 9. mája. V Katolíckej cirkvi sa slávi 15. mája. Žil v rokoch 292 až 348 po Kr. Počas svojho života založil deväť kláštorov a od roku 336 po Kr. žil práve v kláštore v Pabau. Podľa všetkého zbierka papyrusov pochádza z knižnice Pachomiovho kláštora v Pabau.³

Klasifikácia kolekcie papyrusov Bodmer

Nasledujúca tabuľka prináša prehľad niektorých rukopisov, ktoré sú napísané v gréckom jazyku a majú priamo biblický obsah alebo zameranie a sú v kódexovej forme:

P. Bodmer II = P66: Jn 1,1-21,9
P. Bodmer V: Narodenie Márie, niekedy sa nazýva aj Jakubova apokalypsa
P. Bodmer VII = P72: Júdov list 1-25
P. Bodmer VIII = P72: 1-2 Petrov list
P. Bodmer IX = 2113: Ž 33-34
P. Bodmer X: korintská korešpondencia (odpoveď Korint'anov na Pavlov druhý a tretí list)
P. Bodmer XI: 11. Šalamúnova óda 11
P. Bodmer XIV = P75: Lk 3,18-18,18; 22,4-24,53
P. Bodmer XV = P75: Jn 1,1-15,8
P. Bodmer XVII = P74: Sk 1,2-28,31; Jak 1,1-5,20; I Pt 1,1-3,5; 2 Pt 2,21-3,16; I Jn 1,1-5,17; 2 Jn 1-13; 3 Jn 6, 12; Júd 3-25
P. Bodmer XXIV = 2110: Ž 17,46-117,44
P. Bodmer XLV: Príbeh Zuzany
P. Bodmer XLVI: Dan 1,1-20
P. Bodmer? = P73: Mt 25,43; 26,2-3

V nasledujúcej tabuľke sú rukopisy v koptskom jazyku:

P. Bodmer III: Jn 1,1-21,25; Gn 1,1-4,2
---

² ROYSE, James Ronald. *Scribal Habits in Early Greek New Testament Papyri*. Leiden : Brill 2008, s. 19. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004161818.i-1055>

³ WASSERMAN, Albert. *Papyrus 72 and Bodmer Miscellaneous Codex*. In: *New Testament Studies* 51 (2005), s. 139. <https://doi.org/10.1017/S0028688505000081>

P. Bodmer VI: Prís 1,1-21,4
P. Bodmer XVI: Ex 1,1-15,21
P. Bodmer XVIII: Dt 1,1-10,7
P. Bodmer XIX: Mt 14,28-28,20; Rim 1,1-2,3
P. Bodmer XXI: Joz 6,16-25; 7,6-11,23; 22,1-2; 22,19-23,7; 23,15-24,2
P. Bodmer XXII: Jer 40,3-52,34; Náreky, Jeremiášov list, Bar 1,1-5,5
P. Bodmer XXIII: Iz 47,1-66,24
P. Bodmer XL: Pies
P. Bodmer XLI: Skutky Pavla
P. Bodmer XLII: 2 Kor
P. Bodmer XLIII: Apokryfon
P. Bodmer XLIV: Dan

V nasledujúcej tabuľke sú rukopisy kresťanského pôvodu s rôznym zameraním v gréčtine:

P. Bodmer XII: liturgický fragment (Melitus zo Sardy?)
P. Bodmer XIII: Veľkonočná kázeň Melita zo Sardy
P. Bodmer XX: Fileova apológia
P. Bodmer XXIX-XXXVIII: Codex visionum
P. Bodmer XLVII: Morálne poučenia

V nasledujúcej tabuľke sú rukopisy koptského kresťanského pôvodu:

P. Bodmer XXXIX: Pachomiov list 1 I ^b
--

V nasledujúcej tabuľke sú rukopisy s obsahom klasickej gréčtiny:

P. Bodmer I: Iliad 5 a 6
P. Bodmer IV: Menander
P. Bodmer XXV: Menander
P. Bodmer XXVI: Menander
P. Bodmer XXVII: Tukydidés
P. Bodmer XXVIII: Satirická hra
P. Bodmer XLVIII: Iliad
P. Bodmer XLIX: Odyssea

Pre textovú kritiku Biblie majú najväčšiu dôležitosť tri papyrasy tejto kolekcie: P⁶⁶, P⁷² a P⁷⁵.

Papyrus P⁶⁶ pôvodne obsahoval Jánovo evanjelium v kódexovej forme na 156 stranách, z ktorých sa zachovalo 104 strán od Jn 1,1 po 14,26 (časť Jn 6,11-35 chýba) a časť Jn 14, 29-21,9 je len v neúplnej forme. Väčšina odborníkov sa zhoduje v názore, že kódex bol zostavený okolo roku 200 po Kr. Pre elegantnosť kaligrafie sa predpokladá, že bol napísaný v skriptórii. Zvláštnosťou tohto papyrusu je, že obsahuje až 400 osobitých variant

textu, pričom až polovica je spôsobená nepozornosťou samotného rukopisca. Ide o najstarší známy rukopis, ktorý už obsahuje perikopu o žene pristihnutej pri cudzoložstve (Jn 7,53-8,11).

Papyrus P⁷² prvýkrát zverejnil Michel Testuz v roku 1959.⁴ V tomto článku sa zameriavam na Bodmerov papyrus VIII, ktorý obsahuje 1 a 2 Pt. Rovnaké označenie P⁷² nesie aj Bodmer VII, ktorý obsahuje Júdov list. Martin Bodmer predstavil tento rukopis pápežovi Pavlovi VI. pri jeho návšteve Ženevy v roku 1969 a neskôr ho podaroval Vatikánu a dnes je uložený vo Vatikánskej knižnici.⁵

Papyrus P⁷⁵ pôvodne obsahoval Lukášovo a Jánovo evanjelium na 72 listoch, tzn. 144 stranách a bol napísaný medzi rokmi 175 – 225 po Kr. a predstavuje najstaršiu známu časť Lukášovho evanjelia. Zachovalo sa 102 strán, na ktorých je väčšia časť Lukášovho evanjelia a polovica Jánovho evanjelia. P⁷⁵ preukazuje veľmi blízku textovú podobnosť k Vatikánskemu kódexu (B), preto sa niektorí odborníci domnievajú, že aj pôvod textu Vatikánskeho kódexu je potrebné posunúť až do 2. storočia po Kr.⁶

Dôležitosť Bodmera VIII

Ako už bolo spomenuté, Bodmer VIII obsahuje 1 a 2 Pt. Do jeho objavenia sa najstarší text nachádzal vo významných unciálnych kódexoch: Vatikánsky kódex (B), Sinajský kódex (a), ktoré sa datujú do 4. storočia; Alexandrijského kódexu (A) a Kódexu Efrém, ktoré sa datujú do 5. storočia a Kódex Béze z 5/6. storočia. S nájdením Bodmera VIII sme vkročili až do 3. storočia po Kr. a vlastnime najvzácnejší text 1-2 Pt (taktiež Júdovho listu v Bodmeri VII), pričom je to o to viac vzácnejšie, že text sa zachoval na papyruse.⁷

Okolnosti kompozície Bodmera VIII

Bodmer VIII bol zostavený v 3. – 4. storočí po Kr., tzn. v čase, keď kresťanstvo bolo ešte oficiálne zakázaným náboženstvom. Teda vďaka aj tomuto rukopisu sa môžeme priblížiť dobe, keď napriek zákazom kresťanská viera rástla, rozširovala sa a presiahla hranice Rímskej ríše. Rukopis vznikol v Egypte (bez ďalšej možnosti bližšie určiť miesto vzniku), čo je iste zaujímavá informácia, keď si uvedomíme, že pre Starý zákon táto krajina predstavovala negatívnu skúsenosť otroctva, aj keď jestvujú v Starom zákone texty, ktoré hovoria o krajine ležiacej na brehoch rieky Níl v pozitívnom svetle (Iz 19,21; Mich 7,12 a pod.). Pre kresťanov sa Egypt stal krajinou, ktorá poskytla prístrešie Svätej rodine a veľmi rýchlo nadobudla postavenie dôležitého centra raného kresťanstva. Pre zaujímavosť pripomeniem, že Egypt bol miestom prvého prekladu Hebrejskej Biblie, konkrétne do gréčtiny, ktorý poznáme pod názvom Septuaginta, ktorý vznikol v priebehu 3. a 2. storočia pred

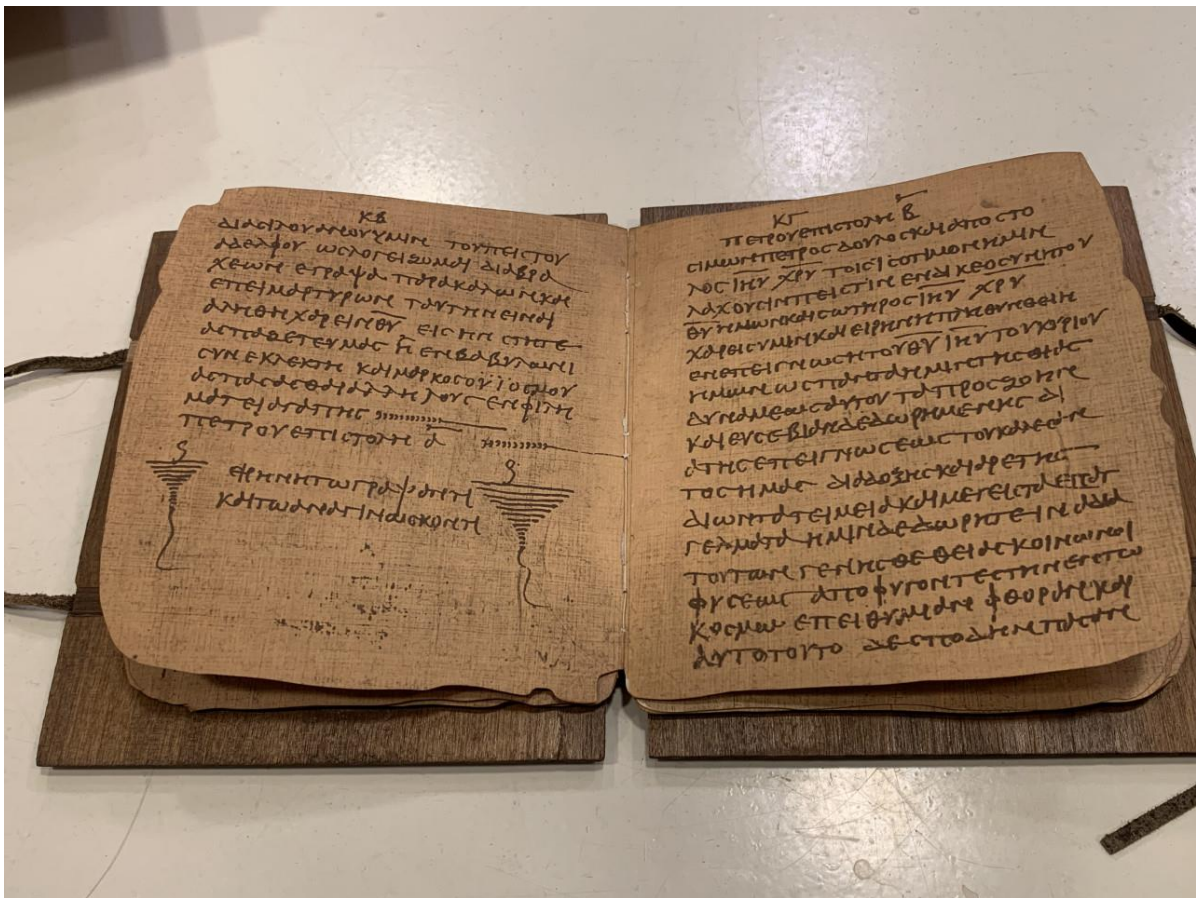
⁴ GOPPELT, Leonhard. *A Commentary on 1 Peter*. Grand Rapids : Wm. B. Eerdmans Publishing Company 1993, s. 56.

⁵ Pre jednotlivé tabuľky porov.: PIETERSMA, Albert. *Bodmer Papyri*. In FREEDMAN, David Noel. (ed.): *THE ANCHOR BIBLE DICTIONARY, VOLUME 1*. New York : Doubleday Books 1992, s. 766 – 767. <https://doi.org/10.5040/9780300261875-1031>

⁶ HULL Jr., F. Robert. *The Story of the New Testament Text*. Atlanta : The Society of Biblical Literature 2010, s. 116 – 118.

⁷ TESTUZ, Michael. *L'Épître de Jude (PB VII). Les deux Épîtres de Pierre (PB VIII). Les Psaumes 33 et 34 (PB IX)*. In *Bibliotheca Bodmeriana. La collection des Papyrus Bodmer 2. Graeca biblica et christiana*. München K. G. Saur Verlag 2000, s. 2/711.

Kr., za pomoci ktorého sa šírila biblická viera v jedného Boha do celého vtedajšieho sveta. Septuaginta sa stala pre prvé kresťanské komunity mimo územie Izraela dôležitým textom, z ktorého potvrdzovali, že Ježiš z Nazareta je prisľúbený Mesiáš. Rovnako v Egypte sa našiel aj zatiaľ najstarší fragment Nového zákona, papyrus P⁵², ktorý obsahuje časti veršov 18. kapitoly Jánovho evanjelia a datuje sa okolo roku 130 po Kr.⁸ Egypt sa stal významným centrom mníšskeho života. Napokon egyptská Alexandria spolu s Antiochiou v Sýrii predstavovali dve najdôležitejšie teologické školy kresťanstva. Spomíname to úmyselne, aby sme vnímali atmosféru, v ktorej bol Bodmerov papyrus zostavený.⁹

(Papyrus Bodmer VIII) P⁷² – Papyrus Nr. 72

Kresťanské skriptória v Egypte

V Egypte jestvovali centrá kresťanstva, v ktorých dochádzalo k prepisovaniu rukopisov Starého a Nového zákona ako aj ďalších kresťanských kompozícií. Už som spomenul Alexandriu, kde v 2. storočí po Kr. vznikla katechetická škola nazývaná „Didaskelion“.

⁸ ALAND, Kurt – ALAND, Barbara. *The Text of The New Testament*. Grand Rapids : Wm. B. Eerdmans Publishing Company 1995, s. 85.

⁹ RATZINGER, Jozef. *Preľazjone*. In MARTINI, Carlo Martini (ed.): *Beati Petri Apostoli Epistulae. Ex Papyro Bodmeriana VIII Transcriptae*. Città del Vaticana, Madrid : Bibliotheca Apostolica Vaticana, Testimonio Compañia Editorial 2003, s. VIII – X.

Euzébius z Cézarey (263 – 339 po Kr.) predpokladá, že škola jestvovala ešte pred Pantanenom, ktorý ju viedol v rokoch 160 – 180 po Kr. (zomrel okolo roku 200 po Kr.) Pantanenus bol pôvodne stoickým filozofom, ktorý konvertoval na kresťanstvo. Jeho žiakom bol sv. Klement Alexandrijský (150 – 215 po Kr.), ktorý po ňom viedol školu. Je celkom možné, že v škole jestvovalo aj skriptorium, kde sa prepisovali biblické spisy. Školu najviac preslávil Origenes (185 – 254 po Kr.). Euzébius z Cézarey uvádza, že mal viacero rukopiscov, ktorým diktoval text. Známa je predovšetkým jeho Hexapla, tzn. šesť verzí biblického textu (hebrejský text; Secunda – hebrejský napísaný gréckymi písmenami; Akvilov preklad hebrejskej Biblie; Symmachov preklad hebrejskej Biblie; Septuaginta; Teodóciov preklad hebrejskej Biblie).

Ďalším významným centrom kresťanského života v Egypte a aj činnosti kresťanského skriptória sa nachádzal v lokalite Oxyrhynchus, ktoré leží asi 160 km juhozápadne od Káhiry. V tejto lokalite sa našli tisícky fragmentov papyrusov, medzi ktorými sú aj biblické texty, ktoré sa datujú do obdobia 2. až 7. storočia po Kr. Medzi najvýznamnejšie novozákonné texty patrí P¹ (okolo roku 250 po Kr, obsahuje Mt 1); P⁵ (okolo roku 250, obsahuje Jn 1,16,20); P¹⁵ (okolo roku 250, obsahuje 1 Kor 7-8); P²⁰ (okolo roku 250, obsahuje Jak 2-3); P⁹⁰ (okolo roku 150, obsahuje Jn 18-19) atď. Z celkového počtu asi 116 novozákonných rukopisov na papyruse až 43 pochádza z tejto lokality. Niektorí autori sa domnievajú, že rukopisy pôvodne vznikli v Alexandrii a boli poslané do Oxyrhynchu. Práve objavy v Dišne predstavujú isté prepojenie medzi Alexandriou a Oxyrhynchom. Po smrti Pachómia žilo v oblasti až 50 000 mníchov, ktorých denným programom bolo aj čítať a učiť sa naspamäť biblické texty. Niektoré rukopisy (zvlášť P⁴⁶ a P⁶⁶) preukazujú vysoký stupeň profesionality a elegancie, čo predpokladá skriptorium a zdatného rukopiscu, a preto mohli vzniknúť v Alexandrii. Papyrusové rukopisy tak mohli byť výsledkom objednania zo strany mníchov pre potreby kláštorov. Kresťanskí rukopiscisti sa mohli technike prepisovania biblických spisov naučiť od židovských rukopiscov, ktorí mali v tejto profesii už niekoľko stáročných skúseností.¹⁰

---

¹⁰ COMFORT, Philip. *Encountering the Manuscripts. An Introduction to New Testament Paleography & Textual Criticism*. Nashville : Broadman & Holman Publishers 2005, s. 24 – 27.

Päť najdôležitejších papyrusových rukopisov Nového zákona¹¹

Označenie	Názov	Datačia	Obsah	Dôležitosť
P ⁴⁵	Chester Beatty I	3. stor.	Časti všetkých evanjelií a Skutkov apoštolov	Text medzi Alexandrijským a západným typom
P ⁴⁶	Chester Beatty II	3. stor.	Časti väčšiny Pavlových listov	Starobylosť Pavlových listov
P ⁴⁷	Chester Beatty III	3. stor.	Zjv 9,10-17,2	Text blízky Vatikánskemu kódezu
P ⁶⁶	Bodmer II	3. stor.	2/3 Jánovho evanjelia	Kvalita a kvantita textu
P ⁷⁵	Bodmer XIV-XV	3. stor.	Väčšina Lukášovho evanjelia a polovica Jánovho evanjelia	Takmer identický text s Vatikánskym kódexom

Formálna stránka Bodmera VIII

Pokiaľ ide o formát, rukopis má malé rozmery (15,5 cm x 14,2 cm), čo naznačuje, že kódex nebol určený na liturgické účely, ale skôr súkromné použitie veriaceho jednotlivca, dobre postaveného, ktorý chcel mať domácu knižnicu posvätných spisov Svätého písma. V 3. storočí po Kr. mal kánon Svätého písma už v mnohých aspektoch pevné jadro. Určite do neho patrili štyri evanjeliá, Skutky apoštolov, Pavlove listy, ale (ne)obsahoval spisy, ktoré boli diskutované. „Euzébius z Cézarey uvádza, že medzi diskutované spisy – avntilego, **mena**, ktoré nie sú uznávané všetkými, patrí Jakubov list, Júdov list, Druhý Petrov list a Druhý a Tretí Jánov list, ktorý patrí evanjelistovi Jánovi alebo inej osobe s rovnakým menom.“¹²

Nevieme presne, ktoré kritériá ovplyvnili nášho zadávateľa. Bodmer VIII síce obsahuje len 1-2 Pt, ale keďže je zviazaný s ostatnými kompozíciami, používa sa aj pre ne všeobecné označenie Bodmerov kódex. Dnes kódex nesie označenie Bodmer V; VII; VIII; IX; X; XI; XII; XIII; XX a obsahuje deväť rôznych spisov v tomto poradí: *Narodenie Márie, korešpondencia medzi Pavlom a Korint'anni, jedenásta óda Šalamúna, Júdov list, veľkonočná homília Melitona zo Sárd, fragment kresťanského hymnu, Fileova apológia, Ž 33 a 34*¹³ a *napokon Prvý a Druhý list Petrov*. Ide teda o antológiu textov na 180 stranách, ktoré neboli napísané

¹¹ HULL Jr., F. Robert. *The Story of the New Testament Text*. Atlanta : The Society of Biblical Literature 2010, s. 118.

¹² TRSTENSKÝ, František. *Komentár k Jakubovmu listu*. Svät : KBD 2010, s. 9.

¹³ Vystáva otázka, či jestvuje nejaké spojenie medzi umiestnením 1-2 Pt a zároveň Ž 33 a 34, ktoré sa v kódexe nachádzajú pred nimi. Ž 34 je viackrát citovaný v 1 Pt (Ž 34,9 v 1 Pt 2,3 a Ž 34,13-17 v 1 Pt 3,10-12). Ž 33 sa však nespomína. Porov.: WASSERMAN, Tommy. *Papyrus 72 and Bodmer Miscellaneous Codex*. In *New Testament Studies* 51 (2005), s. 147.

v rovnakom čase a nepochádzajú od jedného rukopisca. Na zostavení sa podieľali pravdepodobne štyria rôzni rukopisci v období od začiatku 3. storočia po prvú polovicu 4. storočia po Kr. Ich počet však ostáva predmetom diskusie. Eric G. Turner hovorí až o šiestich rukopisoch. 1.: Narodenie Márie; 2.: korešpondencia medzi Pavlom a Korint'ňami, jedenásta óda Šalamúna, Júdov list; 3.: homília Melitona zo Sárd; 4.: Fileova apológia; 5.: Ž 33 a 34; 6.: Prvý a Druhý list Petrov. Pokiaľ ide o samotný P⁷², tzn. Bodmer VII a VIII, Turner zastáva stanovisko, že pochádza od dvoch rozdielnych rukopiscov.¹⁴ Znamená to, že spisy boli pôvodne oddelené a až neskôr sústredené do jedného kódexu. Faksimile, ktoré vlastní knižnica TF KU, obsahuje reprodukciu 1-2 Pt.

Michel Testuz sa domnieva, že Bodmer VIII pochádza z rúk koptských rukopiscov, čo je celkom možné, že pochádzali z okolia mesta Téby. Na potvrdenie tohto názoru uvádza, že na okraji 2 Pt 2,22 sa nachádzalo koptské slovo PMEĪ, čo znamená „autentický“ a že v texte často dochádza k zámene gréckych písmen K a G, čo je charakteristické pre Koptov z Téb. Nešlo o kresťanov, ktorí by patrili ku gnostikom, ale tvorili súčasť „veľkej“ Cirkvi, čo potvrdzuje prítomnosť textov, ktoré majú protignostické zameranie.¹⁵

Na mieste je otázka, prečo dochádza k takýmto rozdeleniam na menšie časti. Dôvodov je niekoľko. Kódex bol rozobraný a dnes sa niektoré časti nachádzajú vo Vatikáne a niektoré v Ženeve. V priebehu výskumu, ktoré začali od 50. rokov a sústredili sa na jednotlivé spisy, dali odborníci rôzne označenia týmto spisom, ako je uvedené v tabuľkách. K jednotlivým výskumom vznikli aj rôzne publikácie podľa špecializácie jednotlivých odborníkov a ich predmetu záujmu.¹⁶

Poznámky k textu

1 a 2 Pt patrí do najstaršej časti a boli zapísané spolu s korešpondenciou Pavla s Korint'ňami, Šalamúnovou ódou a Júdovým listom v 3. storočí po Kr. Preto z hľadiska textovej kritiky predstavuje Bodmer VIII najstaršie svedectvo na papyruse, na ktorom sa zachoval takmer kompletný text 1 a 2 Pt na 36. stranách. 1-2 Pt majú vlastné číslovanie. Každá strana obsahuje od 17 do 19 riadkov a každý riadok 20 až 25 písmen. Začiatok a ukončenie každého listu je jasne odlišený nápismi PETROU EPISTOLH A alebo B. List je zakončený poznámkou rukopisca EIRHNH TW GRAYANTI KAI TW ANAGINWSKONTI – *Pokoj tomu, kto píše ako aj tomu, kto číta.*

Božie mená sú skrátene vtedy zaužívaným spôsobom QEOS QS PATHR PR KURIOS KS IHSOUS IS CRISTOS CS (s písmenami na základe koncoviek pri skloňovaní, napríklad v genitíve QU PTS KU IU alebo IHU CRU) atď. Pri slove PNEUMA sú koncovky sú rôzne PNAI PNI PNTI. Pre identifikáciu Božích mien (nomina sacra) rukopisec ich označil súvislou čiarou nad písmenami. Súvislú čiaru použil aj pri iných menách, napríklad SARRA ABRAAM NWE. V texte často dochádza k itacizmu, tzn. k zámene ei za

¹⁴ HULL Jr., F. Robert. *The Story of the New Testament Text*. Atlanta : The Society of Biblical Literature 2010, s. 117.

¹⁵ TESTUZ, Michael. *L'Épître de Jude (PB VII). Les deux Épîtres de Pierre (PB VIII). Les Psaumes 33 et 34 (PB IX)*. In Bibliotheca Bodmeriana. La collection des Papyrus Bodmer 2. Graeca biblica et christiana. München K. G. Saur Verlag 2000, s. 714/2.

¹⁶ WASSERMAN, Tommy. *Papyrus 72 and Bodmer Miscellaneous Codex*. In *New Testament Studies* 51 (2005), s. 137 – 138. <https://doi.org/10.1017/S0028688505000081>

i, i za ei, e za ai. Úplne chýba interpunkcia, a ak sa niekde nachádza bodka, skôr ide o neúmyselnosť. Rukopisec si občas pomýli z s d, d s q, z s s, r s l, pričom všetky omyly sú z dôvodu podobnosti výslovnosti.¹⁷

1 a 2 Pt je doprevádzaný podtitulmi, ktoré sú uvedené na okraji textu. Z nich majú niektoré zvlášť osobitosti: PERI AGEIOSUNH – Ohľadom svätosti (1 Pt 1,15); PERI CRU PAQOS EN SARKI – Ohľadom Kristovho utrpenia v tele (1 Pt 4,1). Tieto názvy neboli pravdepodobne zostavené rukopiscom s dobrou znalosťou gréčtiny, pretože výraz, ktorý sprevádza predložku PERI, nie je v požadovanom páde. Podľa všetkého koptský rukopisec jednoducho prevzal slovo, ktoré našiel v texte a urobil z neho podtitul.¹⁸

Medzi ďalšie ortografické zvláštnosti patrí skutočnosť, že počet skutočných chýb rukopisca sú relatívne dosť vysoké a potvrdzujú jeho neistú znalosť gréckeho jazyka. Ide o morfológické chyby (napr. elpidan namiesto elpida v 1 Pt 1,3); vynechanie písmen (fqartw namiesto afqartw v 1 Pt 3,4); doplnenie písmen (proegnwsamenou namiesto proegnwsmenou v 1 Pt 1,20); haplografia, tzn. vynechanie písmen alebo skupiny slov (diou namiesto dio ou v 2 Pt 1,12); homeoteuton (kai cilia eth chýba pri druhom výskyte v 2 Pt 3,8); diptografia (je opakom haplografie), tzn. opakovanie písmen alebo skupiny slov (ebasanizen namiesto ebasanizen v 2 Pt 2,8) atď. Chýb tohto typu je najmenej 11 v 1 Pt a 18 v 2 Pt. Pre porovnanie Codex Vaticanus (B), ktorý sa datuje do 4. storočia, obsahuje v 1 Pt 4-5 chýb a v 2 Pt len 1 chybu.¹⁹

Bodmer VIII ďalej obsahuje samotenu“ lektúru, tzn. také čítanie textu, ktoré ne-nachádzame v ďalších svedkov textovej tradície. Najčastejšie ide o nahradenie slov ich synonymami. Osobitný prípad však predstavuje lektúra qeou (Boha resp. Božieho) namiesto cristou (Krista resp. Kristovho) v 1 Pt 5,1, ktorá možno vyplýva z nejakého nám neznáme doktrinálneho úmyslu rukopisca alebo prostredia: „Πρεσβύτερους οὖν ἐν ὑμῖν παρακαλῶ ὁ συμπρεσβύτερος καὶ μάρτυς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων, ὁ καὶ τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης κοινωνός· *Starších, čo sú medzi vami, prosím ako spolustarší a svedok Kristových utrpení, ale aj účastník jeho slávy, ktorá sa má v budúcnosti zjaviť.*“ Ďalší prípad nachádzame v 2 Pt 1,20, kde sa stretáme s lektúrou profhteia kai graph (proroctvo a písmo) namiesto profhteia graphj: „τοῦτο προῶτον γινώσκοντες ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται· *Predovšetkým však vedzte, že nijaké proroctvo v Písme nepripúšťá súkromný výklad.*“ Celkovo napočítame v rukopise približne 60 takýchto samotených“ lektúr, ktoré sú však z hľadiska učenia druhoradého významu a nevňášajú do našich vedomostí nové prvky.

Záver

Je zaujímavé, že Bodmer VIII obsahuje množstvo lektúr, ktoré sme poznali už skôr z iných kódexov. Bodmer VIII obsahuje lektúry, ktoré sú charakteristické pre Codex Vaticanus (B) a ktoré sme až po objavenie Bodmera VIII považovali za zvláštnosti len tohto

¹⁷ MARTINI Carlo Martini (ed.): *Beati Petri Apostoli Epistulae. Ex Papyro Bodmeriana VIII Transcriptae*. Città del Vaticana, Madrid : Bibliotheca Apostolica Vaticana, Testimonio Compañia Editorial 2003, s. XXI – XXII.

¹⁸ TESTUZ, Michael. *L'Épître de Jude (PB VII). Les deux Épîtres de Pierre (PB VIII). Les Psaumes 33 et 34 (PB IX)*. In Bibliotheca Bodmeriana. La collection des Papyrus Bodmer 2. Graeca biblica et christiana. München K. G. Saur Verlag 2000, s. 33.

¹⁹ MARTINI, Carlo Martini (ed.): *Beati Petri Apostoli Epistulae. Ex Papyro Bodmeriana VIII Transcriptae*. Città del Vaticana, Madrid : Bibliotheca Apostolica Vaticana, Testimonio Compañia Editorial 2003, s. XXV – XXVI.

kódexu. Bodmer VIII patrí medzi rukopisy alexandrijského typu, ktorý, okrem už spomínaného Codex Vaticanus, zaradzujeme Codex Sinaiticus a Codex Alexandrinus. Bodmer VIII potvrdzuje starobylosť textu, ktorý obsahuje edícia Nestle-Aland Novum Testamentum Graece, ktorá sa považuje za východiskový text pri exegetických štúdiách. V tomto smere Bodmer VIII nepriniesol nejaké osobitne dôležité nové lektúry, ktoré by sme doteraz nepoznali, ale práve naopak, potvrdil kvalitu textu, ktorý dnes bibliști všeobecne používajú.

Použitá literatúra

- ALAND, Kurt – ALAND, Barbara. *The Text of The New Testament*. Grand Rapids : Wm. B. Eerdmans Publishing Company 1995.
- COMFORT, Philip. *Encountering the Manuscripts. An Introduction to New Testament Paleography & Textual Criticism*. Nashville : Broadman & Holman Publishers 2005.
- GOPPELT, Leonhard. *A Commentary on 1 Peter*. Grand Rapids : Wm. B. Eerdmans Publishing Company 1993.
- HULL Jr., F. Robert. *The Story of the New Testament Text*. Atlanta : The Society of Biblical Literature 2010.
- MARTINI, Carlo Maria. (ed.): *Beati Petri Apostoli Epistulae. Ex Papyro Bodmeriana VIII Transscriptae*. Città del Vaticana, Madrid : Bibliotheca Apostolica Vaticana, Testimonio Compañia Editorial 2003.
- PIETERSMA, Albert. *Bodmer Papyri*. In FREEDMAN, David Noel. (ed.): THE ANCHOR BIBLE DICTIONARY, VOLUME 1. New York : Doubleday Books 1992. <https://doi.org/10.5040/9780300261875-1031>
- ROYSE, James Ronald. *Scribal Habits in Early Greek New Testament Papyri*. Leiden : Brill 2008. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004161818.i-1055>
- TESTUZ, Michael. *L'Épître de Jude (PB VII). Les deux Épîtres de Pierre (PB VIII). Les Psaumes 33 et 34 (PB IX)*. In Bibliotheca Bodmeriana. La collection des Papyrus Bodmer 2. Graeca biblica et christiana. München K. G. Saur Verlag 2000.
- TRSTENSKÝ, František. *Komentár k Jakobovmu listu*. Svit : KBD 2010.
- WASSERMAN, Tommy. *Papyrus 72 and Bodmer Miscellaneous Codex*. In New Testament Studies 51 (2005). <https://doi.org/10.1017/S0028688505000081>

Adresa autora:

prof. ThDr. PaedDr. František Trstenský, PhD.
Katólicka univerzita v Ružomberku,
Teologická fakulta v Košiciach
Teologický inštitút v Spišskom Podhradí
Spišská Kapitula 12
053 04 Spišské Podhradie
e-mail: frantisek.trstensky@ku.sk

Život vybraných púštných matiek a ich aplikácia pre spiritualitu žien

Slavomíra Svobodová

<https://doi.org/10.54937/nhe.2024.13.2.18-34>

The Lives of Selected Desert Mothers and their Application to Women's Spirituality

Abstract: *This article is an attempt to provide a historical context for the lives of selected desert mothers, to situate their lives within desert spirituality, and to attempt to apply their lives or sayings to the spirituality of women. The article is divided into three chapters. The first chapter deals with the biblical symbolism of the desert and also contains the general origins of monasticism. The second chapter describes the lives of selected desert mothers and the third chapter deals with the application of the life of the desert mothers for women's spirituality. The article also tries to give an answer to the question whether the life or some sayings of the desert mothers can be of benefit to the spirituality of today's women and what a woman can learn from them. This article connects history with biblical verses, as well as psychology and women's spirituality.*

Keywords: *Desert Mothers. Monasticism. Spirituality of the Desert. Women in the Ancient Church. Women's Spirituality.*

Úvod

Významnú kapitolu v dejinách mníšstva predstavuje fenomén tzv. púštnych otcov. Boli to muži, ktorí odišli žiť na púšť, preferovali samotu, jednoduchosť a ticho. Opustili rušné mestá, hluk a davy ľudí. V tichu sa usilovali o jednotu s Bohom, čistotu srdca i myšlienok. Ich životu a náuke je v literatúre venovaná značná pozornosť.¹ Na okraji akademického záujmu sa nachádzajú ženy, ktoré nasledovali ich príklad. Sú to tzv. púštne matky. Životy týchto žien sú menej preskúmané a v pomere k púštnym otcom sa ich zachovalo menej.

---

¹ Pre úvod do témy o živote púštnych otcov pozri napr. BOWDEN, Emily F. *The Fathers of the Desert*. Second Edition. London: Burns and Oates, 1907.

V článku sa zameriavame na život vybraných púštnych matiek, ich známe výroky s aplikáciou pre spiritualitu žien.

Článok je rozdelený na tri kapitoly. Prvá kapitola sa zaoberá biblickou symbolikou púšte, objasňuje význam púšte vo Svätom Písme a dôvody odchodu na púšť prvých kresťanov a opisuje aj spiritualitu púšte, ktorá zahŕňa i cestu púšte. Púštnym matkám je venovaná druhá kapitola, ktorá začína krátkou úvahou o postavení žien v prvotnej cirkvi, pokračuje opisom života púštnych matiek, známych aj menej známych s použitím ich výrokov. Záver tejto časti sa zaoberá hriešnicami, ktoré odišli na púšť, zmenili svoj spôsob života a stali sa tak vzorom pre druhých. Aplikáciou života púštnych matiek pre spiritualitu žien sa zaoberá tretia kapitola. Článok sa pokúša nájsť odpovede na otázky: Prečo sa ženy rozhodli ísť na púšť, opustiť istoty, rodinu, priateľov a vyhľadať samotu s tichom? Ako viedli druhé ženy? Čo im pomáhalo, aby sa nevzdali a vydržali kráčať ďalej? Naozaj žili v úplnej samote? Môže byť ich život alebo výroky prínosom pre spiritualitu dnešných žien? Čo sa môžeme od nich naučiť? Pri písaní článku som využila dostupnú slovenskú i zahraničnú literatúru, zozbierané výroky púštnych otcov a matiek preložené z originálu do angličtiny ako aj odborné články o púštnych matkách.² Pri výbere materiálov k článku a pri písaní som použila analyticko-syntetickú metódu, komparačnú metódu, opisnú metódu. Článok prepája históriu s biblickými veršami, so psychológiou a ženskou spiritualitou.

1. Biblická symbolika a spiritualita púšte

V kapitole sa zameriame na symbolický význam púšte vo Svätom Písme a následne na púštnu spiritualitu.

1.1 Púšť vo Svätom Písme

Púšť (gr. *eremos*),³ ako geografické miesto, je oblasť so slabou vegetáciou. Na púšti nie je voda a v myslí Židov to bola najvyššia kliatba. Bez vody totiž nebol život, a tak púšť znamenala smrť. V Knihe Levitikus je púšť miestom, ktoré je prekliate, bývajú v nej démoni (Lv 16,10.21). V tejto neúrodnej krajine bývajú aj nebezpečné zvery (Iz 13,21; 14,23; 30,6; 34,11 – 16; Sof 2,13n) a je opakom obývaných miest.

V Písme nájdeme mnoho príkladov odchodu na púšť. Tým, že Boh cez púšť doviedol svoj ľud (Dt 1,19) do krajiny plnej mlieka a medu, sa mení i symbolika púšte. Stáva sa miestom zrodu Božieho ľudu. Symbolizuje duchovný prechod, pričom exodus Izraela je jeho definitívnu podobou.⁴ Púšť teda nie je len miestom pokoja, úniku alebo ústrania. Práve naopak. Je to miesto vnútorného protestu, pokánia, pokúšania i askézy⁵, zápasov aj

---

² Pre viac informácií o púštnych matkách pozri napr. EARLE, Mary C. *The Desert Mothers: Spiritual Practices from the Women of the Wilderness*. Harrisburg, Pa: Morehouse Pub, 2007; aj KING, Margot H. *The Desert Mothers*. Toronto: Peregrina Pub, 1989.

³ Znamená opustený, osamelý (miesto alebo človek); neobývané, pusté (miesto). In BIBLE STUDY TOOLS. *New Testament Greek Lexicon – NAS*. [online]. [cit 2024-10-05]. Dostupné na internete: <<https://www.biblestudytools.com/lexicons/greek/nas/eremos.html>>.

⁴ THOMAS, Charles, LÉON-DUFOUR, Xavier. Púšť. In LÉON-DUFOUR, Xavier (ed.). *Slovník biblickej teológie*. Trnava: Dobrá Kniha 2015, s. 708.

⁵ Askéza je gr. pôvodu a znamená tréning, cvičenie alebo prax. Označovala aj odriekavý spôsob života (PAVLÍK, Jiří. *Apostolomata I. Výroky a príbehy pouštných otců*. 2. vydanie. Praha: Benediktínske arcidiocézie sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2009, s. 147).

miestom stretnutia sa s Bohom v hlbokjej intimite.⁶ Prechod cez púšť bol pre Izrael časom skúšky i Božej slávy. Obdobím vzdoru a vzbury voči Bohu. Púšť však bola aj miestom, kde sa zjavovala Pánova sláva, miestom prítomnosti Boha vo dne i v noci (Ex 13,21 – 22). Spomienky na prechod púšťou v Starom zákone určuje to, že išlo o Boží zámer, nevernosť ľudu voči jeho zámeru a nakoniec Božie víťazstvo. Bola to cesta čistej viery. „*Púšť odhaľuje ľudské srdce. Deuteronomium pomocou témy spomienky aktualizuje udalosti púšte (Dt 8,2nn.15 – 18); je to zázračná doba otcovskej starostlivosti Boha; ľud v nej nezahynul, ale bol vystavený skúške, aby uznal, že človek nežije iba z chleba. Naopak spomienka na neposlušnosť je výzvou na obrátenie a na dôveru jedine v Boha (Ž 78,17n.40; 97,7nn; Sk 7,51).*“⁷

V Novom zákone Ján Krstiteľ žil na púšti a živil sa tým, čo púšť ponúkala (Lk 1,80; Mt 3,1 – 4; Mk 1,4 – 6). Ježiš po krste vedený Duchom Svätým odišiel tiež na púšť (Lk 4,1; Mk 1,12-13; Mt 4,1) a často sa uchýľoval do samoty (Mt 14,23; Lk 9,18; Jn 6,15 atď.).

1.2 Počiatky mníšstva a spiritualita púšte

Pružinský uvádza, že už „*v čase prenasledovania sa mnohí kresťania sťahovali do nebstinných miest, alebo sa v skrytosti venovali modlitbe, pôstom a rozličným formám odriekania. Tí nežili na púšti, ale zostávali vo svojich príbytkoch. Medzi nich patrili aj ženy*“.⁸ Tu môžeme vidieť počiatky kresťanského mníšstva.⁹ Ako samotná epocha cirkevných dejín mníšstvo vzniklo v Egypte a už na začiatku malo dve formy: pustovníctvo – samotársky spôsob života a monasticizmus – život v komunite alebo kláštornej život. Za zakladateľa mníšstva sa považuje sv. Anton Pustovník, ktorý odišiel na púšť po vypočutí state z Matúšovho evanjelia (Mt 19,21).¹⁰ Mnohí, muži aj ženy, nasledovali jeho príklad. Pri odchode zo sveta mních¹¹ premáhal to, čo mu prekážalo v dosahovaní kresťanskej dokonalosti. Boli to hlavne myseľ, predstavy a spomienky na svet, z ktorého odišiel.¹² Toho, kto žil na púšti alebo v kláštornej komunite, viedol asketický život, mal skúsenosti s vedením, vyučoval druhých vlastným príkladom, koho poznali a vedeli o ňom, že dosiahol určitú zrelosť i múdrosť, toho volali *abba* (otec), *amma* (matka).¹³ Do púšte mohol teoreticky odísť ktokoľvek. Ľudia zo všetkých tried s rôznym vzdelaním, postavením; všetci mohli opustiť svoje svetské pripútanosti

⁶ CHRYSSAVGIS, John. *In the Heart of the Desert. The Spirituality of the Desert Fathers and Mothers*. Bloomington: World Wisdom, 2003. s. 34-36.

⁷ THOMAS, Charles, LÉON-DUFOUR, Xavier. Púšť. In LÉON-DUFOUR, Xavier (ed.). *Slovník biblickej teológie*, s. 709-710.

⁸ PRUŽINSKÝ, Štefan. *Patrológia II. Cirkevná a kresťanská literatúra 2.- 8. storočia*. Prešov: Pravoslávna bohosloveská fakulta, 2003, s. 432.

⁹ Pre prehľad dejín mníšstva pozri napr. LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mníšství*. Praha: Vyšehrad, 2002; KRÜGER, Kristína. *Řády a kláštery*. Bratislava: Slovart, 2009.

¹⁰ BEKE, Eduard. *Filokalia alebo láska k dobru, kráse a čnosti*. I. diel, prvá časť. 2. vydanie. Ružomberok: VERBUM, 2016, s. 9-11.

¹¹ Mních má gr. ekvivalent v slove *monachos* – človek žijúci buď v úplnej samote, izolovaný od druhých alebo ten, ktorý žije v nejakej pustovníckej komunite (PAVLÍK, Jiří. *Apoftbegmata I*, s. 148).

¹² PRUŽINSKÝ, Štefan. *Patrológia II*, s. 433-434.

¹³ Aramejské slovo *abba* znamená *tec*. Na začiatku mníšstva sa ním tituloval každý pustovník alebo či mních. Neskôr sa toto slovo začalo používať ako titul predstaveného kláštornej komunity. *Amma* znamená „*matka*“ a v mníšskom hnutí sa používalo pre zasvätenú osobu ženského pohlavia, ktorá vynikala asketickými a spirituálnymi kvalitami (PAVLÍK, Jiří. *Apoftbegmata I*, s. 147). Porov. tiež SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*, s. 11.

a vydat' sa na cestu púšťou, ktorá neznamerala iba fyzické putovanie, pretože mnísi žili na púšti väčšinou na jednom mieste a nest'ahovali sa.¹⁴

Spiritualita púšte je založená na jednoduchosti, na minime vlastníctva vecí. Pre prvých mníchov to bolo jednoduché obydlie, málo jedla. Mnísi sa snažili odstrániť všetky prekážky, ktoré im bránili prehĺbiť vzťah s Bohom. Medzi ne patrili neúčinné postoje a motívy, myšlienky, ktoré zastavili hľadanie Boha, tiež citové väzby, ktoré komplikovali ich zjednotenie sa s Bohom. Pri svojej ceste púštni askéti uznávali pocity. Naučili sa ich počúvať a rozlišovať nielen u seba, ale aj u svojich nasledovníkov. Púštna spiritualita sa prejavovala cez súcit, nežnú a hlbokú lásku, praktickú starostlivosť o chudobných i pútnikov. Súcit považovali mnísi za duchovný postoj tichého prijatia všetkých osôb, ktoré k nim prišli. Každého prijali ako Krista. Spiritualita púšte je preto hlboko intímna a zraniteľná.¹⁵

1.2.1 Cesta púšte: Charakteristiky púštnej spirituality

Púštni askéti nekráčajú a ani neodporúčajú kráčať sami. Je dôležité mať svojho sprievodcu. Počas tejto cesty sa človek očisťuje, učí sa ako stáť pred Bohom, ako sa s ním rozprávať a ako ho predovšetkým počúvať v tichom mlčaní.¹⁶ Cieľom púštnej cesty bolo prehĺbenie vzťahu s Bohom a prostriedkom boli apatia, samota, pokora, súcit. Modlitba, slovo a ticho viedli k počúvaniu Boha.

Apatiou¹⁷ rozumie Swanová zrelú všímavosť, citlivosť a horlivú pozornosť k vnútornému svetu človeka, ako aj k svetu, v ktorom človek žil pred odchodom do púšte. Silné emócie ako hnev, strach alebo úzkosť už neovládajú vnútorný svet mníchov. Apatia je čistota srdca. Samotu púštnych mníchov nemusíme chápať ako úplné odlúčenie sa od ľudí. V samote prehĺbili svoj vzťah k Bohu, zmenili svoj život, svoje zmýšľanie, čo z nich urobilo hlboko pokorných ľudí. Učili, že cnosť pokory neznižuje ani pocit vlastnej hodnoty, ani dôstojnosť človeka. Preto dokázali s odhodlaním a odvahou čeliť aj utrpeniu, ktoré bolo cestou k slobode a odlúčeniu, k zrelosti a pokore. Súcit a pokora priviedol askétov k hlbokému pochopeniu zápasov druhých.¹⁸ Pokora bola teda pre mníchov prejavom duchovnej zrelosti. Umožňuje podriaďiť sa Božej vôli, učí poslušnosti i vďačnosti.¹⁹

Pre púštnych askétov bola dôležitým prvkom v kráčaní cestou púšte modlitba. Tá sa rodila hlavne v tichu srdca, a nie vo vnútornom hluku. Preto aj slová modlitby boli krátke, vychádzajúce priamo zo srdca. K modlitbe patrili žalmy, príhovory, kontemplácia a tiché uvedomovanie si Božej prítomnosti. Ustavičná modlitba priviedla postupne púštnych askétov k tichu. Bolo to ticho plné prítomnosti Boha. Ticho pomáha pestovať a prehĺbovať vášnivú lásku k Bohu, no vstúpiť do ticha chce odvalu. V tichu a v samote

---

¹⁴ CHRYSSAVGIS, John. *In the Heart of the Desert*, s. 90.

¹⁵ SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*, s. 6, 8 – 9, 21 – 22.

¹⁶ CHRYSSAVGIS, John. *In the Heart of the Desert*, s. 94 – 98.

¹⁷ Pochádza z gr. slova *apatheia* a pôvodne predstavuje ideál múdreho človeka, zbaveného vášní a afektov. In SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV [online]. [cit 2024-11-05]. Dostupné na internete: <https://slovníkcudzichslov.sk/slovo/apatia>.

¹⁸ SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*. s. 25.

¹⁹ WYGRALAK, Paweł. *Spiritual Message of the Desert Mothers: Syncretica, Sarah and Theodora*. *Poznań Theological Studies* 44(2023), p. 127-128. [online]. [cit 2024-10-05]. <<https://doi.org/10.14746/pst.2023.44.7>>.

sa človek stretne so svojím hlbokým a skutočným ja. Ticho učí odstraňovať všetko, čo odvádza od Boha. Jeho cieľom nie je absencia vonkajšieho hluku a slov, ale vnútorné ticho srdca, v ktorom sa rodí počúvanie. Dá sa povedať, že ide o duchovné počúvanie. Púštni askéti učili seba aj iných počúvať hlas Boha, aby boli schopní podvoliť sa pohybom Ducha Svätého.²⁰ Aj Chryssavgis rozumie pod tichom spôsob čakania, pozorovania a počúvania toho, čo sa deje v nás a okolo nás. Nie je to ticho prázdnoty, ale ticho plnosti a uvedomenia si Božej prítomnosti.

Púštni askéti zvädzali na púšti boj. Boj so sebou samým, boj s myšlienkami, s telom, s démonmi, s prírodou. Avšak uprostred zápasu hľadali Boha. Tento postup odporúčajú aj ľudom. Ak je Boh v strede ľudských zápasov, človek nemá pred nimi utekať. Má zostať na mieste. Zároveň Boh nie je len uprostred zápasov, ale aj stále prítomný pri každom človeku. Tým, že sa človek uprostred svojich zápasov stretne s Bohom tak, že na neho bude volať a vzývať jeho meno, zakúša jeho lásku voči sebe, objavuje spôsob, ako milovať druhých bez nároku na odmenu. Jediným cieľom púštnej spirituality je totiž iba láska k Bohu a k ľuďom.²¹ Muži aj ženy v púšti bojovali proti vášňam, túžbam tela. Ich asketický spôsob života bol prísny hlavne voči sebe. Zdá sa, že bojovali proti telu až tak, že ich to mohlo priviesť k smrti. Či už nedostatkom jedla alebo inými pôstnymi skutkami. Zároveň však žili vo svete, ktoré inak chápalo sexualitu ako ju chápeme v súčasnosti. Dnes vieme, že myseľ a srdce, sexualita a racionálne myslenie i pocity srdca sú kompatibilné a je potrebné ich integrovať. Sexualita vyjadruje duchovnosť a spiritualita vyjadruje sexualitu.²² Obe vyjadrujú ľudskú túžbu i túžbu po Božskom.²³

2. Púštne matky (*ammy*)

Púštne matky boli ženy, ktoré v sa v určitom období svojho života rozhodli odísť na púšť alebo do nejakého kláštora. Už v rámci Rímskej ríše mali panny a vdovy zásadný vplyv na chápanie sexuality a rodiny. Od 4. storočia sa medzi ženami objavuje aj pustovníctvo. Prvé púštne ženy sa usádzali v blízkosti mužských kláštorov alebo ich pustovne sa nachádzali deň cesty od ľudských obydľí.²⁴ Učili sa poznať Krista, nasledovať ho, a tak praktizovať kresťanskú filozofiu, ktorá podľa Tamaniniho viedla k sebapoznaniu, rovnováhe, vyrovnanosti, k schopnosti odpútať sa od hmotných vecí a podporovala praktizovanie cností.²⁵

Púštna tradícia sa rozvíjala najviac v egyptskej púšti, v oblasti rieky Níl, v oblasti rieky Jordán a v zajordánskej púšti, ako aj v sýrskej púšti. Nachádza sa v nich veľa jaskýň, opustených miest, jaskynných hrobov či skál, v ktorých ženy mohli prebývať a prehľbovať svoj vzťah s Bohom a následne i s ľuďmi. Ide o obdobie 3. až 6. storočia.

²⁰ SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*, s. 25 – 30.

²¹ CHRYSSAVGIS, John. *In The Heart of The Desert*, s. 46, 103 – 108.

²² V myslení Grékov bola sexualita chápaná ako „eros“ – opojenie božskou bláznivosťou, spoločenstvo s božským. Avšak eros potrebuje disciplínu a očistenie, aby sa sex a ani človek nestal tovarom. Iba keď sa duša a telo stretnú v intímnej jednote, sa človek skutočne stáva sám sebou. K tomu pomáha askéza, odriekanie, očisťovanie a uzdravenie (BENEDIKT XVI. Encyklika *Deus caritas est* (25.12.2005), Trnava: SSV, 2006, čl. 4 – 5).

²³ SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*, s. 166 – 167.

²⁴ OLEXÁK, Peter. Prosopografický výskum fenoménu ženského eremitizmu/anachoretizmu v 4. a 5. storočí. In *Studia theologica*, 2017, roč. 19, č. 1, s. 113 – 117. <https://doi.org/10.5507/sth.2017.006>

²⁵ TAMANINI, Augusto Paulo. The Ancient History and the Female Christian Monasticism: Fundamentals and Perspectives. In *Athens Journal of History*, 2017, Vol. 3, Is. 3, p. 244. [online]. [cit 2024-10-02]. <https://doi.org/10.30958/ajhis.3-3-4>

2.1 Postavenie žien v prvotnej Cirkvi

Ženy v Cirkvi boli od počiatku aktívne zapojené. V Novom zákone sa zdôrazňuje ich prítomnosť počas verejného Ježišovho života (napr. Mk 14,6 – 9; Jn 4,27; 11,5.28, Lk 7,36 – 46), pod krížom (Mk 15,40 – 47; Mt 27,55 – 56), po Kristovom zmŕtvychvstaní (Jn 20,1 – 18; Mk 16,9 – 11), aj vo večeradle (Sk 1,14). Najdôležitejšie postavenie medzi nimi má Mária, Ježišova matka (Lk 1,26 – 56; 2,41 – 52; Mt 1,18 – 25; Jn 2,1 – 12; 19,25 – 27).

Prví kresťania mali všetko spoločné (Sk 2,44 – 47). Žili v multikultúrnej ríši spoločne so Židmi, Grékmi a Rimanmi, kde sa formovalo aj ich myslenie. K jednote kresťanov veľmi pomohol aj Pavlov výrok v liste Galat'anom: „*Nie je nič také ako Žid a Grék, otrok a slobodný, muž a žena – lebo všetci sú jedno v Kristovi*“ (Gal 3,28). Napriek snahe o jednotu aj u nich boli rôzne názory na úlohy žien aj otrokýň. Ženy sa spolu s mužmi zapájali do evanjelizácie a do skutkov milosrdenstva pre chudobných, siroty a väzňov. Okolo niektorých z nich sa utvárali domáce cirkvi v Ríme, v Korinte a v Efeze (Sk 18,2.18.26; 1Kor 16,19; Rim 16,3). Mnohé ženy našli v kresťanstve slobodu, ktorá im umožnila uplatniť sa.²⁶

V štvrtom storočí kresťanská cirkev získala slobodu a oficiálne sa stala náboženstvom celej Rímskej ríše. Skončilo sa prenasledovanie, občania prijímali krst a vstupovali do katolíckej cirkvi. Kňazi získavali majetky, cirkev sa stala bohatšou, liturgia slávnostnejšou. Bohoslužby sa už nekonali tajne. Malo to aj negatívne dôsledky. Nie všetci pokrstení sa zriekli svojho pôvodného zmýšľania, čím narušili pôvodnú cirkevnú disciplínu. Znížila sa mravná úroveň kresťanského života.²⁷ Mnohí veriaci sa proti nebezpečenstvu sekularizácie cirkvi rozhodli odísť na púšť, aby hľadali samotu a ticho. Dôvodom odchodu bola láska k Bohu a príprava na druhý príchod Pána.²⁸

V tomto období sa zmenilo aj postavenie žien v rámci katolíckej cirkvi. Do popredia sa postupne dostávali muži. Ženy, ktoré pri šírení kresťanstva zohrávali veľkú úlohu, mohli plniť v domácej cirkvi status učiteľky.²⁹ Niektoré z nich tiež odchádzali z domu na púšť, aby žili ako askéti, pretože ich účasť vo vedení cirkevných zhromaždení sa znižovala. Tým, že sa fyzicky vzdialili od rímskej spoločnosti, začali sa aj duchovne odpútať od jej kultúry.³⁰ Viacerí autori,³¹ ktorí sa špecializujú na obdobie prvotných cirkevných dejín a aj na život púštnych otcov i matiek predpokladajú, že presťahovanie sa do púšte znamenalo urobiť krok k slobode, teda oslobodiť sa od otroctva v akejkoľvek forme a od povinného podriadenia sa autorite, v rámci pôvodnej rímskej patriarchálnej (pohanskej) kultúry. Hlava rodiny, otec, mal v spoločnosti moc nad životom a smrťou všetkých členov domácnosti, aj otrokov, aj manželky aj dcéry.³²

²⁶ SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*, s. 6, 8 – 9.

²⁷ MORDEL, Štefan *Patrológia*. TF v Košiciach Teologický inštitút a kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka v Spišskej Kapitule: Spišské Podhradie 2009, 3. vydanie. s. 144.

²⁸ BEKE, Eduard. *Filokalia I*, s. 9 – 10.

²⁹ MARKSCHIES, Christoph. *Mezi dvěma světy. Dějiny antického křesťanství*. Praha: Vyšehrad, 2005, s. 147 – 148.

³⁰ SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*, s. 7 – 8.

³¹ Napr. CHRYSAVGIS, John. *In The Heart Of The Desert*, s. 89, ale aj napr. PAINTNER, Christine V. *Desert Fathers and Mothers: Early Christian Wisdom Sayings, Annotated & Explained*. Woodstock, Vt: SkyLight Paths Pub, 2012; aj SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*.

³² FULA, Milan. *Antropológia ženy*. Bratislava: Don Bosco, 2004, s. 29. Môžeme to pozorovať aj na živote prvých mučeníciach, ktorým otcovia alebo manželia bránili žiť naplno kresťanskú vieru a rôznymi spôsobmi ich od nej

2.2 Život púštnych matiek

Život niektorých púštnych matiek mal vplyv aj na dejiny raného mníšskeho hnutia. Mnohé z nich začali svoju asketickú cestu v kláštorech a až neskôr sa presťahovali do púšte. Tie *ammy*, ktoré na začiatku žili v púšti osamotene, mali neskôr mnoho nasledovníčok, ktoré sa rozhodli žiť v blízkosti *ammy*. Pod jej vedením sa tak začal formovať typ kláštornej komunity a vznikali ženské kláštory, ktoré sa stali centrami kresťanskej kultúry a vzdelanosti. Príbehy púštnych matiek boli pôvodne ústne výroky, ktoré zdieľali nasledovníčky, priatelia a rodina *ammy*. Púštne matky predstavujú len malý zlomok počtu žien, ktoré žili asketicky. Mnoho spisov o ich živote sa stratilo a väčšina z tých, čo sa zachovala, sa týka bohatších, vzdelanejších žien, alebo ich napísali muži.

Púšť a kláštor, podľa Swanovej, ponúkali ženám väčší pocit fyzickej a duchovnej autonómie. Ženy sa zriekli ozdôb, ktoré odhaľovali ich spoločenskú triedu, ako napríklad jemného oblečenia, šperkov a účesov a pre svoju bezpečnosť a ochranu na púšti začali uprednostňovať jednoduchý kláštorný odev. Zahaľovali si hlavu, pričom sa obliekali ako muži. Za súčasť svojej askézy považovali aj minimalizovanie svojej sexuality. Boli tak menej náchylné na to, aby ich obťažovali iní, najmä lupiči, pretože sa zdali byť eunuchmi. Živili sa prácou vlastných rúk, stravovali sa jednoducho a obmedzovali aj spánok. *Ammy* síce túžili po samote, mali aj svojich nasledovníkov (ženy aj mužov), s ktorými udržiavali kontakt. Vo svojich obydliach mali zvyčajne jednoduchú hrubú podložku vyrobenú z kože, ovčiu kožu, lampu, nádoby na olej a vodu. Cela sa stala miestom duchovného boja, miestom, kde sa stretli so svojím najpravdivejším ja a prehĺbili si povedomie o svojom hriechu a zranení. Rozprávanie tiež obmedzovali na minimum. Vedeli, že slová odhaľujú to, čo je ukryté v srdci. Boli odvážne, cieľavedomé, rozvážne, nezávislé s vnútornou silou a odhodlaním, ktoré im umožnili ísť proti kultúrnym očakávaniam a pokračovať vo svojom zvolenom životnom štýle. Dokázali citlivo reagovať na potreby ľudí okolo seba. Hovorili otvorene a odvážne k učeníčkam, pútnikom, k cirkevným a svetským predstaviteľom. Boli oddané svojmu povolaniu. Tieto ženy mohli plniť aj úlohu sprievodkyne pútnikov alebo svojich nasledovníčok. Takým spôsobom sa stávali tvorcami kresťanského hnutia, pretože niektoré zo žien, ktoré odišli na púšť, sa vrátili do mesta a opäť pomáhali rozrastajúcim sa cirkevným spoločenstvám.³³

2.2.1 Spôsob vedenia púštnych matiek

Duchovné vedenie nezáležalo od veku vodcu, ale od príkladného asketického života. Ženy na púšti praktizovali tzv. duchovné materstvo, čo znamená, že vyučovali svojím životom a až potom slovom. „*Iniciálny rítus spojený s ostrihaním vlasov určoval začiatok duchovného vedenia a vzťah medzi učeníčkou – matkou a žiačkou, čím zároveň dochádzalo k rozvíjaniu komunitného eremitizmu.*“³⁴ Aby si *ammy* udržali od svojich nasledovníkov odstup, učili ich, aby sa múdro rozhodli, čo povedia. Zároveň s nimi zdieľali ich zápasy, radili im, počúvali ich a boli voči

odhovárali (KITZLER, Petr. *Príbehy rané kresťanských mučeníčiek: výbor z najstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. Praha: Vyšehrad, 2009). Samozrejme, boli aj muži, ktorí sa pod vplyvom manželky obrátili alebo sami ako prví prijali kresťanstvo.

³³ SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*, s. 10 – 20.

³⁴ OLEXÁK, Peter. Prosopografický výskum fenoménu ženského eremitizmu/anachoretizmu v 4. a 5. storočí. In *Studia theologica*, 2017, roč. 19, č. 1, s. 119 – 120.

nim empatické. Učili ich prevziať zodpovednosť za svoje skutky a slová, byť pozorní na svoje skutky. Púštne matky sa starali o druhých a zároveň im nechávali slobodu. Snažili sa umŕtvit' neusporiadané vášne, ktoré ich a ich učeníkov odvádzali od prehlbujúceho sa vzťahu s Bohom. Od svojich učeníkov vyžadovali úprimnosť. Pretože ak niektorá z nasledovníčok ukryla svoje chyby pred *ammou*, ohrozila svoju cestu k premene, k vnútornej jednote s Bohom. Vyučovalo sa jeden na jedného. Podľa púštnych matiek vnútorná váhavosť a odpor stretnúť sa s Bohom v úprimnom tichu a osamelosti súvisia s odporom spoznať samých seba a svoje slabosti. Úprimné stretnutie s Bohom je výzvou pre našu schopnosť intimity. Možno zistíme, že sa bojíme svojej vášne pre Boha. Možno budeme chcieť utiecť pred pocitom prázdnoty.

Púštna spiritualita sa rozvinula okolo všetkých praktík, prenášaných z *ammy* na učeníčky, ktoré sa askézou zbavili všetkého, čo ich vzdľaľovalo od Boha. Askéza posúvala hľadajúceho k autentickému slobode a všetko ostatné bolo odmietnuté ako nadbytočné. Autentický asketizmus využíval praktiky, ktoré prehlbovali sebauvedomenie. Púštny askéta pochopil, že rast sebauvedomenia je nevyhnutnou a cenenou súčasťou duchovnej cesty.³⁵

2.3 Analýza života vybratých známejších púštnych matiek

Výroky púštnych otcov a matiek boli zozbierané a zoradené viacerými autormi, v ktorých sa nachádzajú výroky a príbehy púštnych otcov i matiek.³⁶ V článku sa zameriame na analýzu ich príbehov s hlavnými výrokmi, ktoré môžeme aplikovať aj na spiritualitu žien v súčasnosti.

2.3.1 Amma Matrona³⁷

Narodila sa v Malej Ázii v 5. storočí. S manželom a dcérou žili v Konštantínopole. Manžel, ktorý nechápal jej obrátenie, sa k nej správal násilne. Jej odchod z domu podnietil sen, v ktorom ju Boh povolal do púšte. Vstúpila do mužského kláštora a dlhý čas v ňom žila v tichosti pri manuálnej práci. Nik nevedel, že je žena až dovtedy, keď sa opätovi sníval sen. Opát ju poslal do ženského kláštora v Amesse, kde sa stala abatyšou.³⁸ Pred manželom, ktorý ju tam našiel, utiekla do Libanonu. Tam za ňou prichádzali aj ženy. Po smrti svojho manžela sa vrátila späť do Konštantínopolu, kde aj zomrela.

*Amma Matrona nám vo svojich výrokoch pripomína, že „kamkoľvek ideme nesieme si všetko, čo sme urobili, so sebou a nemôžeme uniknúť pokušeniu útekom. Je totiž mnoho ľudí, ktorí síce žijú na horách v ústraní, no zahynuli, pretože žili ako ľudia vo svete. Je lepšie žiť v dave a chcieť žiť osamelý život, ako žiť osamelý život, ale neustále túžiť po spoločnosti.“*³⁹ Musíme sa vysporiadať s tou časťou samých seba, ktorá je nepremenená, a preto musíme byť schopní s Božou

³⁵ SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*, s. 21 – 24.

³⁶ WARD, Benedicta. *The Sayings of the Desert Fathers*. The Alphabetical Collection. Metropolitan Anthony: Cistercian publications, 1984; aj WORTLEY, John. *The Anonymous Sayings of the Desert Fathers. A Select Edition and Complete English Translation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

³⁷ BOCHANSKI, G. Philip. *Wisdom of the Desert Fathers and Mothers. Ancient Advice for the Modern World*. Gastonia: TAN Books, 2019, s. 103 – 104.

³⁸ Pomenovanie pochádza zo starolatinského slova *abbatissa* od *abbas* tec“ z gr. *ábbas* a to z aramejského *abba* a znamená predstavená ženského kláštora (REJZEK, Jirí *Český etymologický slovník*. Praha: LEDA, 2009 [online]. [cit 2024-11-11]. Dostupné na internete: <https://sehr.g.at.ua/_ld/0/55_rejzek_j_cesky_.pdf (str. 39)>.

³⁹ SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*, s. 35.

pomocou prekonávať prekážky, prosit' o Božiu milosť a odpustenie práve tam, kde sme.⁴⁰

2.3.2 Amma Sára⁴¹

Narodila sa v bohatej kresťanskej rodine v 5. storočí. Po presťahovaní sa do blízkosti ženského kláštora do púšte žila dlhé roky sama v cele. Hoci sa venovala potrebám kláštornej komunity, v ktorej slúžila aj ako duchovná matka, žila asketickým životom. Zomrela okolo osemdesiatky. Cieľom jej života bola hlavne čistota srdca. „Žiadostivosť“ a „smilstvo“ neboli ani tak v jej učení o telesných vášňach, ale o všetkom, čo odvádza jej srdce od Boha. Žila s hlbokým pocitom úcty k Bohu. Snažila sa odstrániť rozptýlenie, ktoré vnímala ako prekážku k úplnému spojeniu s Bohom. Nevyhýbala sa ani bolesti a zostala so svojimi bojmi, kým neprišlo riešenie. *Amma Sára* vyzýva svojich nasledovníkov k sebauvedomeniu, ktoré chápe ako prepojenosť so sebou samým. Je to hlboké a intenzívne počúvanie nášho vnútra, učenie sa byť vedomí a bdelí k tomu, čo sa nám náš vnútorný svet snaží povedať. Vďaka sebauvedomeniu a sebaopoznaniu rozumieme našim reakciám voči druhým, ako aj naším konkrétnym darom. Ako rastieme v sebauvedomení, rastieme aj v uvedomovaní si Boha. Sára v púštnej tradícii pochopila, že Boh si vybral ľudstvo spolu s celým stvorením ako prostriedok Božieho zjavenia.

O *amme Säre* sa hovorilo, že „viedla trinásť rokov vojnu proti démonovi smilstva, no nikdy sa nemodlila, aby táto vojna prestala, ale povedala: ‚Ó, Bože, daj mi silu.‘“ „Telesne sa jej duch smilstva zjavil a povedal: ‚Sára, premobla si ma.‘ Ale ona povedala: Nie ja som nad tebou zvíťazila, ale môj pán, Kristus.“ O modlitbe povedala: „Keby som sa modlila, aby všetci schvaľovali moje správanie, ocitla by som sa kajúčne pred dverami každého, ale radšej sa bude, modliť, aby moje srdce bolo čisté voči všetkým.“ Povedala tiež: „Je dobré dávať almužnu, aj keď sa to robí len preto, aby sa človek páčil ľuďom. Prostredníctvom toho sa človek môže začať snažiť, aby sa páčil Bohu.“⁴²

2.3.3 Amma Synkletika⁴³

Synkletika sa narodila v Alexandrii vo 4. storočí v rešpektovanej kresťanskej rodine macedónskeho pôvodu. Jej dvaja bratia zomreli v relatívne mladom veku a sestra bola slepá. Svoj asketický spôsob života začala v dome svojich rodičov. Po ich smrti predala všetok majetok a rodinné bohatstvo rozdelila medzi chudobných. Ostrihala si vlasy na znak zasvätenia a presťahovala sa so svojou slepou sestrou do rodinnej hrobky v púšti mimo Alexandrie.

Na púšti žila do svojej šesťdesiatky, keď vážne ochorela. V hrozných bolestiach trvajúcich tri a pol roka, sa stala vzorom trpezlivosti pre svoje okolie a naučila trpezlivosti

⁴⁰ BOCHANSKI, G. Philip. *Wisdom of the Desert Fathers and Mothers*, s. 103 – 104.

⁴¹ SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*, s. 35 – 37.

⁴² WARD, Benedicta. *The Sayings of the Desert Fathers*, s. 230.

⁴³ SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*, s. 41 – 43.

aj tých, ktorí sa o ňu prišli starať v jej chorobe. Hneď od začiatku svojho púštného života, ako uvádza Bochanski, si vypestovala ostražitosť proti rôznym spôsobom útokov nepriateľa. Spoznala, že nemusí byť sama dost' silná na zápas, ale stačí, aby volala meno Pána na pomoc. Hoci chcela žiť v samote a v modlitbe, veľmi rýchlo sa rozšírila správa o jej živote. Mnoho žien z mesta prišlo za ňou s túžbou ju nasledovať.⁴⁴ Učila ich ako dosiahnuť jemnosť, trpezlivosť a vytrvalosť, ktoré boli založené na láske. To znamenalo vyprázdniť sa od všetkých postojov, motívov, závislostí, emócií, ktoré nie sú zjednotené s Kristom, ako aj akýchkoľvek nevedomostí, ktoré brzdia vnútornú cestu. *Amma* Synkletika sa snažila zbaviť hnevu, pomstychtivosti, závidosti a ambícií a vyzvala svojich učeníkov, aby urobili to isté. Svojím životom a výrokmi nás povzbudzuje, aby sme rástli v sebauvedomení, aby sme chápali naše vášne a túžby a očisťovali ich, pričom nás stále smeruje k Bohu. Dá sa povedať, že k svojim učeníkom má Synkletika materinský prístup.⁴⁵ Olexák ju považuje za vzor ženského asketizmu.⁴⁶

Z jej mnohých zachovaných výrokov vyberieme tie, ktoré sú vhodné pre spiritualitu žien. Veľa hovorila o askéze, miernosti a zdržanlivosti. *„Mnohé sú úskoky diabla. Ak nie je schopný znepokojiť dušu chudobou, navrhuje bohatstvo ako atrakciu. Ak víťazstvo nezískal urážkami a hanbou, navrhuje chválu a slávu. Tí, ktorí sú zdraví, stávajú sa chorými. Keďže ho nedokázal zviest' pôžitkami, snaží sa ho zvrhnúť nedobrovoľným utrpením. K tomu sa pripája veľmi prísny pôst, choroby, znepokojuje slabomyseľných v ich láske k Bohu. Ale tiež ničí telo veľmi prudkými horúčkami a zat'ažuje ho neznesiteľným smúdom. Ak ako briešnik podstúpiš všetky tieto veci... Raduj sa, že ťa Boh navštevuje, a maj na perách slovo: „Pán ma prísne potrestal, no nevydal ma smrti napospas.“ (Ž 118,18).“*

Následne doplnila: *„Ak nás choroba ťaží, nebuďme zarmútení, ako keby sme pre chorobu a vyčerpanie tela nemohli spievať, lebo všetky tieto veci sú pre naše dobro, pre očistenie nášho tela. Ak choroba oslabí spánok a skutočný pôst, dôvod pre tieto praktiky je zbytočný. Lebo toto je veľká askéza: ovládať sa v chorobe a spievať Bohu chválospevy.“*

Pokračovala: *„Existuje askéza, ktorú určuje nepriateľ a jeho učeníci ju praktizujú. Ako teda máme rozlišovať medzi božským a kráľovským asketizmom a démonickou tyraniou? Jednoznačne svojou kvalitou vyváženia. Vždy používajte jediné pravidlo pôstu.“*

Tiež povedala: *„Tak ako najhorkejší liek vyháňa jedovaté tvory, tak modlitba spojená s pôstom odbáňa zlé myšlienky.“*

Povedala tiež: *„Napodobňujte mýtnika a nebudete odsúdení s farizejom. Vyber si miernosť Mojžiša a nájdeš svoje srdce, ktoré je skalou premenenou na prameň vody.“*

Konštatovala: *„Existuje smútok, ktorý je užitočný, a smútok, ktorý je deštruktívny. Prvý druh spočíva v plači nad svojimi chybami a nad slabosťou svojich blízkych... Ale je tu aj smútok, ktorý pochádza od nepriateľa, plný výsmechu. Tento duch musí byť vybnaný, hlavne modlitbou a žalmami.“⁴⁷*

Svojím nasledovníkom *amma* Synkletika odporúča: *„Nie všetky cesty sú vhodné pre všetkých. Každý človek by mal dôverovať sám sebe, pretože pre mnohých je vhodnejšie žiť v komunite. A pre ostatných je užitočnejšie stiahnuť sa do ústrania. Lebo tak, ako niektoré rastliny prekvitajú, keď sú na*

⁴⁴ BOCHANSKI, G. Philip. *Wisdom of the Desert Fathers and Mothers*, s. 109 – 115.

⁴⁵ SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*, s. 41 – 43.

⁴⁶ OLEXÁK, Peter. Prosopografický výskum fenoménu ženského eremitizmu/anachoretizmu v 4. a 5. storočí. In *Studia theologica*, 2017, roč. 19, č. 1, s. 119.

⁴⁷ WARD, Benedicta. *The Sayings of the Desert Fathers*, s. 231 – 235.

vľbkom mieste, zatiaľ, čo iné sú stabilnejšie v suchších podmienkach, tak aj medzi ľuďmi sa niektorým darí na vyšších miestach, zatiaľ čo iní dosahujú spásu na nižších miestach.⁴⁸

Amma Syncletica povedala: „Je veľa ľudí, ktorí žijú v horách a správajú sa, akoby boli v meste, a strácajú čas. Je možné byť osamelým vo svojej myšli, kým žije v dave, a je možné, aby ten, kto je osamelý, žil v dave svojich vlastných myšlienok.“⁴⁹

2.3.4. Amma Teodora⁵⁰

Teodora žila vo štvrtom storočí v egyptskej púšti a zameňajú si ju s inými ženami rovnakého mena. Ako manželka tribúna bola bohatou ženou. Po odchode na púšť sa stala spolupracovníčkou arcibiskupa Teofila Alexandrijského a mnísi z jeho kláštora sa s ňou často radili o mníšskom živote. Keďže sa obávala, že jej učeníci budú mať slabú sebadisciplínu, aby odolali vnútornému a vonkajšiemu konfliktu, tak ich upozornila na pocity nechuti alebo skl'účenosti, ktoré prichádzajú ako pokušenie v modlitbe. Preto vyzvala svojich nasledovníkov, aby boli vytrvalí v modlitbe a dôverovali pôvodnej túžbe po Bohu. Pocity acedie⁵¹ potom prejde.

„Je dobré žiť v pokoji, lebo múdry človek praktizuje ustavičnú modlitbu. Pre pannu alebo mnícha je skutočne veľká vec žiť v pokoji, najmä pre tých mladších. Mali by ste si však uvedomiť, že ako náhle máte v úmysle žiť v mieri, zrazu príde zlo a zat'azí vašu dušu cez mrzutosť, slabosť a zlé myšlienky. Tiež útočí na vaše telo cez choroby, slabosť, oslabenie kolien a všetkých členov. Rozptyľuje silu duše a tela, takže človek verí, že je chorý a už nie je schopný sa modliť. Ale ak sme bdeli, všetky tieto pokušenia odpadnú.“ Povedala tiež, že „ani askéza, ani bdenie, ani žiadne utrpenie nie sú schopné spasit', to dokáže len skutočná pokora. Bol tam anachoréta, ktorý dokázal vyhnat' démonov; a spýtal sa ich: „Čo vás núti odísť? Je to pôst?‘ Oni odpovedali: „My nejeme ani nepijeme.‘ „Sú to vigílie?‘ Odpovedali: „My nespíme.‘ „Je to oddelenie od sveta?‘ „Žijeme v púšti.‘ „Aká sila ťa potom pošle preč?‘ Povedali: „Nič nás nepremôže, iba pokora.‘ „Vidíš, ako pokora zvíťazí nad démonmi?““

V jednom zo svojich výrokov hovorí aj o tom, aký by mal byť učiteľ: „Učiteľovi by mala byť cudzia túžba po nadvláde, márnomyseľnosti a pýche; človek by ho nemal vedieť oklamať lichôtkami, ani oslepiť darmi, ani podmaniť si ho žalúdkom, ani ho ovládnut' hnevom; ale mal by byť trpezlivý, jemný a pokorný, pokiaľ je to možné; musí byť skúšaný a bez straníckosti, plný obáv a milovník duší.“⁵²

⁴⁸ SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*, s. 169

⁴⁹ PAVLÍK, Jiří. *Aposthegmata I.*, s. 44.

⁵⁰ SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*, s. 63 – 64.

⁵¹ *Acedia* je grécke slovo a znamená duchovné znechutenie, ktoré sa prekladá aj ako záhaľčivosť, nepokoj a najčastejšie ako lenivosť. V skutočnosti je lenivosť skôr dôsledkom ako príčinou. Najlepšie sa k tomu vyjadruje Evagrius Ponticus, ktorý jej dáva pomenovanie „poludňajší démon“, pretože prichádza hlavne okolo poludnia. Pozri BEKE, Eduard. *Filokalia alebo láska k dobru, krásu a čnosti*. I. diel druhá časť. 2. vydanie. Ružomberok: VERBUM, 2016, s. 533 ; FRANTIŠEK. *Katechézy o nerestiach a cnostiach*. [online]. [cit 2024-11-11]. Dostupné na internete: <<https://www.vaticannews.va/sk/papez/news/2024-02/katecheza-o-nerestiach-a-cnostiach-8-acedia.html>>.

⁵² WARD, Benedicta. *The Sayings of the Desert Fathers*, s. 83 – 84.

2.3.4 Život menej známejších púštnych matiek

Niektoré ženy žijúce na púšti spomína aj sv. Palladius vo svojej zbierke.⁵³ Ako prvú uvádza sestru sv. Pachomia, ktorá nasledovala svojho brata na púšť a žila podobným životom. Ďalšiu ženu, ktorú v zbierke zmieňuje, je Amma Izidora, známejšia pod menom „mníška, ktorá predstierala šialenstvo“, aby sa vyhla nútenému sobášu. Vstúpila do kláštora, ktorý ju prijal nie ako sestru, ale ako slúžku. Vykonávala najťažšie práce v kuchyni. Okolo hlavy nosila špinavú handru, jedla iba zvyšky po ostatných pod stolom, nevyhľadávala spoločnosť sestier a málo sa s nimi rozprávala. Hoci sa nikdy nestáňovala, ostatné mníšky ju v kláštore ponížovali a preklínali. Po čase kláštor opustila a nikdy ju už nevideli.

2.4.1 Amma Alexandra⁵⁴

Alexandra bola krásna mladá žena zo štvrtého storočia, ktorá utiekla pred mužom. Keďže muži boli kvôli nej roztržití, a nechcela pohoršovať ich dušu stvorenú na Boží obraz, rozhodla sa žiť v hrobke. Zamurovala sa v nej, aby tak ochránila druhého pred hriechom. Jedlo a zásoby dostávala cez okno od priateľky. Alexandra si počas nasledujúcich rokov života zachovávala prísne súkromie a na okne mala záves, aby už nikto nikdy nevidel jej tvár. Tento veľmi náročný spôsob života vydržala tým, že pracovala vlastnými rukami a veľa sa modlila, recitovala žalmy a pripomínala si život prorokov, apoštolov i mučeníkov.

2.4.2 Synkletika z Palestíny⁵⁵

Žila v 6. storočí a bola dcérou aristokrata v Konštantínopole, zasnúbená s iným aristokratom, ktorého si mala zobrať po dovŕšení osemnástich rokov. Ešte pred sobášom sa rozhodla navštíviť a uctiť si sväté miesta v Jeruzaleme. Do Jeruzalema cestovala so sprievodom otrokov a eunuchov. Späť do Konštantínopolu sa s družinou nevrátila. Odišla do púšte, kde sa stretla s jedným pustovníkom. Obliekol ju do jednoduchého odevu a dal jej svoje knihy, vrátane Biblie. Synkletika kráčala hlbšie do púšte, až našla opustenú jaskyňu, v ktorej žila sama dvadsaťosem rokov, málokto ju poznal a nikto ju nevidel. Svoju vnútornú cestu zamerala na kultiváciu integrity života. Jej vonkajšie správanie sa zhodovalo s vnútorným. Synkletika je nezvyčajná v tom, že svoju ženskosť sa nesnažila skrývať výberom oblečenia alebo účesu, ani sa na to nezameriavala ako na výzvu alebo problém.

2.5 Hriešnice, ktoré odišli na púšť

2.5.1 Pelágia z Antiochie⁵⁶

Autorom životopisu svätej Pelágie, ktorá pravdepodobne žila v 3. storočí, je akýsi Jakub, diakon biskupa Nonna. Predsa nemožno s istotou identifikovať ani miesto, ani dátum Nonnovho biskupstva. Najstarším svedectvom o gréckom origináli jej životopisu je jeho sýrska verzia. Podľa Burrusovej život Pelágie môžeme rozdeliť na tri časti. V prvej je ešte

---

⁵³ CLARKE, Lowther W. K. *The Lamsiac History of Palladius. Translations of Christian Literature. Series I. Greek Texts.* London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1918, s. 24, 118 – 119.

⁵⁴ SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*, s. 71 – 72.

⁵⁵ SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers*, s. 102 – 103.

⁵⁶ BURRUSOVÁ, Virginia. *Sexuální životy svatých. Erotika ve starověké hagiografii.* Praha: Academia, 2015, s. 153, 163 – 168.

objektom pozornosti mužov, aj biskupov, ktorí sa za ňu rozhodnú postiť, aby sa obrátila. Druhá časť sa zaoberá jej samotným obrátením, rýchlym krstom a odchodom do púšte. Pelágia žije v samote, v cele na Olivovej hore. Jej životopisec ju nespoznáva, pretože dlhým pôstom i askézou sa zmenila. Vytratila sa jej krása, veselá tvár. Plet' mala drsnú a tmavú z vyčerpania. Jakubovi nepripomína ženu ani podľa oblečenia, ani podľa tváre či očí. Vidí v nej muža.

Sila Pelagiinho obrátenia je taká rozsiahla, že pri samotnom pohľade na ňu jej priateľky začali samé nad sebou plakať kvôli výčitkám svedomia. Aj ony sa zriekli svojich bývalých životov a obrátili sa na Pelágiu o radu. Odporučila im, aby urobili to, čo ona. Mnohé z nich ju poslúchli. Pelágia sa stáva Kristovou nevestou, zasnúbenou s Božským ženichom a následne obráti mnohé ďalšie ženy.⁵⁷ Pelágia bola herečkou. Tým, že bola neuveriteľne krásna a pritahovala pozornosť všetkých mužov, okolo ktorých prechádzala, niektorí ju považovali za prostitútku. Po obrátení, rýchlo krste a odchode na púšť sa rozhodla zanechať všetko, čím pritahovala pozornosť mužov. Môžeme povedať, že obetovala Bohu svoju krásu, aby sa úplne oddala jedine jemu a páčila sa iba jemu. Ide o radikálnu zmenu jej priorit.

2.5.2 Mária Egypťská

Príbeh o Márii Egypťskej sa pripisuje Sofroniovi, jeruzalemskému patriarchovi v rokoch 634 – 638. Bol preložený do niekoľkých jazykoch a jeho latinská verzia bola na západe dostupná už v 7. storočí.⁵⁸ Svätá Mária Egypťská žila 47 rokov na púšti v prísnom pokaní okolo roku 270 za čias cisára Claudia. Našiel ju opát Zosima, ktorý odišiel do púšte hľadať radu od pustovníka pre svoj duchovný život. V čase stretnutia bola Mária nahá a mala vychudnuté telo, obetované vystavením slnku a intenzívnemu pôstu. V priebehu troch stretnutí mu povie svoj príbeh. Začína tým, že ako mladé dievča prišla do Alexandrie, aby potešovala mužov. Vo svojich túžbach a vášňach bola nekompromisne živelná. Keď sa dozvedela o skupine námorníkov, ktorí odchádzali do Jeruzalema uctiť si Kristov kríž, rozhodla sa ísť s nimi. Cestu si zaplatila vlastným telom. Po príchode do Jeruzalema chcela vojsť do chrámu, no niečo ju zastavilo. Do chrámu mohla vstúpiť až potom, keď sľúbila, že sa zo svojho života a hriechov bude kajateľ. Následne v chráme videla kríž, obrátila sa a odišla na púšť. Sľub dala pred Bohorodičkou, ktorú zároveň poprosila o pomoc a sprevádzanie púšťou. Na cestu si zobrala len jeden bochník a vodu. V čase pokúšania sa obracala na Bohorodičku a Ježiša. Zomrela potom, čo si *abba* Zosimos vypočul jej príbeh.⁵⁹ Jej

⁵⁷ JACKSON, Rosie J. *Sacrifice, Salvation and Sex: The Female Body and the Shaping of Christian Antiquity*. [online]. [cit 2024-10-02]. A thesis submitted to the University of Manchester for the degree of Doctor of Philosophy in the Faculty of Humanities, 2018, s. 201 – 206. Dostupné na internete:

<https://pure.manchester.ac.uk/ws/portalfiles/portal/86863377/FULL_TEXT.PDF>.

⁵⁸ BURRUSOVÁ, Virginia. *Sexuální životy svatých*, s. 153.

⁵⁹ SOFRONIUS, biskup Jeruzalema. *Život svätej Márie Egypťskej*. Preklad Pástor Karol Marian. Michalovce: Spolok sv. Cyrila a Metoda, 2023, s. 5 – 31.

nahota bola podľa Tamaniniho odrazom extrémnej odpútanosti, chudoby a popierania ženskej márnivosti, a zároveň aj opakom toho, čím bola ako mladé dievča.⁶⁰

Mária Egypťská „je príkladom radostnej nádeje v Kristovi, nádeje, ktorá premení všetku beznúde a temnotu hriechu na nový život milosti.“⁶¹ Máriin život a jej obrátenie ukazuje, že bez modlitby niet pokánia. Sama radšej trpela, než aby sa zriekla Ježiša Krista. Len čo postrehla v sebe zlú myšlienku, obrátila sa na Bohorodičku o pomoc. Bola pustovníčkou v pravom slova zmysle. Učil a viedol ju sám Boh, to znamená, že mala poznanie priamo od neho a od Bohorodičky, ktorí ju nikdy neopustili. Abba Zosimus Máriu Egypťskú oslovoval „matka“, pretože v pravom slova zmysle bola duchovná matka. Bola naplnená milosťou Ducha Svätého, ktorý z nej urobil nového človeka.⁶²

3. Aplikácia pre spiritualitu žien

Púštna spiritualita je hlboko intímna a zároveň zraniteľná. Zbavujeme sa všetkých prebytočných vecí, vyzliekame sa zo starého človeka (Kol 3,9 – 10; Ef 4,22 – 24) a obliekame si Krista (Rim 13,14). Touto cestou kráčame väčšinou sami, bez nároku na svetskú odmenu. V púšti sa stávame závislí iba na Bohu. Cieľom púštnej cesty je iba Láska, stretnutie sa s Laskou a následná premena človeka. Púšť v našom živote môže byť aj nejaká ťažkosť, problém, ktorý dlhodobo nevieme vyriešiť, a ťahá nás k pádom, kritike alebo hnevu. Ak mu máme čeliť, potrebujeme odvahu vstúpiť do svojho srdca v tichu. Tomu nás učia púštne matky. Všetky naše emócie sú potrebné. Nie sú ani dobré ani zlé. Chcú nám niečo povedať, čo znamená, že by sme im mali venovať pozornosť, no neriadiť sa nimi bez rozlíšenia. Je potrebné ich podrobiť analýze rozumu. Ticho nás učí správne rozlišovať pocity, hovoriť málo a učiť nás dôvere Bohu aj druhým. Stáva sa bránou k srdcu druhých ľudí a citlivým na ich potreby.

Ammy nás tiež učia, ako sa modliť, vychovávať a viesť. Vo svojich skutkoch, slovách aj myšlienkach sú konzistentné. Nesnažia sa o prehnajú aktivitu zameranú na výkon alebo službu. Uprednostňujú miernosť vo všetkom, ktorá vedie k pokojnejšiemu životu, pomáha nám dosiahnuť zrelosť v emóciách. Vďaka nej nechceme všetko naraz, ale postupne. Cez túto cnosť sa môžeme stať silnejšími, rastieme v sebapoznání a sme aj disciplinovanejší (2Pt 1,5 –7). *Ammy* sú pre nás aj vzorom vernosti Bohu. Ani pre ne to nebolo ľahké, no vytrvali. V zápasoch hľadali Pána, modlili sa aj Svätým Písmom, boli vdáčne a očakávali víťazstvo Boha. Snažili sa neprepadnúť zúfalstvu alebo sebaľúti. Preto odporúčajú aj v ťažkostiach hovoriť málo, lebo človek má vtedy tendenciu k sebaľúti, či k závisťi voči druhým. Všetko máme odovzdať Bohu, v modlitbe a čakať na jeho riešenie. Boh v tom čakaní je s nami, pomáha nám, nezanechá nás (Dt 31,6).

⁶⁰ TAMANINI, Augusto Paulo. The Ancient History and the Female Christian Monasticism: Fundamentals and Perspectives. In *Athens Journal of History*, 2017, Vol. 3, Is. 3, s. 246. [online]. [cit 2024-10-02]. <<https://doi.org/10.14746/pst.2023.44.7>>.

⁶¹ SOFRONIUS, biskup Jeruzalema. *Život svätej Márie Egypťskej*. Preklad Pástor Karol Marian. Michalovce: Spolok sv. Cyrila a Metoda, 2023, s. 3.

⁶² SOFRONIUS, biskup Jeruzalema. *Život svätej Márie Egypťskej*, s. 32 – 39.

Záver

Analýzou života vybraných púštnych matiek sme zistili, že matky (*ammy*) hoci vyhľadávali samotu, svoje príbytky si nestavali ďaleko od obydľia ľudí. Boli samostatné, hovorili málo, empatické, súcitné a milosrdné. Na svojej ceste k zjednoteniu s Bohom bojovali proti pokušiteľovi, spomienkam, myšlienkam. K tomu im pomáhala askéza, ustavičná modlitba, jednoduchosť v obliekaní a v príbytku, striednosť v jedení, vytrvalosť a vernosť. Často vzývali o pomoc Ježiša. Svojím životom sa ammy stali vzorom pre iné ženy, ktoré sa stali ich učeníčkami. Nie zriedka k nim chodili po radu aj mnísi, niektoré z nich žili spočiatku aj v mužských kláštoroch. Ammy boli priame, odvážne, vyučovali, radili druhým, so svojimi nasledovníčkami sa modlili a zápasili o ich srdcia. Takým spôsobom praktizovali duchovné materstvo. Vo svojej láske a túžbe po zjednotení sa s Bohom boli vášnivé. Nebáli sa obetovať svoju krásu pre vyšší cieľ, v tomto prípade túžbu úplne sa oddať Bohu. Na druhej strane však niektoré ženy, ktoré odišli na púšť, sa obliekali ako muži, aby skryli svoje telo a ženskosť. Naozaj tým popreli svoju úlohu ženy? Dlhým pôstom, askézou, strihom vlasov a výberom oblečenia na prvý pohľad ženu ani nepripomínali. No je možné, že svojím spôsobom sprevádzania druhých, ktorých viedli s láskou, súcitom a s citlivým chápaním srdcom, prehĺbili svoje srdce. Aktívne počúvali nielen iných, ale naučili sa aktívne počúvať aj Ducha Svätého, a tak citlivo vnímať potreby tých, ktorí k nim prišli. Nie všetky ženy žijúce v púšti sa obliekali ako muži. Známa je napr. Synkletika z Palestíny, ktorá nepoprela svoje ženské telo výberom mužských šiat a Mária Egyptská, ktorá pri stretnutí s mníchom povedala pravdu o svojom pôvode. Z toho môžeme usúdiť, že sila ženy nie je len v slove a jej krása sa neprejavuje len v tom, ako sa oblieka. Dôležitým prvkom na ceste sebaznaniu je vedomie vlastnej hodnoty, identity, ktorá vyviera zo srdca. Spiritualita púšte nám pomáha očisťovať si srdce, dozrievať v láske, byť odvážne (2Mach 7,20 – 21; Jn 19,25 – 26). Učí nás prijať svoje telo ako dar a cez neho vyjadriť všetko, čo máme v srdci (Mt 5,8; 6,21 – 22; 15,18 – 19).

Vieme, že do púšte odchádzali muži aj ženy, aby odišli od hluku, davu ľudí a hľadali Boha v tichu a v samote. Obyvateľov púšte charakterizovala čistota srdca, myšlienok, zrelosť v emóciách a pocitoch. Sú nám príkladom toho, ako sa môžeme naučiť počúvať Boha, nechať sa ním viesť, nechať sa ním milovať, zjednotiť sa s ním vo svojej zraniteľnosti a v hlbokjej intimite.

BIBLIOGRAFIA

- BEKE, Eduard. *Filokalia alebo láska k dobru, kráse a čnosti*. I. diel prvá časť. 2. vydanie. Ružomberok: VERBUM, 2016.
- BEKE, Eduard. *Filokalia alebo láska k dobru, kráse a čnosti*. I. diel druhá časť. 2. vydanie. Ružomberok: VERBUM, 2016.
- BENEDIKT XVI. Encyklika *Deus caritas est* (25.12.2005), Trnava: SSV, 2006.
- BIBLIA Sväté Písmo Starého a Nového zákona. Trnava: SSV, 2023.
- BOCHANSKI, G. Philip. *Wisdom of the Desert Fathers and Mothers. Ancient Advice for the Modern World*. Gastonia: Tan Books, 2019.
- BURRUSOVÁ, Virginia. *Sexuální životy svatých. Erotika ve starověké hagiografii*. Praha: Academia, 2015.

- CLARKE, Lowther W. K. *The Lausiac History of Palladius. Translations of Christian Literature. Series I. Greek Texts.* London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1918.
- EARLE, Mary C. *The Desert Mothers: Spiritual Practices from the Women of the Wilderness.* Harrisburg, Pa: Morehouse Pub, 2007.
- FULA, Milan. *Antropológia ženy.* Bratislava: Don Bosco, 2004.
- CHRYSSAVGIS, John. *In the Heart of the Desert. The Sprituality of the Desert Fathers and Mothers.* Blooming: World Wisdom, 2003.
- JACKSON, Rosie J. *Sacrifice, Salvation and Sex: The Female Body and the Shaping of Christian Antiquity.* A thesis submitted to the University of Manchester for the degree of Doctor of Philosophy in the Faculty of Humanities. 2018. Dostupné na internete: <<https://pure.manchester.ac.uk/ws/portalfiles/portal/86863377/FULL-TEXT.PDF>>.
- KITZLER, Petr. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výběr z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury.* Praha: Vyšehrad, 2009.
- MARKSCHIES, Christoph. *Mezi dvěma světy. Dějiny antického křesťanství.* Praha: Vyšehrad, 2005.
- MORDEL, Štefan *Patrológia.* 3. vydanie. TF v Košiciach Teologický inštitút a kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka v Spišskej Kapitule: Spišské Podhradie, 2009.
- OLEXÁK, Peter. Prosopografický výskum fenoménu ženského eremitizmu/anachoretizmu v 4. a 5. storočí. In *Studia theologica*, 2017, roč. 19, č. 1, s. 113 – 126. <https://doi.org/10.5507/sth.2017.006>
- PAVLÍK, Jiří. *Apofthegmata I. Výroky a příběhy pouštních otců.* 2. vydanie. Praha: Benediktínske arcidiakonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2009.
- PRUŽINSKÝ, Štefan. *Patrológia II. Cirkevná a kresťanská literatúra 2. – 8. storočia.* Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta PO, 2003.
- REJZEK, Jiří *Český etymologický slovník.* Praha: LEDA, 2009. [online]. Dostupné na internete: <https://sehr.gat.ua/ld/0/55/rejzek_j_cesky.pdf>.
- SOFRONIUS, biskup Jeruzalema. *Život svätej Márie Egyptskej.* Preklad Pástor Karol Marian. Michalovce: Spolok sv. Cyrila a Metoda, 2023.
- SWAN, Laura. *The Forgotten Desert Mothers. Sayings, lives and stories od early christian women.* Manwah, N.J.: Paulist Press, 2001.
- TAMANINI, Augusto Paulo. The Ancient History and the Female Christian Monasticism: Fundamentals and Perspectives. In *Athens Journal of History*, 2017, Vol. 3, Is. 3, P. 235-250. <<https://doi.org/10.30958/ajhis.3-3-4>>.
- THOMAS, Charles, LÉON-DUFOUR, Xavier. Púšť. In LÉON-DUFOUR, Xavier (ed.). *Slovník biblickej teológie.* Trnava: Dobrá Kniha 2015, s. 708 – 712.
- WARD, Benedicta. *The Sayings of the Desert Fathers. The Alphabetical Collection.* Metropolitan Anthony: Cistercian publications, 1984.
- WYGRALAK, Paweł. *Spiritual Message od the Desert Mothers: Syncretica, Sarah and Theodora.* Poznań Theological Studies 44(2023), p. 123 – 135. <<https://doi.org/10.14746/pst.2023.44.7>>.

Internetové zdroje

BIBLE STUDY TOOLS. *New Testament Greek Lexicon – NAS*. Dostupné na internete: <<https://www.biblestudytools.com/lexicons/greek/nas/eremos.html>>.

FRANTIŠEK. *Katechézy o nerestiach a cnostiach*. Dostupné na internete: <<https://www.vaticannews.va/sk/papez/news/2024-02/katecheza-o-nerestiach-a-cnostiach-8-acedia.html>>.

SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV [online]. Dostupné na internete: <<https://slovníkcudzich-slov.sk/slovo/apatia>>.

Adresa autorky:

Mgr. Slavomíra Svobodová

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta

externá doktorandka

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: slavomira.svobodova570@edu.ku.sk

Počiatky a vývoj majetkov Hozywmezew – Zbudské Dlhé – za čias kráľov Arpádovskej dynastie a Anjouvcov (1268 – 1382)

Daniel Boleš

<https://doi.org/10.54937/nhe.2024.13.2.35-53>

The Origins and Development of the Hozywmezew Estates – Zbudské Dlhé – during the Reigns of the Kings of the Árpád Dynasty and the Anjou Dynasty (1268 – 1382)

Abstract: *When writing the history of towns and villages in Slovakia, Slovak historians have focused on researching the history of settlement. The results of their work provide the foundations on which the history within regions or individual localities can be extended. One such locality is the village of Zbudské Dlhé, whose history dates back to the reign of the Hungarian King Andrew II. At that time, it was a village associated with a large estate, from which villages gradually emerged both in the valley of the Laborec River and in the adjacent Laborec Highlands. One of the important aspects of examining the origins and development of this area is to follow its economic development. This development was based on everyday needs and was governed by its own laws. Hungarian customary law offers an interpretative key to medieval documents. It also allows for the observation of the economic condition of the locality or a defined territory.*

Keywords: *Village – villa. Nobility from Zbudza. Zbudské Dlhé. Estate. Medieval Eastern Slovakia.*

Úvod

Počiatky a vývoj majetkov *Hozywmezew – Dlhé Pole* sú hlavnou témou tohto príspevku. Uvedené majetky sú historicky totožné s dedinou Zbudské Dlhé a okolitými dedinami

Hrabovec nad Laborcom, Radvaň nad Laborcom, Zbudská Belá, Jabloň, Zbudský Rokytov.¹ Zaiste aj iné dediny vznikli na území tohto rozsiahleho majetku, ktorého počiatky siahajú do obdobia vlády Arpádovcov.² Vznikli však oveľa neskôr. Témou počiatku i vývoja majetku *Dlhé Pole* – Zbudské Dlhé – sa zaoberali pri výskume osídlenia vo svojich monografiách už slovenskí historici Ján Beňko³ a Ferdinand Uličný.⁴ Najstaršia písomná zmienka pochádza z roku 1268 a podľa mienky historikov dedina Zbudské Dlhé vznikla pred 13. storočím. Z tohto poznatku vychádzam pri svojich uzáveroch a ďalších premi-
sách v rámci sledovania hospodárskeho rozvoja tejto lokality.

V súvislosti s predpokladanou dobou vzniku sídliska vyvstáva rad otázok. Pri predpoklade, že sídlisko vzniklo pred 13. storočím a bolo v 13. storočí hospodársky rozvinuté; aká bola hodnota pôdy sídliska ako výrobného prostriedku? Z obsahu listiny z roku 1268 je totiž zrejmé, že kráľ daroval „...zem za zásekmi *Hozzywmezew*...“. Bol to majetok a bol presne ohraničený.⁵ Aké bolo príslušenstvo sídliska ako majetku, aký bol jeho rozsah? Či boli aj iné úžitky okrem výnosov z úrody? Za akých podmienok sa sídlisko, predpokladajme slobodných roľníkov, dostalo do vlastníctva kráľa, ktorý ho daroval šľachte? Či šľachtici boli od roku 1268 potomkami Razlouna alebo sa jedná o rozličné šľachtické rody?

Pri hľadaní odpovede na tieto a podobné otázky chcem okrem údajoch zo stredovekých listín využiť i údaje neskoršieho dáta z urbárov v ich vzájomnej komparácii. Tiež využiť poznatky pomocných vied historických ako metrológie či numizmatiky. V neposlednom rade aplikovať normy z uhorského zvykového práva pri interpretácii listín z obdobia 13. – 16. storočia. Cieľom tejto práce je na základe zistení historikov i ekonomicky – právnej analýzy podať obraz o počiatku a vývoji majetkov *Dlhé Pole*, neskôr Zbudské Dlhé v časovom horizonte konca vlády Arpádovcov a v období vlády Anjouovcov.

1. Zmienky o Zbudskom Dlhom – Dlhé Pole – *Hozzywmezew* v prácach slovenských autorov

Tematikou dejín Zbudského Dlhého sa zaoberal historik Ján Beňko, ktorý považuje túto oblasť severného Zemplína za založenú na domácom zvykovom práve. Doba, počas ktorej sa toto právo uplatňovalo pri osídľovaní lesmi pokrytého územia Laboreckej i Ondavskej vrchoviny, siaha po začiatok 14. storočia.⁶ Podľa výsledkov priebežného archeologického výskumu v oblasti rieky Ondavy, sa autor spolu s archeológom Budinským Kričkom domnieval, že i v oblasti rieky Cirochy a v Ondavskej vrchovine možno očakávať stopy slovanského osídlenia pred 13. storočia, prinajmenšom po Zbudské Dlhé.⁷

Spomínaný historik považoval majiteľov Zbudského Dlhého za potomkov Razlouna, medzi ktorých patrili i šľachtici zo Zbudze. Šľachtici zo Zbudského Dlhého boli,

¹ BEŇKO, Ján. *Osidlenia severného Slovenska*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, s. 244.

² ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce: Zemplínska spoločnosť 2001, s. 634.

³ BEŇKO, Ján. *Osidlenia severného Slovenska*, s. 242 – 244.

⁴ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*, s. 634.

⁵ „...*super collatione cuiusdam terrae ultra indagines Hozzywmezew* vocate adjacentis per eundem dominum Belam regem Razlou filio Walen propter meritoria eiusdem obsequia facta emanatas metasque et terminos metales eiusdem possessionis Hozzywmezew in se continentes...“ – Magyarország levéltár diplomatikai levéltár (ďalej MNL DL) 658.

⁶ BEŇKO, Ján. *Osidlenia severného Slovenska*, s. 242 – 254.

⁷ BEŇKO, Ján. *Osidlenia severného Slovenska*, s. 242.

podľa jeho mienky, jednou z vetiev tohto rodu.⁸ Túto mienku prevzali aj autori monografie o Zbudzi vydanej v roku 2022.⁹ Rod Kaplyonovcov, predkov šľachticov zo Starého, Nacinej Vsi a ďalších rodov z rodu Bogath-Radvan; považoval za čiastočne slovanského pôvodu.¹⁰ Pri výklade listiny z roku 1268 nevyklúčil možnosť, že popri tejto dedine, azda pôvodne patriacej hradu Brekov či Zemplín, tu mohli byť pred rokom 1250 aj ďalšie sídliská. Doslovne uviedol, že „...v listine z roku 1268 sa síce hovorí len o jednej lokalite, Dlhom Poli...ale nemožno vylúčiť...že, tu nemohli už pred rokom 1250 jestvovať aj ďalšie sídliská...“.¹¹ Treba to chápať v tom zmysle, že – opierajúc sa o údaje z listiny palatína Mikuláša z Góry datovanej do roku 1379, – všetky dediny, ktoré dodnes tu jestvujú a boli súčasťou majetku Dlhé Pole – Zbudské Dlhé, „...už dávnejšie, alebo vznikli na zvykovom práve v 13. a v prvej polovici 14. storočia...“. Opieral sa o výskyt lokalít so slovenskými názvami.¹²

Historik Uličný sa zaoberal otázkou osídlenia lokality o niečo podrobnejšie. Skúmal územie Zemplína v rozmedzí 1200 rokov (6. storočie – 1. štvrtina 18. storočia). Zároveň chcel dať odpoveď na spochybňujúce tézy o starobylosti slovenského národa, ktoré prevládali u maďarských a českých historikoch 19. storočia.¹³ V monografii o Zemplínskej župe sa vyslovil, že Zbudské Dlhé je nepochybne najstaršou dedinou v priľahlej časti doliny Laborca. Dedinu mohli založiť obyvatelia „...pravdepodobne z Ľubiše pred 13. storočím...“.¹⁴ Ako majiteľov dediny Dlhé Pole uviedol šľachticov, ktorí od roku 1268 a v 14. storočí používali jej názov v prídomku. Šľachticov zo Zbudze považuje spomínaný autor za zemepánov dediny od 15. storočia. Jednak sa odvoláva na zmienku z roku 1405, a jednak na výskyt mena Zbudské Dlhé v 16. storočí.¹⁵ V otázke pôvodu šľachty bol autor zdržanlivejší. Vychádzal z faktu, že pri skúmaní vzniku ranofeudálnych panstiev sa stretávame so všeobecným nedostatkom písomných prameňov z 11. – 13. storočia. Odmieta mienky o ich pôvode v kniežacej družine prvých Arpádovcov či ich bavorského pôvodu. Poukazuje však na všeobecne prijaté presvedčenie, že ich pôvod siaha do rodu *Kaplyon*.¹⁶

Obaja autori sa zhodujú v tom, že doba vzniku sídliska siaha pred 13. storočie. Pôvodne sa jedná o slovanskú dedinu. Listinu z roku 1268, ktorá sa nám zachovala iba vo forme regestu, považujú za prvú písomnú zmienku o obci Zbudské Dlhé. Dedina však mohla, podľa ich názoru, jestvovať skôr. Autor Beňko vychádzal z marxistického výkladu dejín, podľa ktorého nie silný jednotlivec alebo príslušník vládnucej triedy je tvorcom histórie ale ľud. Preto sídliská podľa neho nevznikali „...iba v politicky, hospodársky a kultúrne rozvinutých oblastiach krajiny...“ ale nositeľom vývinového procesu osídľovania je „...slovenský ľud...“. V dialektikomaterialistickom chápaní dejín by vlastne osídľovanie súviselo s vývojom spoločnosti, v ktorej práca a výroba je základom vývoja. Preto sú oboje určujúcimi

⁸ BEŇKO, Ján. *Osídlenia severného Slovenska*, s. 243.

⁹ MIŠTÍKOVÁ, Alena. *Zbudza od prvej písomnej zmienky do roku 1774*. In *Zbudza monografie obce* (ed. Martin Molnár), Zbudza: Obec Zbudza 2022, s. 27.

¹⁰ BEŇKO, Ján. *Osídlenia severného Slovenska*, s. 242 – 243.

¹¹ BEŇKO, Ján. *Osídlenia severného Slovenska*, s. 243.

¹² BEŇKO, Ján. *Osídlenia severného Slovenska*, s. 244.

¹³ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*, s. 11.

¹⁴ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*, s. 634.

¹⁵ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*, s. 634.

¹⁶ ULIČNÝ, Ferdinand. Vývin feudálnych panstiev Sztárayovcov na východnom Slovensku od 13. o 15. storočia. In *Historica – zborník FF UK*, roč.15, 1964, Bratislava: Slov. Ped. Naklad. 1964, s. 139.

podmienkami na rozvoj výrobných síl a výrobných vzťahov.¹⁷ Z toho vyplýva, že práca a výroba ľudu by bola určujúca pre rozvoj ekonomiky, a tým by oboje dalo aj podobu spoločnosti. Argumentovať prítomnosť národa na istom území jeho prácou, a tým i rozvíjaním hospodárskych vzťahov malo by byť – podľa tohto výkladu dejín – postačujúce. Preto v danej oblasti i napriek nedostatku písomných pamiatok možno predpokladať, že tam dodnes jestvujúce lokality existovali aj v dávnej minulosti, hoci zachované písomnosti sú mladšieho dáta.

Autor Uličný sa opiera pri svojich uzáveroch v otázke doby jestvovania sídlisk o výsledky výskumu archeológie, histórie či jazykovedy teda pri „...*multidisciplinárnom postupe*...“.¹⁸ Autor rozlišuje s ohľadom na výskum osídlenia či skúmame *stav osídlenia* alebo *proces osídlenia*. Pod procesom osídlenia rozumie sledovanie niekoľkostoročného vývoja osídlenia lokality, pri uplatnení multidisciplinárneho postupu. Ak prevládajú písomné pramene, tak je použitá historická metóda. Pri jazykovednej metóde možno usudzovať zo slovenských miestnych názvov, že slovanské obyvateľstvo, ktoré žije na území Slovenska od 6. storočia, v danej lokalite bolo prv než, povedzme, maďarské. A to aj napriek tomu, že správy o týchto názvoch sú z neskoršieho obdobia. Z výsledkov archeologického výskumu autor, napríklad v súvislosti s výskumom osídlenia obce Zbudské Dlhé, uviedol, že v chotári jestvovalo útočiskné hradisko, hoc nebolo podrobnejšie preskúmané.¹⁹ Toto hradisko bolo zaradené k stredovekým hradiskám, aké bolo objavené aj v Brekove.²⁰

Pri určovaní rodovej príslušnosti vlastníkov dediny sa obaja viac menej líšia. Podľa autora Beňka boli šľachtici zo Zbudze potomkami *Razzlava*, ktorí sa v prvej písomnej zmienke roku 1268 spomína. Uvedený autor Uličný rozlišoval medzi šľachticmi zo Zbudského Dlhého a zo Zbudze, pričom sa odvolal na všeobecné rozšírené tvrdenie o pôvode šľachticov zo Zbudze. Podľa neho by ich pôvod bol z rodu *Kaplyon*.

Vyššie uvedené poznatky o pôvode sídliska a jeho majiteľoch budú východiskom analýzy majetko – právnej povahy, ktorá je cieľom tohto príspevku.

2. Majitelia majetkov za zásekmi, *Hozywmezew* – Dlhé Pole, v 13. storočí, rozsah majetkov a ich hodnota

Pri skúmaní dejín našich miest a obcí je potrebné brať do úvahy, že zmienky pochádzajú zo stredovekých listín, ktoré sú úradné písomnosti nie kronikárske záznamy. Tieto úradné dokumenty dosvedčujú úradnú prax inštitúcií s ohľadom na uhorské zvykové právo. Preto ich čítať a vykladať je treba v prvom rade v právnom nie historickom či dejepisnom zmysle.

Prvá písomná zmienka z roku 1268 je dodnes uchovaná v odpise z roku 1379 vo forme regestu.²¹ Je isté, že sa šľachtici zo Zbudze preukázali v záležitosti majetku *Dlhé Pole* originálom privilegia z roku 1268 na zhromaždení zemplínskej a užskej šľachty 1. júla

¹⁷ BEŇKO, Ján. *Osídlenia severného Slovenska*, s. 6.

¹⁸ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce: Zemplínska spoločnosť 2001, s. 20.

¹⁹ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*, s. 634.

²⁰ BUDINSKÝ- KRIČKA, Vojtech. Slovanské osídlenie na východnom Slovensku. In *Študijné zvesti AÚSAV*, č. 6, Nitra: AÚSAV a Slov. arch. spol. SAV 1961, s. 133.

²¹ BEŇKO, Ján. *Osídlenia severného Slovenska*, s. 244.

1347. Menovite to boli Lukáš, syn Mikuláša a Pavol, syn Petra z *Dlhého Poľa*.²² Dovtedy, ako sa zdá, nejestvoval úradný prepis tohto privilégia. Tiež je isté, že Pavol, syn Petra, chcel vytyčiť hranice majetku *Dlhé Pole* 19. apríla 1355 podľa hraníc uvedených v privilégii Bela IV. z roku 1268. Ján II. Druget,²³ ktorý tam bol osobne prítomný, s uvedenými hranicami vôbec nesúhlasil. Za zmienku stojí, že Druget považoval riečku Olšavu za hranicu majetkov hradu Jasenov nie majetkov *Dlhé Pole*, ako tvrdil Pavol. Zrejme Pavol z *Dlhého Poľa* nemal v ruke originál, ale už prepis spomínaného privilégia Belu IV. v privilégii jágerskej kapituly.²⁴ Vytyčovanie hraníc majetkov *Dlhé Pole* v roku 1355 spísala takisto jágerská kapitula. Túto listinu predložil palatínovi Gal, syn Pavla zo Zbudze, pritom uvedeného Pavla, syna Petra z *Dlhého Poľa* označil za svojho otca. Takže Pavol, syn Petra z *Dlhého Poľa*, bol vlastne šľachtic zo Zbudze.²⁵

Ponajprv si všimnime počiatky rodu, ktorý dal meno súčasnej obci Zbudské Dlhé. Je isté, ako sa zmieňuje historik Uličný, že šľachtici zo Zbudze, ako to i potvrdili pred palatínom v roku 1409, získali majetok Zbudza od kráľa Bela IV.²⁶ Možno predpokladať, že ich predkovia, ktorí dostali za zásluhy majetok v čase panovania Belu IV., už od jeho korunovácie v roku 1235; museli byť či už jeden alebo viacerí najmenej 24-roční. To bol zákonný vek, v ktorom mohol majetný človek právoplatne spravovať svoj majetok sám bez opatrovníka. Toto môžem predpokladať na základe vtedy platného zvykového práva v Uhorsku, podľa ktorého nemohol nik zo šľachticov platne nadobudnúť nehnuteľný majetok, ak nedovršil 24 rokov.²⁷

V listine jágerskej kapituly z roku 1301 je zmienka o istom Bodislavovi, ktorý bol otcom Petra a Ladislava zo Zbudze.²⁸ Z obsahu listiny je jasné, že Jakov, syn Jakova z rodu *Kaplyon*, daroval Ladislavovi a Jánovi, synovi Petra zo Zbudze, časť územia majetku Staré, ktoré sa nachádzalo v susedstve *Nižnej*²⁹ Zbudze. Peter sa nespomína, ale iba jeho syn Ján, takže buď bol nemocný alebo už nebol medzi živými. Ján v tom čase musel mať aspoň 24 rokov ale nie menej. Preto sa musel narodiť okolo roku 1277, alebo skôr. Okrem Jána mal Peter aj syna Pavla.³⁰ Takže Ján bol starší. Predpokladám, že v čase narodenia Jána mohol mať Peter, jeho otec, aspoň 19 rokov,³¹ a mohol sa narodiť okolo roku 1258. Pravda, Peter mohol mať 24 rokov až v roku 1282. Petrov mladší brat Ladislav sa mohol

²² „...*praedictum originale privilegium ....Lucasius filius Nicolai et Paulus filius Petri de praedicta Hozzimezev..demonstrassent...*“.
MNL DI 658.

²³ O Jánovi II. Drugetovi. – LENČIŠ, Štefan. *Šľachtický rod Drugetovcov z Humenného*. Humenné: MO MS a VOS, s. 2003, s. 22 – 31.

²⁴ „...*in xta ostensionem Pauli filii Petri actoris et in aliqua parte secundum continetiam saepedicti capituli hoc modo reambulassent...*“.
– MNL DI 658.

²⁵ „...*patrem et patruelos suos...Paulum filium Petri et alios ...*“ – MNL DI 658.

²⁶ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*, s. 631.

²⁷ WERBŐCZI Stephanus: *Opus tripartitum*, Pars. I, titulus 111. In *Corpus iuris Hungarici seu decretum generale in chlyti regni Hungariae partiumque eidem adnexarum*. Tom. I., Tyrnaviae: Typis Academicis per Io. Horman 1696, s. 57 – 58.

²⁸ NAGY, Gyula. *A nagymibáhyi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára*. I. Budapest: gróf Sztáray Antal kiadja 1887, č. 32, s. 37.

²⁹ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*, s. 632.

³⁰ TÓTH, Ildikó Éva. *Anjou–kori Oklevéltár*. XV. 1331. Budapest–Szeged: Gulipán Infó Kft., 2004. č. 311, s. 178.

³¹ WERBŐCZI Stephanus. *Opus tripartitum*, Pars. I, titulus 111, s. 57 – 58.

narodiť až po roku 1258. Keďže Peter a Ladislav už „...*od chlapčenských čias...*“³² stáli v službách Jakova, obaja mohli mať najmenej 14 rokov a boli v službách pážat. V ich prípade by to znamenalo, že od roku 1272/73 stáli v službách Jakova, syna Jakova. V tom čase bol Jakov zemplínsky komes a jeho brat Andrej Užský. Od roku 1273 Jakovi patrilo tiež rozsiahle územie majetku Staré, ktoré sa nachádzalo v susedstve Zbudze.³³ Po dovŕšení zákonného veku 24 rokov mohli obaja synovia Bodislava zdediť otcov majetok, čo sa mohlo udiť najskôr až po roku 1283, kvôli mladšiemu Ladislavovi. V prípade, že ich otec žil, mohli ho mať v držbe nepodelený. V roku 1317 sa spomína Ladislavov syn Mikuláš, ktorý sa mohol narodiť po roku 1278, ale za čias palatína Boršu Holého okolo roku 1315 bol zavraždený vo svojom dome. Preto tiež musel mať 24 rokov a viac, lebo bol zavraždený „...*vo svojom dome...*“, teda zdedenom. Čo v tomto prípade aj súhlasí, mohol mať po 30-tke. Na základe týchto odhadov sa možno domnievať, že ani Peter a ani Ladislav nemohli dostať od kráľa majetok Zbudza, keďže nemali zákonom určený vek. Mohol to byť až ich otec Bodislav. Ak Peter bol jeho najstarší syn, tak v čase narodenia mohol mať Bodislav najmenej 19 rokov. Takže sa mohol narodiť okolo roku 1238 a skôr. Tak by bol schopný, podľa zvykového práva, nadobúdať majetok od roku 1262 a skôr. Preto možno predpokladať, že Bodislav dostal majetok Zbudzu od kráľa Belu IV. medzi rokmi 1235 – 1262.

Keby predsa len Bodislav mal aj starších synov a jeho rok narodenia by sa musel posunúť hlbšie do minulosti, na veci nič nemení, že hornou hranicou donácie Zbudze je rok 1262. O pár rokov neskôr, v roku 1268, dostal za zásluhy zem za zásekmi, *Dlbe Pole* Radoslav, syn Valena.³⁴ Ak by mali byť šľachtici zo Zbudze a z *Dlhého Poľa* príbuznými, čiže Bodislav s Radoslavom by boli bratmi, je na mieste otázka, prečo by kráľ daroval majetok každému bratovi osobitne. Zvyčajne pri donácií jednému zo súrodencov sa spomínali aj ostatní zo súrodencov obdarovaného šľachtica. Bolo to preto, lebo v súlade so zvykovým právom všetci súrodenci mali právo sukcesie a podobne aj ich potomkovia. V prípade, keby jeden z nich umrel bez mužského potomka, neprípadol by majetok korune, ale bratovým potomkom. Majetok získaný od kráľa nemohol šľachtic v prípade, že mal súrodencov, scudzit' bez ich vedomia a súhlasu kráľa. Po získaní majetku *Dlhé Pole* zrejme Radoslav pôvodom z Halíče sa usiloval o zveľadenie majetku a povolal nových roľníkov z Halíče spomedzi *Ruthenov*. Tak si možno vysvetliť prítomnosť *Ruthenov* na majetku Zbudské Dlhé.³⁵

V blízkosti majetkov *Dlbe Pole* sa nachádzal majetok *Gyepuel*, ktorý uznal Ladislav IV. v roku 1283 Petrovi, synovi Petra zvaného Petene za jeho dedičný.³⁶ V roku 1314³⁷ došlo, podľa svedectva veľkoveľkokaradínskej kapituly, k výmene majetkov medzi spomínaným

³² „...*ob meritoria servitia quae Ladislaus et Petrus supradicti eidem magistro Jakov a primaevis pueritiae suae temporibus...*“ – NAGY, Gyula. *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára*. I., s. 38.

³³ NAGY, Gyula. *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára*. I., č. 13, s. 13.

³⁴ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*, s. 634.

³⁵ MNL DI 658.

³⁶ SZENTPÉTERY, Imre. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. II. kötet 2 – 3 füzet. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia, 1961, č. 3258, s. 323.

³⁷ NAGY, Gyula. *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára*. I., č.67, s. 103.

Petrom a šľachticmi z Michaloviec. Vavrinec, syn Andreja z Michaloviec, výmenou za polovicu majetku Blatné Revištie,³⁸ a Brekov získal od Petra Zbudzu a Hozdov.³⁹ Predtým, v roku 1307 došlo k výmene majetkov Myslina, Blatné Revištie a Brekov.⁴⁰ Túto listinu, ktorá sa zrejme dodnes nezachovala, v tom čase mali vo svojom archíve potomkovia Vavrince z Michaloviec.⁴¹ Šľachtici z Michaloviec sa dostali do vlastníctva Zbudze výmenou majetkov s Petrom synom Petra zvaného Petene. Neskôr sa Peter postavil proti kráľovi Karolovi, ktorého chcel zabiť, najprv sám, a potom prostredníctvom najatého vraha. Spolu s palatínom Kopasom (Borša Holý) zosnovali sprisahanie, pričom na prelome rokov 1316 – 1317 sa usilovali o zvrhnutie kráľa Karola a korunu chceli dať haličskému kniežat'u Andrejovi alebo Levovi.⁴² Možno teda predpokladať, že majiteľom hradu Jasenov, ako sa neskôr začal majetok *Gyepuel* označovať,⁴³ bol Peter, syn Petra zvaného Petene. Prinajmenšom po roku 1283 získal Peter i majetok *Dlhé Pole*. Keďže šľachtici zo Zbudze už neboli v roku 1314 majiteľmi Zbudze, možno predpokladať, že došlo k výmene majetkov Zbudza a *Dlhé Pole* pred týmto rokom. Túto výmenu mohli urobiť Ladislav syn Bodlislava a Ján syn Petra niekedy medzi rokmi 1301 – 1314.

Majiteľom majetku *Dlhé Pole* bol pred rokom 1268 kráľ, ktorý by ho nemohol darovať, keby patrilo niekomu inému. Kráľ získal výlučné vlastnícke právo na územie za zásekmi po roku 1110/1113, kedy bola kráľom Kolomanom právne zrušená funkcia nitrianskeho údelného kniežat'a.⁴⁴ V oblasti Zemplína však mal kráľ riadnu právomoc stále, keďže toto územie sa nachádzalo mimo údelného kniežatstva. Preto mohol zakladať dediny – *villa*, a tým získavať príjmy z pôdy. Kráľ potom tento majetok daroval v roku 1268 Radoslavovi, synovi Valena. Ďalším majiteľom majetkov *Dlhé Pole*, neskôr Zbudské Dlhé, bol zrejme Peter, syn Petra zvaného Petene, vlastník susedného majetku *Gyepuel*. V roku 1312 získal i susedný majetok Pichné a vlastnil i Ohradzany.⁴⁵ Kedy a za akých okolností získal Peter majetky *Dlhé Pole*, nevedno.

Rozsah majetku *Dlhé Pole* možno zistiť z ohraničeného územia majetku uvedené v privilegii Belu IV. z roku 1268.⁴⁶ Tvorili ho riečky Oľšava a Výrava a hrebeň vrchov medzi prameňmi oboch riek a riečky Krosná, Stredná, Jedľovec a rieka Laborec. Dnes by sa jednalo o územie približne o rozlohe 13000 ha (103 popluží). Toto rozsiahle územie bolo zrejme vydedené podľa vtedajších zvyklostí z väčšieho celku, ktorý sa označoval ako *Gyepuel*. Pri hraničnom spore Ján II. Druget tvrdil, že Oľšava je hranicou majetku hradu

³⁸ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Uzskej župy*. Prešov: FF UPJŠ 1995, s. 40 – 41.

³⁹ NAGY, Gyula. *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. I.*, č. 36, s. 43.

⁴⁰ NAGY, Gyula. *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. I.*, č. 264, s. 435.

⁴¹ NAGY, Gyula. *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. I.*, č. 264, s. 435.

⁴² KÁDÁR, Tamás. Egy megkésétt tartományuraság -építési kísérlet a XIV: század eleji Magyarországon Petenye fia Péter pályája. In *A Herman Ottó Múzeum évkönyve*. (ed. Szolyák Péter Csengeri Piroksa), Miskolc: a miskolczi Herman Ottó Múzeum 2017, s. 103 – 105.

⁴³ SEDLÁK, Vincent. *Regesta diplomatica necnon epistolaria Slovaciae*. Tom. II., Bratislava: SAV 1987, č. 276, s. 137.

⁴⁴ STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianské kniežatstvo – počiatky stredovekého Slovenska*. Bratislava: Vyd. Veda SAV a vyd. Rak 2004, s. 325 – 328.

⁴⁵ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*, s. 367, 397.

⁴⁶ „...super collatione cuiusdam terrae ultra indagines Hozzywmezew vocate adiacentis per eundem dominum Belam regem ...emanatas metasque et terminos metas eiusdem possessionis Hozzywmezew in se continentes ...“. – MNL DI 658.

Jasenov.⁴⁷ Odvolával sa na privilégium z roku 1283, v ktorom je uvedené, že kráľ Ladislav IV. uznal „...majetok Gyepuel...v hraniciach a medzjach, ako ich kedysi vymedzili jeho kráľovskí predkovia ...“, ako dedičný majetok Petra, syna Petra zvaného Petene.⁴⁸ Dedina *Dlhé Pole* zrejme bola založená ako súčasť majetku *Gyepuel* za vlády kráľa Ondreja II.(1204 – 1235), keď už za vlády Bela IV. bola samostatne jestvujúcim majetkom. Možno predpokladať, že sa územie v doline rieky Laborec od ústia riečky Výrava začalo klčovať za vlády kráľa Ondreja II. a postupne sa zakladala dedina. Zrejme do roku 1268 sa postupne vytvorili usadlosti po oboch stranách rieky Laborec až po prítok Brestovského potoka. Toto územie označil Ján IV. Druget za územie patriace Galovi, ako majetok *Dlhé Pole*. Pri spomínanom spore si Gal mohol ponechať aj dedinu Brestov, ale Hrabovec si nárokoval Druget, lebo bol za riekou Laborec.⁴⁹ Takže na úzkom páse rovinky od ústia riečky Výrava až po ústie Brestovského potoka, v dĺžke asi 7 km, bol založený za čias kráľa Ondreja II. majetok *Dlhé Pole*.

Podľa zvykového práva kráľ daroval šľachticovi majetok, na ktorom sa nachádzalo aspoň 32 usadlostí. Neskôr tento obyčaj platil pre palatína, ktorý nemohol udeliť viac než 32 usadlostí, ale aspoň 32.⁵⁰ Možno preto usudzovať, že Radoslav, syn Valena, nedostal iba lesy a hory, ale aspoň 32 usadlostí s poľami, lúkami a pastvinami. Roľníci, okrem obrábania poľí, sa venovali chovu ošípaných. Preto si prenajímali od šľachty lesy.⁵¹ Pri určovaní hodnoty majetku *Dlhé Pole* tu využijeme rozsah určený Jánom IV. Drugetom, výmeru pôdy na základe výmery pôdy z čias urbára a existenciu lesa tzv. *silva major* pre účely chovu ošípaných. Predpokladám, že v dedine jestvoval drevený kostol.

Pri zavedení urbára 30. mája 1774 sa na majetku Zbudské Dlhé nachádzalo 8 usadlostí.⁵² Ako akosť pôdy bola určená 3. trieda, preto na jednu usadlosť pripadlo 24 jutár a na lúku 8 jutár. V akom rozsahu sa myslí jutro, uvedené nie je, ale zrejme sa jednalo v prípade ornej pôdy o jutro 1200 štvorcových siah (□) alebo 1300 □ a v prípade lúk 900□. Keďže pre úrodnejšie polia sa vymeriavalo jutro 1200□ a pre menej úrodnejšie 1300□, z obsahu urbára zdá sa, že tak z jednej ako i z druhej skupiny boli polia roľníkov zastúpené. Pri rátaní s jutrom 1200□ si možno všimnúť, že jeho rozloha bola 1/2 z kráľovského jutra. Tiež treba počítať s úbytkom usadlostí v priebehu stáročí. Na druhej strane vlastník viedol evidenciu rozsahu pôdy, preto možno predpokladať, že pri vytváraní usadlostí v čase urbára sa snažili vlastníci dosiahnuť maximum pôdy, za ktorú by poddaní odvádzali dávky. Celkový rozsah ornej pôdy podľa urbára tvoril 192 jutár. Pri lúkach po prevedení

⁴⁷ „...a dicto fluvio Laborcz incipiens simulcum eodem rivulo Olszawizę a plaga occidentali adiacenti usque ad eandem possessionem Bela ab undique iuxta continentiam praeallegatarum litterarum sepaedicti Capitula Agriensis usque ad dictum fluvium Wyrwawizę et cum eodem fluvio Wyrwa usque ad prae taxatum fluvium Laborcz et deinde praetactum fluvium Laborcz transeundo infra dictum primum locum... non eiusdem Pauli metas vera signa esse sed penitus et per omnia suas metas et possessiones inibi existentes ab antiquo...“. – MNL DI 658.

⁴⁸ „...sub terminis et distinctionibus, quibus temporibus progenitorum suorum regalium distincta fuisset...“. – MNL DI 658.

⁴⁹ „...Laborcz super ipsum locum ubi praelibatus fluvius Wyrwa caderet in ipsum Laborcz incipiendo super eundem Laborcz supra tendens venisset ad quendam gurgitem seu rivulum ubi ipse caderet in ipsum Laborcz. Per eundem gurgitem ascendendo versus partem orientalem pervenisset ad caput eiusdem et abhinc ad eandem plagam ipsum montem ascendendo per berbch eiusdem montis declinasset ad partem meridionalem et versus ipsam plagam in silvis densissimis colles et valles gironalendo pervenissent ad priorem locum videlicet ad praedictum Laborcz...“. – MNL DI 658.

⁵⁰ Možno to vidieť z donácie pre Štefana Usza z roku 1624. – Štátny archív Prešov (ŠA), fond Usz, CXII, nr. 2.

⁵¹ MNL Df 222035.

⁵² Urbár Dlhého Poľa – <https://archives.hungaricana.hu/hu/urberi/view/zemplen-izbugyahosszumezo/?document=1&pg=32&bbox=-231%2C-2669%2C2607%2C-1102>

z 900□ na 1200□, na každú usadlosť by pripadlo 6 jutár. V urbáre sa uvádza 64 jutár pre lúky, ale po prevedení na 1200□ by to predstavovalo 48 jutár. Tiež treba spomenúť klčoviská o rozsahu 9 ½ jutra. Ak rozlohu vyjadrenú v jutre o 1200□ prevedieme na kráľovské jutro, potom na ornú pôdu by bolo vyčlenených 100 a na lúky 24 jutár kráľovskej miery. V stredoveku podľa výšky platenia terragia, teda ¼ hrivny môžeme rátať 10 jutár na usadlosť z ornej pôdy a 1 jutro na lúku. Podľa tohto odhadu by sa nachádzalo na majetku *Dlhé Pole* asi 11 usadlostí.

Podobne i v prípade Brestova v urbári bolo určených 228 jutár pre ornú pôdu a 95 pre lúky po prevedení na 1200□ asi 71 jutár. Pri počítaní na kráľovské jutro by celkove bolo v chotári Brestova 114 jutár ornej pôdy a 35 jutár lúk. Podľa prepočtu na stredoveké pomery by celkový rozsah 149 jutár znamenal asi 14 usadlostí. V prípade Hrabovca nad Laborcom by výmera 294 jutár polí a 98 jutár lúk, podobným spôsobom počítania predstavovala rozlohu 142 jutár kráľovskej miery ornej pôdy a 36 jutár kráľovskej miery pre lúky. V stredoveku by tento rozsah znamenal asi 16 usadlostí. Z roku 1375 pochádza údaj o počte usadlostí v tejto dedine v počte 14. V priemere by sa v tom čase mohlo nachádzať na území po oboch brehoch Laborca od ústia Výravu po Brestovský potok asi 39 usadlostí.

Výpočet hodnoty majetku *Dlhé Pole* pre rok 1268:

39 usadlostí /1 usadlosť po ½ hrivne ročne/ = 19 ½ hodnota majetku	195 hrivien
V intraviláne 39 sesí 39 jutár	39 hrivien
V extraviláne 390 jutár pôdy 2 poplužia 90 jutár	15 ✘
lúky 39 jutár	9 ¾ ✘
les „silva maior“ 2 poplužie 92 /cena 39 prasiat/	97 ✘
kostol – drevený /na základe počtu usadlostí/ <i>sine sepultura</i>	2 ¼ ✘
ostatná pôda, lesy, pasienky 10 popluží 100 jutár	32 ✘
16 popluží 60 jutár = 2460 jutár /2066 ha/	195 ✘

V tom čase sa užívala stará uhorská hrivna, ktorá bola ľahšia než Budínska. Na sklonku vlády kráľa Belu IV. sa 1 hrivna vykupovala za 440 denárov.⁵³ Pri tejto kalkulácii by sa jednalo o výnosný majetok, lebo každé jutro stálo 34 denárov. Ešte na sklonku vlády kráľa Karola Róberta sa bežne cena jutra pohybovala okolo 12 viedenských „malých“ denárov.⁵⁴ Na sklonku vlády kráľa Belu IV., by sa hodnota denára voči viedenským „malým“, ktoré sa hojne používali až za kráľa Ladislava IV.; pohybovala v pomere 20:15.⁵⁵ Takže hodnota jutra sa v roku 1268 pohybovala okolo 9 denárov. V tom prípade by sa rozsah majetku *Dlhé Pole* pri hodnote 195 hrivien striebra rovnal 9533 jutráram alebo 63 poplužiam.

Keď majetok získal v roku 1268 Radoslav a založil dedinu Radvaň, pokračovalo postupné klčovanie a zakladanie dedín po rieke Bela. Možno to usudzovať z faktu, že

⁵³ HÓMAN, Bálint. *Magyar pénztörténet 1000 – 1325*. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia. 1916, s. 325 – 327.

⁵⁴ NAGY, Imre. *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. IV. (1340 – 1346)*, Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia 1884, s. 99.

⁵⁵ Porovnanie hodnoty uhorskej mince razenej za kráľa Belu IV. – HÓMAN, Bálint. *Magyar pénztörténet 1000 – 1325.*, s. 345 a hodnoty viedenských „malých“ denárov. – Tamtiež, s. 385.

Ján II. Druget v roku 1355 tvrdil, že územie ním nazývané *Belamezew – Pole Bela* a s ním i dedina Bela, začína od sútoku riečky Olšavice a Laborca až k riečke Výrava. Preto sa bralo toto územie okrem „...vrchov a hustých lesov či neobývatel'né územia, ktoré od pradávna neboli azda obývané...“;⁵⁶ pri oceňovaní majetku, a pritom sa jeho rozsah odhadoval na 50 popluží.⁵⁷ Majetok Radvaň dosahoval úctyhodných 25 usadlostí. Vieme, že bola tam postavená drevená cerkev. Na rieke Laborec bol postavený mlyn a tiež i mlyn v Hrabovci. Po roku 1283 celkový majetok *Dlhé Pole* obsahoval asi 74 usadlostí, dva kostoly a dva mlyny.

Výpočet hodnoty majetku *Dlhé Pole* po roku 1283.

74 usadlostí /1 usadlost' po 1/2 hrivne ročne/ = 37
 mlyn *subtus* = 1
 mlyn *desuper* = 1/2 hodnota majetku 385 hrivien

V intraviláne 74 sesí	74 jutár	74 hrivien
V extraviláne 740 jutár pôdy	4 poplužia 140 jutár	18 1/2 1/2
lúky	74 jutár	18 1/2 1/2
lesy „silva maior“	3 poplužie /cena 60 prasiat/	150 1/2
kostol – drevený /na základe počtu usadlostí/ <i>sine sepultura</i>		2 1/2 1/2
cerkev – drevená <i>sine sepultura</i>		1 1/2 1/2
mlyn <i>subtus</i>		10 1/2
mlyn <i>desuper</i>		5 1/2
ostatná pôda, lesy, pasienky	35 popluží 1 jutro	106 1/2
43 popluží 139 jutár = 6589 jutár /5534 ha/		385 1/2

Za vlády Ladislava IV. sa v Uhorsku používala „t'ážšia“, a to Budínska hrivna a vykupovala sa za 480 denárov. Hodnota majetku by sa podľa tejto kalkulácie pohybovala okolo 28 denárov za jutro. V porovnaní s denármi Belu IV. v kurze 10:8 by sa cena jutra pohybovala okolo 24 denárov za jutro. Možno predpokladať, že sa i nový majiteľ Peter, syn Petra zvaného Petene, usiloval zveľadiť svoj majetok. Do roku 1301 možno predpokladať nárast usadlostí založením dediny Bela, a tým nárast hodnoty majetku.

3. Majitelia majetkov v 14. storočí, majetkové deľby, zakladanie dedín a ich úžitkovosti a príslušenstvo

Možno predpokladať, že vlastníkmí majetkov *Dlhé Pole* po roku 1314 boli šľachtici zo Zbudze. Nie je však jasné, ako sa nimi stali. Ako som sa už zmienil, vlastníkmí majetku Zbudza sa v roku 1314 stali šľachtici z Michaloviec. Menovite ho získal Vavrinec syn Andreja spolu i s majetkom Hozdov. Majetok Hozdov, alebo jeho časť držal podľa mienky

⁵⁶ „...propter montes alpesos et silvarum densitates necnon terras inhabitabiles quae ab antiquo fortassis nunquam fuisset habitatae...“ – MNL D1 658.

⁵⁷ „...Hozzywmezew et terram litigiosam ad quinquaginta aratra...“ – MNL D1 658.

historika Uličného začiatkom 14. storočia Peter zvaný Petene.⁵⁸ Listina o zámene majetkov z roku 1314 sa zachovala v regeste, teda bližšie podrobnosti nie sú. Je však isté, že obidva majetky boli vymenené za majetok Brekov spolu i s hradom.⁵⁹ Majetok Brekov s hradom a majetok Myslina, sa dostali do vlastníctva šľachticov z Michaloviec v roku 1307 za polovicu majetku Blatné Revištie.⁶⁰ Ak majetky Brekov vymenil Vavrinc z Michaloviec v roku 1314, potom i polovica majetku Revištia zrejme patrila Vavrincovi. Možno to usúdiť aj z toho, že pri deľbe majetkov Vavrinc majetky Zbudzu a Hozdov nechcel pripustiť, aby boli rozdelené medzi ním a jeho bratmi Jakovom a Michalom.⁶¹ Je to nezvyčajné, lebo otcov majetok sa mal podeliť medzi synov rovnako a Vavrinc si sám nárokoval na predmetné majetky.

Tiež je isté, že zámene majetkov v roku 1314 sa udiala medzi Vavrincom a Petrom synom Petra zvaného Petene, ktorý vymenil Zbudzu za Brekov. Možno sa preto domnievať, že šľachtici zo Zbudze vymenili predtým s Petrom niektorý z jeho majetkov za Zbudzu. Tým majetkom bolo *Dlhé Pole*. Svedčí o tom i skutočnosť, ktorú Ján IV. Druget uviedol pri vytyčovaní hraníc majetku *Dlhé Pole* v roku 1375. Za čias kráľa Karola dostali jeho predkovia hrad Jasenov, ku ktorému patrili i majetky okolo majetku *Dlhé Pole* zahrnuté „...v jednom okruhu hraníc a dookola boli vyznačené hranice, ale zo strany majetku *Dlhé Pole*, neboli žiadne hranice...“⁶² Ukázal pritom hranice majetku *Dlhé Pole*, ktorý užívali Gal a jeho služobníci. Podľa toho by majetok *Dlhé Pole* bol osobitne vyčlenený z veľkého územia, na ktorom postupne vznikli dediny Radvaň, Belá a ďalšie. Pravdivosť slov Jána IV. Drugeta o darovaní majetku hradu Jasenov potvrdzuje regist darovacej listiny z roku 1317.⁶³ O rozsahu majetku Jasenov sa dá pochybovať, podľa dedín, ktoré sa v listine z roku 1317 uvádzajú. Spomína sa, okrem iných dedín aj Zubné, ktoré bolo zrejme v tom čase najsevernejšie sa nachádzajúca majetková súčasť hradu Jasenov. Možno to tvrdiť aj napriek tomu, že viaceré dediny sa v predmetnej donácii dodnes nepodarilo identifikovať.⁶⁴ O tom, že Gal sídlil v dedine, dosvedčuje jeho predikát, ktorý užíval. Najdôležitejším svedectvom Jána IV. Drugeta je opis hraníc majetku *Dlhé Pole*, ktorý Gal podľa neho vlastnil. Územie ohraničovala riečka Výrava, ktorá ústí do rieky Laborec, potom samotná rieka Laborec a „istý prítok“, na severe. Tiež vrch, v blízkosti ktorého má neznámy potok prameň a pásma „...hustých lesov ... kopce a doliny...“ tiahne sa na juh až k riečke Výrava.⁶⁵ Pri pohľade na

⁵⁸ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Uzskej župy*, s. 87.

⁵⁹ NAGY, Gyula. *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára*. I., č. 36, s. 43.

⁶⁰ NAGY, Gyula. *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára*. I., č. 264, s. 435.

⁶¹ NAGY, Gyula. *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára*. I., č. 67, s. 102.

⁶² „...essent sub una inclusione metarum et in circuitu earundem metas haberent evidentes sed a parte possessionis Hozzywmezew a tempore quo suis praedecessoribus per quondam serenissimum regem dominum Karolum praedictum castrum Jezew esset condonatum nunquam aliquae metae seu metales extitissent distinctiones.“ – MNL DI 658.

⁶³ SEDLÁK, Vincent. *Regesta diplomatica necnon epistolaria Slovaciae*. Tom. II., č. 276, s. 137.

⁶⁴ Jedná sa o dediny „...Vadna, Papfalva, Tamkafalva, Prepkafalva, Plmpnafalva, ...Kepla...Halatskafalva...“. – SEDLÁK, Vincent. *Regesta diplomatica necnon epistolaria Slovaciae*. Tom. II., č. 276, s. 137; KÁDÁR, Tamás. *Egy megkészt tartományuraság-építési kísérlet a XIV: század eleji Magyarországon Peteny fia Péter pályája*, s. 110; Podľa historika Beňka by *Papfalva* – Papina jestvovala v blízkosti Humenného a bola svedectvom o existencii hradiska na Brekove. – BEŇKO, Ján. *Osídlenia severného Slovenska*, s. 251; Podľa autora Uličného i keď je o nej pomerne dost zmienok, je ťažké ju lokalizovať a zrejme sa nachádzala pri Hankovciach. – ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*, s. 384.

⁶⁵ „...ubi praelibatus fluvius Wyrwa caderet in ipsum Laborcz incipiendo super eundem Laborcz supra tendens venisset ad quendam gurgitem seu rivulum ubi ipse caderet in ipsum Laborcz. Per eundem gurgitem ascendendo versus partem orientalem pervenisset ad

mapu pripadajú do úvahy dva z vodných tokov, ktoré pramenia v tejto oblasti pod vrchom. Jeden, ktorý tečie povyššie Rómskej osady a vyviera pod vrchom Kotová (439 m) a ďalší Brestovský potok, ktorý vyviera pod vrchom Úboč (448m). Tento údaj o opise hraníc majetku *Dlhé Pole* však nasvedčuje, že ak ho Peter oddelil od ostatného majetku, mal zrejme zámer. Ak by podľa darovacej listiny z roku 1317 mali patriť majetky k hradu Jasenov až po riečku Oľšavu, potom je vysoko pravdepodobné, že šľachtici zo Zbudze vymenili s Petrom, synom Petra zvaného Petene, túto časť majetku *Dlhé Pole*.

Pri výmene majetkov je dôležité porovnanie hodnoty oboch. Podľa údajov z portálneho súpisu z roku 1398 bolo v Zbudzi 29 usadlostí.⁶⁶ V dedine sa zaiste nachádzal drevený kostol a pri rieke Laborec bol mlyn.⁶⁷ Keďže v roku 1317 bol Mikuláš zo Zbudze zabitý vo svojom dome, určite tam bola šľachtická usadlosť.

Majetok **Zbudza** 28 usadlostí pre rok 1301 – 1314

28 usadlostí /1 usadlosť po ¼ hrivne ročne/ = 7	hodnota majetku	70 hrivien
V intraviláne 28 sesí	28 jutár	28 hrivien
V extraviláne 280 jutár pôdy	1 poplužia 130 jutár	8 ✘
lúky	28 jutár	7 ✘
šľachtická usadlosť		3 ✘
mlyn		15 ✘
kostol zrejme drevený		2 ✘
ostatná pôda, lesy, pasienky	2 poplužia 50 jutár	7 ✘
4 poplužia 86 jutár = 686 jutár /576 ha/		70 ✘

Nakoľko, v tom čase sa používala ťažšia budínska hrivna a rovnala sa 640 denárom a dva denáre sa rovnali jednému z čias Belu IV.,⁶⁸ tak cena 1 jutra bola 32 denárov, takže sa jednalo o výnosný majetok.

Pri porovnaní s majetkom *Dlhé Pole* treba brať do úvahy, že sa nám z tej doby nezachovalo svedectvo o počte usadlostí. Počet usadlostí možno iba nepriamo predpokladať.

Keďže pri výmene sa sledovala hodnota majetku, hodnota majetku *Dlhé Pole* bola 70 hrivien. Preto, aby sa výška príjmu dosiahla 7 hrivien, muselo sa tu nachádzať 14 usadlostí. Sedliaci platili i za lesy, v ktorých sa každoročne vykrmili ošípané. Zvýšenie počtu usadlostí z 11 na 14, a to od roku 1268 do roku 1301 je vcelku reálne, lebo rozsah chotára by mal viac menej zohľadňovať túto dôležitú okolnosť. Ten vznikol práve vydelením z územia celého majetku *Dlhé Pole*.

caput eiusdem et abhinc ad eandem plagam ipsum montem ascendendo per berb eiusdem montis declinasset ad partem meridionalem et versus ipsam plagam in silvis densissimis colles et valles gironalendo pervenissent ad priorem locum ... – MNL DI 658.

⁶⁶ ENGEL, Pál. Ung megye településviszonyai és népessége a Zsigmon- korban. In *Száradok*. roč. 119 (1985), č. 4, s. 975.

⁶⁷ ULÍČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Uzskej župy*, s. 295.

⁶⁸ HÓMAN, Bálint. *Magyar pénztörténet 1000 – 1325*, s. 326.

Majetok *Dlbé Pole* 14 usadlostí pre rok 1301 – 1314

14 usadlostí /1 usadlost' po ½ hrivne ročne/ = 7	hodnota majetku	70 hrivien
V intraviláne 14 sesí	14 jutár	14 hrivien
V extraviláne 140 jutár pôdy	140 jutár	6 ✘
lúky	14 jutár	3 ½ ✘
lesy „silva maior“	70 jutár	35 ✘
kostol (drevený s cintorínom)		¾ ✘
lesy, pasienky	3 poplužia 50 jutár	10 ¼ ✘
4 poplužia 138 jutár = 738 jutár /619 ha/		70 ✘

Hodnota majetku *Dlbé Pole* by v čase výmeny zahrňovala v sebe 30 denárov za jutro. Podľa rozsahu územia by chotár majetku *Dlbé Pole* mal siahať po potok, ktorý vyviera pod Kotovou. Túto výmenu s Petrom, synom Petra zvaného Petene, mohli urobiť Ján, syn Petra a Ladislav zo Zbudze. Ak by sa výmena udiala po roku 1303, tak bol zákonne oprávnený aj Mikuláš, syn Ladislava zo Zbudze. Výmena majetku bola výhodnejšia pre Petra, nie pre šľachticov zo Zbudze. Ak berieme do úvahy úžitkovosti (*utilitates*), boli to porovnateľné majetky s ročným príjmom 7 hrivien v striebre. Ak porovnáme príslušenstvo (*pertinentiae*), tak majetok *Dlbé Pole* počítal s menším počtom usadlostí, nemal mlyn a zrejme sa i v kostole museli šľachtici deliť o patronátne právo. Rozsahovo však prevyšoval 50 jutrami rozsah majetku Zbudza. Prečo šľachtici urobili toto ekonomicky nevýhodné kambium i za cenu straty väčšej časti rodového majetku?⁶⁹ Dve veci vzbudzujú pozornosť – násilná smrť Mikuláša zo Zbudze a územný zisk šľachticov zo Zbudze – stratou 680 jutrového otcovského majetku zisk 15450 jutár nového majetku. Veľká časť majetku *Dlbé Pole* bola v roku 1375 ohodnotená na 370 hrivien v rozsahu 86 popluží.⁷⁰

Mikuláš, syn Ladislava, ktorý bol násilne zabitý, mal troch synov – Lukáša, Jakuba a Ladislava II. zvaného Lack.⁷¹ Lukáš, ktorý bol zrejme najstarší, sa narodil okolo roku 1297. Vystúpil na župnom zhromaždení v roku 1347 kvôli majetku *Dlbé Pole*. Mohol mať už okolo 50-ty.⁷² Peter mal dvoch synov. Starší bol Ján, ktorý sa narodil okolo roku 1278. Druhý sa volal Pavol. Ján mal dvoch synov – Andreja a Mikuláša II. Andrej sa mohol narodiť po roku 1296 a Mikuláš II. okolo roku 1300. Pavol mal synov Gála, Lukáša II., Demetera a Petra. Najstarší syn Gál sa mohol narodiť okolo roku 1299. Andrej bol kráľovský komorník a v januári 1364 predložil kráľovi Ľudovítovi jágerskou kapitulou prepísané privilégium z roku 1268, aby ho kráľ znovu dal prepísať a spečatiť novou pečaťou. Zároveň vystupoval v mene svojho brata Mikuláša II. a synov Paula, Gala, Lukáša II. Demetera a Petra. Po čase šľachtici naspäť získali rodový majetok a majetky *Dlbé Pole* patrili vetve Petra zo Zbudze, lebo potomkovia Ladislava sa nespomínajú.⁷³ Podľa tvrdenia Ján

⁶⁹ Vskutku sa jednalo o *Nížnú Zbudzu* a nie *Výšnú*, ktorú získali šľachtici zo Zbudze od šľachticov z Michaloviec. – NAGY, Gyula. *A nagymihályi és sztárai gróf Szstáray család oklevéltára*. I, č. 76, s. 147, 151; č. 102, 190.

⁷⁰ MNL DI 658.

⁷¹ MNL DI 2669; tiež MNL DF 269905.

⁷² MNL DI 658.

⁷³ MNL DI 658.

IV. Drugeta, pri obchôdzke hraníc majetkov *Dlbé Pole* v roku 1375, by tak spolu so svojimi služobníkmi ako i Gál so svojimi služobníkmi „...*ktorí bývajú v Dlbom Poli, užívajú pozemky kol dokola* ...“ v susedstve majetku *Dlbé Pole* na území, ktoré patrí do majetkov hradu Jasenov.⁷⁴ Počas obchôdzky však predložil metačnú listinu iba Gál zo Zbudze. Ján IV. Druget listinu Ladislava IV., v ktorej by boli vyznačené hranice, nepredložil.

Pri hraničných sporoch bol účastník, ktorý prekážal pri vytyčovaní hraníc, označený ako „zatiahnutý do sporu“, dnes by to bol obžalovaný. On mal najprv právo žiadať vyznačiť územie, na ktoré si právom nárokoval. Kráľov človek a človek hodnoverného miesta preto toto územie mali preskúmať, spraviť zoznam príslušenstva a vyjadriť v hrivnách jeho hodnotu. Ján IV. Drugeth vzniesol požiadavku na rozsah územia, na ktoré si nárokoval. Preto prítomní magister Bartolomej, notár krajinského súdu a Lukáš, jágerský kanonik, zaznamenali ako sporné majetky s ich príslušenstvom – päť dedín. Jednalo sa o Hrabovec, Radvaň, Malú Radvaň, Rokytov a Jabloň. Tiež boli súčasťou tohto majetku dva mlyny, drevená cerkev, orná pôda, lúky a lesy. Podľa ich odhadu celé sporné územie o rozlohe 86 popluží (10836 ha) malo hodnotu 370 hrivien striebra.

Majetok *Dlbé Pole* – sporné územie 1375 – na ktoré vzťahoval nárok Druget.

Ročný príjem z majetku	37	hrivien
47 usadlostí /1 usadlosť po ½ hrivne ročne/ =	23 ½	hrivien
10 usadlostí – <i>desertae</i> /1 usadlosť ¼ ročne/ =	2 ½	✗
mlyn <i>subtus</i>	1 ½	✗
mlyn <i>desuper</i>	½	✗
mlyn <i>desertum</i>	¾	✗
les – <i>permissoria silva</i>	3	✗
?	5 ¼	✗ 370 hrivien

v intraviláne 47 sesí	47 jutár	47 hrivien
10 sesí – <i>desertae</i>	10 jutár	5 ✗
v extraviláne 480 jutár pôdy	3 poplužia 30 jutár	12 ✗
lúky	57 jutár	14 ¼ ✗
deviatok		5 ¾ ✗
mlyn <i>subtus</i>		10 ✗
mlyn <i>desuper</i>		5 ✗
mlyn <i>desertum</i>		3 ✗
lesy „ <i>silva maior</i> “	2 poplužia 70 jutár	142 ¼ ✗
kostol (drevený s cintorínom)		2 ✗
les <i>permissoria</i>	3 poplužia	30 ✗
lesy, pasienky	14 popluží 105 jutár	42 ½ ✗
	ží 19 jutár = 3619 jutár /3040 ha	370 ✗

⁷⁴ MNL DI 658.

Podľa nárokov Jána IV. Drugeta stál tento majetok 40 denárov za každé kráľovské jutro. Táto cena sa však nevzťahuje na 86 popluží ale iba na 24. Keby chcel Ján Druget vzťahovať výslednú sumu na 86 popluží, cena jutra by bola okolo 11 denárov. Od zavedenia deviatku kráľom Ľudovítom Veľkým v roku 1351 určite vzrástla cena jutra na viac ako 9 či 12 denárov. Otázne je tiež, odkiaľ by mali plynúť príjmy vo výške $5 \frac{1}{4}$ hrivny, aby bol celkový čistý príjem 37 hrivien?

Žalobca mal v metačnom spore na príkaz sudcu prisahať, že mu územie, na ktoré vzťahuje nárok, skutočne patrí. Podľa zvykového práva mal však doviest' na miesto prisahy toľko šľachticov ako svedkov, koľko považoval hodnotu svojho majetku. Gál zo Zbudze priviedol v dvoch termínoch 247 svedkov. Podľa urbára by v dedinách Brestov a Belá bolo podľa rozlohy pôdy okolo 50 usadlostí.

Majetok **Dlbé Pole** – sporné územie 1375 – dve dediny Brestov a Bela, ktoré si prisvojoval Gál zo Zbudze.

Ročný príjem z majetku	24 $\frac{3}{4}$	hrivien
47 usadlostí /1 usadlost' po $\frac{1}{2}$ hrivne ročne/ =	23 $\frac{1}{2}$	hrivien
3 usadlosti – <i>desertae</i> / $\frac{1}{4}$ hrivny ročne/ =	$\frac{3}{4}$	✗
Mlyn <i>desuper</i>	$\frac{1}{2}$	✗ 247 hrivien
<hr/>		
v intraviláne 47 sesí	47 jutár	47 hrivien
3 sesie – <i>desertae</i>	3 jutrá	1 $\frac{1}{2}$ ✗
v extraviláne 470 jutár pôdy	3 poplužie 20 jutár	11 ✗
lúky	50 jutár	12 $\frac{1}{2}$ ✗
deviatok		11 $\frac{3}{4}$ ✗
mlyn <i>desuper</i>		5 ✗
lesy „silva maior“	2 poplužia 52	125 ✗
lesy, pasienky	11 popluží	33 $\frac{1}{4}$ ✗
<hr/>		
17 popluží	32 jutár = 2585 jutár /2171 ha/	247 ✗

Hodnota majetku udaná Galom predstavuje každé kráľovské jutro v hodnote 38 denárov. Celé územie oboch dedín však predstavuje 17 popluží. Dôležitým bude aj prepočet hodnoty majetkov *Dlbé Pole*. Tým, že sa šľachtici zo Zbudze usídlili v *Dlbom Poli*, jestvovala tam šľachtická kúria.

Majetok **Dlbé Pole** 14 usadlostí pre rok 1375 – majetok Gala a šľachticov zo Zbudze

14 usadlostí /1 usadlost' po $\frac{1}{2}$ hrivne ročne/ =	7	70 hrivien
<hr/>		
v intraviláne 14 sesí	14 jutár	14 hrivien

V extraviláne 140 jutár pôdy	140 jutár	6 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{4}$
lúky	14 jutár	3 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{4}$
deviatok		3 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{4}$
šľachtická kúria		3 $\frac{1}{4}$
lesy „ <i>silva maior</i> “	105 jutár	35 $\frac{1}{4}$
kostol (drevený s cintorínom)		$\frac{3}{4}$ $\frac{1}{4}$
lesy, pasienky	1 poplužie 50 jutár	4 $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{4}$
poplužia 23 jutár = 473 jutár /397 ha/		70 $\frac{1}{4}$

Ako vidno, z prepočtu nesedí ani rozloha a hodnota jutra 59 denárov svedčí o výnosnosti majetku, ale nezdá sa byť reálna. Podľa Tripartita zvyčajná cena jutra bola 40 denárov. Nakoľko sa Gál zo Zbudze preukázal listinou z roku 1268, podľa ktorej boli presne dokázateľné hranice, tak celkový prepočet hodnoty majetku by sa mal blížiť tak v rozsahu ako aj v príjmoch reálnej výmere a priemernej ceny jutra. Preto je potrebné zrátať všetky príjmy (*utilitates*) a príslušenstvo (*pertinentiae*), ktoré možno zahrnúť do územia v hraniciach podľa privilégia z roku 1268.

Majetok ***Dlhé Pole*** – z roku 1375 – dediny *Dlhé Pole*, Radvaň, Bela, Brestov, Malá Bela, Jabloň a Rokytov.

Ročný príjem z majetku <i>Dlhé Pole</i>		60 hrivien
47+47+14/ 108 usadlostí /1 usadlost' po $\frac{1}{2}$ hrivne ročne/		= 54 hrivien
10 + 3/ 13 usadlostí – <i>desertae</i> / $\frac{1}{4}$ hrivny ročne/		= 3 $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{4}$
mlyn <i>subtus</i>		1 $\frac{1}{4}$
mlyn <i>desuper</i> 2		1 $\frac{1}{4}$
mlyn <i>desertum</i>		$\frac{3}{4}$ $\frac{1}{4}$ 600 hrivien
v intraviláne 108 sesí 108 jutár		108 hrivien
13 sesí	13 jutár	6 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{4}$
v extraviláne 1080 jutár 7 popluží 30 jutár		24 $\frac{1}{4}$
lúky	121 jutár	30 $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{4}$
deviatok		27 $\frac{1}{4}$
drevený kostol <i>Dlhé Pole</i> s cintorínom		6 $\frac{1}{4}$
drevená cerkev		2 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{4}$
mlyn <i>subtus</i>		10 $\frac{1}{4}$
mlyn <i>desuper</i> 2		10 $\frac{1}{4}$
mlyn <i>desertum</i>		1 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{4}$
les <i>silva maior</i>	3 poplužia	150 $\frac{1}{4}$
les <i>permissoria</i>	3 poplužia	30 $\frac{1}{4}$
lesy, pasienky ostatná pôda	64 popluží 100 jutár	194 $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{4}$

80 popluží 72 jutár = 12072 jutár /10140 ha/ 600 $\frac{1}{4}$

Už samotný prepočet celkového majetku Gála zo Zbudze ukazuje, že to bol jeho majetok. Uvedené príslušenstvo siedmich dedín prezrádza cenu jutra v rozsahu 80 popluží. Podľa tohto prepočtu na jedno jutro pripadá 19 denárov. Kým z údajov Jána IV. Drugeta rozsah majetku zodpovedá asi $\frac{1}{4}$ z udávaného rozsahu územia hoci pri hodnote 40 denárov za jutro. Zároveň je otázka, z čoho mal plynúť čistý ročný príjem vo výške 5 $\frac{1}{4}$ hrivny, aby udaná cena 370 hrivien sa mohla určiť ako desaťnásobok z 37 hrivien. Tak cena, ako i rozsah majetku, boli dôležité. Aj preto boli dôležité hranice majetku. V siedmich dedinách jestvujúcich 121 usadlostí, mlyny, kostoly, polia, lúky, pastviny a lesy, tvorili príjem pre šľachticov zo Zbudze. V prípade, žeby sedliaci všetkých 121 usadlostí mali prenajatú pôdu, na majetku pri rozlohe 88 popluží, by pri hodnote 632 hrivien by stálo jutro 19 denárov. I rozsahom majetku i cenou za jutro sa približujú hodnoty skutočnému rozsahu i priemernej hodnote pôdy.

Pri hodnote majetku *Dlhé Pole* zohrával dôležitú úlohu les, tzv. *silva permissoria*, ktorý slúžil na zakladanie nových usadlostí. Zrejme sa v tom čase zakladali dediny Volica, Harb a Vyšný Harb. Na tri poplužia by to znamenalo 30 nových usadlostí. Teoreticky by sa pri 150 usadlostiach celková rozloha 103 popluží rovnala hodnote 750 hrivien, a teda 19 denárov za jutro. Z týchto čísel jednoznačne vyplýva, že rozsah majetku v hraniciach privilégiá z roku 1268 a cena každého jutra tohto majetku bola by krytá desaťnásobkom čistého ročného výnosu majetku, ako to bolo v stredoveku v Uhorsku zvykom. Zrejme vlastnili šľachtici zo Zbudze z oboch vetiev majetky Zbudza a *Dlhé Pole* spoločne. Až po roku 1380 si podelili majetky. Pri predpoklade, že v tom čase žili 9 členovia rodu, 6 z vetvy Petra a 3 z vetvy Ladislava, tak pri asi 158 usadlostiach – Zbudza 29 a *Dlhé Pole* 130 – by každý z nich mal po 17 usadlostí. Radvaň nad Laborcom totiž odstúpili šľachtici zo Zbudze Drugetovcom. Každý šľachtic bol povinný sa starať o majetok, lebo to bol majetok koruny a on ho mal vo vlastníctve, ale iba on a jeho synovia, ak boli verní služobníci.

Záver

Ekonomicko – právna analýza majetkov *Dlhé Pole*, ktorá je cieľom tohto príspevku, naznačuje jeho založenie po roku 1204. Prítomnosť hradiska však prezrádza osídlenie pred týmto rokom. Pokiaľ siaha obdobie založenia hradiska by prezradil archeologický prieskum. Vlastníkmi majetku boli Radoslav, syn Valena, Peter, syn Petra, zvaný Petene a šľachtici zo Zbudze. Najstarším majetkom bolo *Dlhé Pole*, ktoré spočiatku tvoril pás usadlostí v údolí rieky Laborec od prítoku Výravu.

Podľa všetkého možno predpokladať vznik nových dedín oddelením od hlavného majetku po roku 1300. Jednalo sa o majetky Hrabovca nad Laborcom, Brestova nad Laborcom a Radvane nad Laborcom. Vtedy samotný majetok *Dlhé Pole* zmenil majiteľa. Do roku 1355 jestvovali samostatne uvedené majetky, ako aj Zbudská Belá založená po roku 1300. Nakoľko v roku 1355 chceli šľachtici zo Zbudze vytýčiť hranice a urobiť obchôdzku hraníc, bolo potrebné rozlíšiť Jabloň a Zbudský Rokytov od rovnomenných dedín za riekou Výravou. Tie patrili hradu Jasenov. Možno predpokladať, že po roku 1317 boli založené dediny Jabloň a Humenský Rokytov, preto vznikol spor medzi šľachticmi zo Zbudze a Drugetovcami.

Územie za zásekmi bolo stále osídlené Slovienmi a zrejme príchodom uhorskej moci sa miesta hradísk stávali v dolinách riek prvými dedinami. Maďari podľa Petrovského-Šichmana nechali začas starší stav, potom začali stavať na mieste drevených veží kamenné a hrady.⁷⁵

BIBLIOGRAFIA

Archívne pramene

Magyarország levéltár diplomatikai levéltár.
Štátny archív Prešov.

Edícia prameňov

- NAGY, Gyula. *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. I.* Budapest: grof Sztáray Antal kiadja 1887.
- NAGY, Imre. *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. IV. (1340 – 1346)*, Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia 1884.
- SEDLÁK, Vincent. *Regesta diplomatica necnon epistolaria Slovaciae. Tom. II.*, Bratislava: SAV 1987.
- SZENTPÉTERY, Imre. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. II. kötet 2 – 3 füzet.* Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia, 1961.
- WENZEL, Gusztáv. *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I. 1001 – 1235.* Pest: Eggenberger Ferd etc. 1860.
- WENZEL, Gusztáv. *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. IX. 1272 – 1290.* Pest: Eggenberger Ferd etc. 1871.
- WERBÓCZI, Stephanus. *Opus tripartitum, Pars. I, titulus 13. In Corpus iuris Hungarici seu decretum generale inchoiti regni Hungariae partiumque eidem adnexarum. Tom. I., Tyrnaviae: Typis Academicis per Io. Horman 1696.*

Literatúra

- BEŇKO, Ján. *Osídlenia severného Slovenska.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1985.
- BUDINSKÝ- KRIČKA, Vojtech. *Slovanské osídlenie na východnom Slovensku.* In *Študijné zvesti AÚSAV*, č. 6, Nitra: AÚSAV a Slov. arch. spol. SAV 1961.
- ENGEL, Pál. *Ung megye településviszonyai és népessége a Zsigmon-korbani.* In *Századok*, roč. 119 (1985), č. 4.
- HÓMAN, Bálint. *Magyar pénztörténet 1000 – 1325.* Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia. 1916.
- KÁDÁR, Tamás *Egy megkésett tartományuraság -építési kísérlet a XIV: század eleji Magyarországon Petenye fia Péter pályája.* In *A Herman Ottó Múzeum évkönyve.* (ed. Szolyák Péter Csengeri Piroska), Miskolcz: a miskolczi Herman Ottó Múzeum 2017.

---

⁷⁵ PETROVSKÝ – ŠICHMAN, Anton. *Slovanské osídlenie severného Slovenska.* In *Vlastivedný sborník Považia VI.*, Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo 1964, s. 103.

- LENČIŠ, Štefan. *Šľachtický rod Drugetovcov z Humenného*. Humenné: MO MS a VOS, 2003.
- MIŠTÍKOVÁ, Alena. Zbudza od prvej písomnej zmienky do roku 1774. In *Zbudza monografie obce*. (ed. Martin Molnár), Zbudza: Obec Zbudza 2022.
- PETROVSKÝ – ŠICHMAN, Anton. Slované osídlenie severného Slovenska. In *Vlastivedný sborník*. PovažiaVI., Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo 1964.
- STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianské kniežatstvo – počiatky stredovekého Slovenska*. Bratislava: Vyd. Veda SAV a vyd. Rak 2004.
- ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Užskej župy*. Prešov: FF UPJŠ 1995.
- ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce: Zemplínska spoločnosť 2001.
- ULIČNÝ, Ferdinand. Vývin feudálnych panstiev Sztárayovcov na východnom Slovensku od 13. do 15. storočia. In *Historica – zborník FF UK*, roč. 15, 1964, Bratislava: Slov. Ped. Naklad. 1964.

Adresa autora:

ThDr. Daniel Boleš, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: danielb.posta@gmail.com

„Lupi rapaces?“ Vývoj a formovanie postoja humanistu Leonarda Coxa k reformácii*

Peter Fedorčák

<https://doi.org/10.54937/nhe.2024.13.2.54-65>

"Lupi rapaces?" The Development and Formation of the Humanist Leonard Cox's Attitude Toward the Reformation

Abstract: Leonard Cox (c. 1495 – c. 1550) is one of the significant figures of humanism and the Renaissance in Hungary and Poland. The period of his activity overlaps with the early stages of the Reformation in Poland and Hungary, and later with the adoption of institutional Reformation in England. In Slovak and Hungarian historiography, Cox has traditionally, but erroneously, been regarded as a reformer and promoter of the Reformation in Hungary. While Cox did eventually become a supporter of the Reformation, this occurred only in the final years of his life in England. During the time he worked in Poland and Hungary, he rejected and criticized the Reformation. In this study, I analyze Cox's relationship to the Reformation, his interactions with church leaders, and his overall attitude toward religion.

Keywords: Leonard Cox. Humanism. Renaissance. Reformation. Hungary. Poland. England. Religion. Church history.

Úvod

Leonard Cox patrí k významným osobnostiam humanizmu a renesancie (cca 1495 – cca 1550) v Uhorska a v Poľsku. Obdobie jeho pôsobenia sa časovo prekrýva s počiatkami reformácie v Poľsku a v Uhorsku, a neskôr s prijatím inštitucionálnej reformácie v Anglicku. V slovenskej a maďarskej historiografii bol Cox tradične spájaný s dejinami reformácie,¹ no bol častokrát mylne označovaný za reformátora a šíriteľa reformácie v Uhorsku. Je to zrejme dôsledok chybnjej interpretácie skutočností, že bol v Košiciach učiteľom

---

* Štúdia vznikla v rámci riešenia vedeckého projektu VEGA 1/0240/24: *Pôvod a sociálne siete mestských elit v Uhorsku na konci stredoveku*.

¹ CSEPREGI, Zoltán. Die Rezeption der deutschen Reformation in ungarländischen Städten und Herrschaften. In *Exportgut Reformation. Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz*. Beihefte (113). Göttingen :

Leonarda Stöckela, ktorý sa oprávnene radí medzi predstaviteľov reformácie v Uhorsku. Cox sa stal podporovateľom reformácie až počas posledných rokov svojho života v Anglicku. V období, keď pôsobil v Poľsku a v Uhorsku, reformáciu odmietal a kritizoval ju. V predloženej štúdiu analyzujeme vzťah Coxa k reformácii, k cirkevným predstaviteľom aj jeho celkový postoj k náboženstvu (jeho religiozitu). Štúdia je členená podľa osobností, vo vzťahu ku ktorým budem ilustrovať aj postoj Coxa k reformácii.

Historiografia

Leonard Cox, jeho život a dielo, boli predmetom osobitného výskumu už viacerých vedeckých prác. Carpenter na konci 19. storočia znovu vydal Coxove pojednanie o rétorike *The Arte or Crafte of Rhetorike* a pripravil biografický úvod o Coxovi. Henryk Zins v 70. rokoch 20. storočia spracoval pôsobenie Leonarda Coxa v Krakove.² V roku 1988 Andrew Breeze vypracoval zoznam Coxových tlačí a doplnil Coxovu biografiu.³ Následne v roku 1991 v spolupráci so Jacqueline Glomski analyzoval a vydal Coxovo originálne autorské dielo *De erudienda iuventute*.⁴ Jacqueline Glomski sa potom venovala téme patronátu Leonarda Coxa, Valentína Ecka a Rudolfa Agricola ml.⁵ Patronátne vzťahy v súvislosti s Coxom v období jeho pôsobenia v Anglicku predstavila Ágnes Juhász-Ormsby,⁶ biografiu Coxa najmä v súvislosti s týmto obdobím výskumne spracoval Martin Murphy.⁷ Ágnes

Vandenhoeck und Ruprecht, 2017, s. 166 – 167. <https://doi.org/10.13109/9783666101540.161>. KÓKAY, György. *A könyvkereskedelem Magyarországon*. Budapest : Balassi Kiadó, 1997. (<http://mek.oszk.hu/03200/03233/html/kokay15.htm>).

FICERI, Ondrej. *Košice v slovenskej historiografii*. Košice : Dejepisný spolok v Košiciach, 2016, s. 116. DANIEL, David P. Hungary. In PETTEGREE, Andrew (Ed.). *The Early Reformation in Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 1998, s. 49 – 69. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511622250.004> DUCHOŇ, Jozef. Noví učenci prinášajú reformáciu. In *Korzar Košice*, 9. 10. 2004. (<https://kosice.korzar.sme.sk/c/4558965/novi-ucenci-prinasaju-reformaciu.html>). DAMANKOŠ, Marián. *Dejiny evanjelikov v Šarišsko-zemplínskom senioráte ECAV, 1517 – 2017*. Bardejov, 23. 10. 2016. Online. (http://www.ecav.sk/files/user/damankos_dejiny_szs_1517-2017.pdf). MEŠTEROVÁ, Jana. Významní pedagógovia späť s Košicami. In HAJDUOVÁ, Mária – BARTOŠ, Martin (Eds.). *Košice v súradniciach európskych dejín*. Košice : Mesto Košice – Archív mesta Košice, 2014, s. 380. Slovenská a maďarská historiografia vychádza hlavne z poznatkov a prác z 19. storočia a nevyužíva výsledky výskumu poľskej a anglosaskej proveniencie. Preto sa aj v modernej spisbe naďalej radujú viaceré chybné informácie a interpretácie. Porovnaj: CAPROŠ, Julia. *Students from Košice at foreign Universities before and during the Reformation Period in Town*. Kiel : Solivagus-Verlag, 2013, s. 59. ZOVÁNYI, Jenő. A reformáció Magyarországon a mohácsi vészig. In *Protestáns Szemle*, 1891, roč. 3, č. 1, s. 82. ÁGOSTON, István. Észak-Magyarország reformációja a XVI. század első felében. In *Theologiai Szemle*, 1998, roč. 41, č. 2, s. 118. HOLOTÍK, Ludovít – VANTUCH, Anton (Ed.). *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1967. KUZMÍK, Jozef. *Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu*. Martin : Matica slovenská, 1976. VALENTOVIC, Štefan (Ed.). *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. I. zv., A – D. Martin : Matica slovenská, 1986.

² ZINS, Henryk. Angielski humanista Leonard Coxe i polscy erazmiancy. In *Rocznik Humanistyczny*, 1972, roč. 20, č. 2, s. 63 – 82. ZINS, Henryk. Leonard Coxe and the Erasmian Circles in Poland. In *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, F 28, 1973, s. 153 – 180. ZINS, Henryk. Leonard Coxe i erazmianke koła w Polsce i Anglii. In *Odrodzenie i reformacja w Polsce*, 1972, roč. 17, s. 27 – 62.

³ BREEZE, Andrew. Leonard Cox, a Welsh Humanist in Poland and Hungary. In *The National Library of Wales Journal*, 1988, roč. 25, č. 4, s. 399 – 410.

⁴ BREEZE, Andrew – GLOMSKI, Jacqueline. An Early British Treatise upon Education: Leonard Cox's *De erudienda iuventute*. In *Humanistica Lovaniensia*, 1991, roč. 40, s. 112 – 167.

⁵ GLOMSKI, Jacqueline. *Patronage and Humanist Literature in the Age of the Jagiellons: Court and Career in the Writings of Rudolf Agricola Junior, Valentin Eck, and Leonard Cox*. Toronto : University of Toronto Press, 2007, 320 s. <https://doi.org/10.3138/9781442684683>

⁶ JUHÁSZ-ORMSBY, Ágnes. Leonard Cox and the Erasmian circles of early sixteenth-century England. In *Acta Comventus Neo-Latini CarpeUpsaliensis*, 2012, roč. 14, s. 505 – 514. https://doi.org/10.1163/9789004227439_039

⁷ MURPHY, Martin. Thame, Tübingen, Kraków and Reading: The itinerary of Leonard Cox, humanist and schoolmaster (c. 1495 – 1550). In *Humanistica Lovaniensia*, 2015, roč. 65, s. 75 – 95.

Juhász-Ormsby a Farkas Gábor Kiss v roku 2019 analyzovali Coxove komentáre k jeho reedícii Statiusa.⁸ V roku 2023 Farkas Gábor Kiss publikoval štúdiu o Coxovom pôsobení v Uhorsku a o jeho význame pre dejiny humanizmu v Uhorsku.⁹ Autor predloženej štúdie nadväzuje na svoj výskum tejto osobnosti dejín Uhorska, Slovenska a tiež Košíc, ktorý začal analýzou historiografie o Coxovi¹⁰ pokračujúc analýzou primárnych zdrojov a vybraných tém. Medzi výskumné témy, ktoré dosiaľ neboli predmetom osobitnej štúdie v súvislosti s touto osobnosťou humanizmu, patrí aj téma reformácie.

Leonard Cox

Leonard Cox sa narodil pravdepodobne niekedy okolo roku 1495 zrejme v anglickom meste Thame v blízkosti Oxfordu. O jeho prvotných štúdiách nemáme bližšie informácie a prvým pevným bodom v jeho biografii je až jeho zápis na univerzite v Tubingene v roku 1514, kde v roku 1516 získal bakalársky titul. V roku 1518 sa zapísal na univerzite v Krakove a okamžite sa zaradil medzi jej pedagógov. V meste a na univerzite pôsobil s prestávkami jednu dekádu, približne do roku 1528, publikoval didaktické práce a učebné texty. V Krakove bol veľkým propagátorom Erazma Rotterdamského a jeho diela. V období 1520 – 1524 zastával pod patronátom Jána Henckela pozíciu rektora mestskej školy v Levoči a v Košiciach. Po návrate do Anglicka bol po väčšinu času až do svojej smrti niekedy pred rokom 1550 rektorom školy v Readingu. Bol svedkom zrušenia opátstva, pod ktoré škola patrila, a popravy jeho patróna, opáta Hughu Faringdona. Cox v tomto období participoval na humanistickej reforme školstva v intenciách kráľovského dvora a po smrti Henricha VIII. mu bola za vlády Eduarda VI. udelená licencia na kazateľskú činnosť.

Filip Melanchton

Začiatok reformácie (1517) zastihol Coxa na univerzite v Tubingene, kde zhodou okolností učil aj Filip Melanchton. To sa stalo, prirodzene, zdrojom úvahy, že Cox prišiel do Tubingenu kvôli Melanchtonovi,¹¹ a tak, ako on, aj Cox sa stal reformátorom či podporovateľom reformácie. V počiatkoch výskumu o Coxovi, keď chýbala informácia o jeho štúdiu v Tubingene, no nechýbala informácia o Coxovom pozitívnom vzťahu k Melanchtonovi, sa nesprávne predpokladalo, že Cox študoval vo Wittenbergu.¹² Melanchton nebol dôvodom Coxovho výberu univerzity, pretože Coxa predišiel len o dva roky (do

---

⁸ JUHÁSZ-ORMSBY, Ágnes – KISS, Farkas Gábor. Leonard Cox's Pedagogical Commentaries. In *Neulateinisches Jahrbuch - Journal of Neo-Latin Language and Literature*, 2019, vol. 21, pp. 169 – 193.

⁹ KISS, Farkas Gábor. Leonard Cox Magyarországon (1520–1525). In BAJÁKI, Rita – SZILÁGYI, Emőke Rita (eds). *Janus Pannonius, Vitéz János és a humanista hagyomány továbbélése (1450 – 1630)*. Budapest: reciti, 2023, s. 197 – 208.

¹⁰ FEDORČÁK, Peter. Extraneus non de facultate: Život a pedagogická činnosť Leonarda Coxa. In *Historicko-pedagogické fórum*, 2023, roč. 12, č. 1 – 2, s. 3 – 10. FEDORČÁK, Peter. "More Eminent in Foreign Countries than at Home": The Humanist Leonard Cox on the Edge of National Historiographies. In *Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis*, 2018, roč. 10, č. 10, s. 111 – 127. FEDORČÁK, Peter. Obraz humanistu a pedagóga Leonarda Coxa vo svetovej historiografii. In FEDORČÁK, Peter – FOGELOVÁ, Patrícia (Eds.). *Cassovia Docta: Osobnosti vedy a školstva*. Košice: Vydavateľstvo ŠafárikPress, 2018, s. 7 – 44.

¹¹ ZINS, Henryk. *Leonard Coxe and the Erasmian Circles in Poland*, s. 157 – 158.

¹² COOPER, Thomson. Cox, Leonard. In STEPHEN, Leslie (Ed.). *Dictionary of National Biography*. vol. 12, Conder - Craigie. London : Elder Smith & Co., 1887, s. 411 – 412.

Tubingenu prišiel v roku 1512), v čase Coxovej imatrikulácie v roku 1514 sa stal magistrom a len vtedy začal s prednáškami. V roku 1518 obidvaja odišli z Tubingenu, avšak kým Melanchton zamieril do Wittenbergu, Cox ho nenasledoval a zapísal sa na univerzite v Krakove.¹³ Nepoznáme príčiny Coxovho odchodu z Tubingenu, a preto nevieme, či boli rovnaké ako tie Melanchtonove, ktorý z univerzity odišiel kvôli odporu konzervatívnych učiteľov a študentov voči humanizmu¹⁴ a reformácii, ku ktorej sa Melanchton hlásil od jej počiatku. Ak bolo príčinou Coxovho odchodu jedno alebo druhé, ani v Krakove z tohto ohľadu neboli ideálne podmienky porovnateľné z Wittenbergom. Uprednostnenie Krakova pred Wittenbergom je teda indíciou, aj keď nie dôkazom, že Cox nebol rozhodným sympatizantom reformácie. Krakovská univerzita a celkové spoločensko-kultúrne prostredie Krakova bolo pomerne konzervatívne, aj keď do malej miery do konca druhej dekády otvorené diskusii s humanistami a tiež sympatizantmi reformácie. Leonard Cox v tomto prostredí strávil desať plodných rokov v kontakte a v priateľskom vzťahu so zástancami reformácie aj protireformácie, no predovšetkým pod záštitou krakovských biskupov. Počas uvedeného obdobia sa vo svojich publikovaných textoch kriticky vyhranil voči reformácii a vyjadreniami na margo svätých, pôstu a cirkevných predstaviteľov prezentoval svoju ortodoxiu. Avšak istá ambivalencia, ktorá sa okrem priateľských vzťahov so zástancami reformácie prejavila aj v tom, že Cox sa verejne prostredníctvom tlače vydananej v roku 1524 prihlásil k tomu, že jeho učiteľom v Tubingene bol Melanchton,¹⁵ sa začala výraznejšie prejavovať v Anglicku, keď vyjadroval súhlas so štátnou politikou v oblasti náboženských zmien tak, ako boli uplatňované.

Krakovskí biskupi

V prostredí Krakova Cox konal a vystupoval v súlade s tradičnou líniou biskupov a univerzitných učiteľov odmietajúcich reformácie. Cox sa snažil o presadenie humanistických metód do školského a osobitne univerzitného kurikula, v čom nachádzal veľkú podporu zo strany biskupov, ktorí sami patrili medzi humanistov a humanizmus vo svojom okruhu aj podporovali.

V roku 1518 Cox predniesol a vytlačil chválu na krakovských univerzitných učiteľov, medzi ktorými značnú časť tvorili konzervatívni pedagógovia. V roku 1519 vydal listy sv. Hieronýma a v roku 1520 hymny na svätých od Giovanniho Pontana. K nim pripojil vlastné komentáre – hymny na uvedených svätých. V nich a v úvodnom slove kládol dôraz na dodržiavanie veľkonočného pôstu a na uctievanie Panny Márie a svätých.¹⁶ Na titulnej strane Cox umiestnil svoj monogram tvorený jeho iniciálami C a L, doplnený o kríž, ktorý je nad nimi.¹⁷ Komentáre a predovšetkým úvodné slovo svedčia o snahe Coxa prezentovať katolícku ortodoxiu a osobnú zbožnosť. Cox k Pontaného hymnom doplnil hymnus na sv. Jána Krstiteľa na počesť krakovského biskupa Jána Konarskiho a svojho

---

¹³ ZINS, Henryk. *Leonard Coxe and the Erasmian Circles in Poland*, s. 157 – 158.

¹⁴ MURPHY, Martin. *Thame, Tübingen, Kraków and Reading*, s. 77 – 78.

¹⁵ BREEZE, Andrew. *Leonard Cox, a Welsh Humanist in Poland and Hungary*, s. 400.

¹⁶ COX, Leonard. *Ioannis Ioviani Pontani De Laudibus Divinis Opusculum Cum Argumentis Leonardii Coxi Britani Quae Singula Singulis Adiecta Sunt Hymnis*, Krakov, 1520.

¹⁷ COX, Leonard. *Ioannis Ioviani Pontani De Laudibus Divinis Opusculum*.

patróna.¹⁸ Ján Konarski bol známy svojou úctou k Panne Márii a podporoval šírenie mariánskeho kultu v Krakove. Aj v uvedenej zbierke hymnov bola väčšina na počesť Panny Márie.

Keď Konarski v roku 1524 kvôli chorobe rezignoval na svoj biskupský úrad (zomrel v roku 1525), novým krakovským biskupom sa stal Peter Tomicki, ktorý v ešte väčšej miere podporoval Coxa a zveril mu aj vedenie svojej dvorskej školy. V tomto období, v roku 1527, Cox publikoval v Krakove odpoveď Henricha VIII. na list Martina Luthera, ktorým anglický kráľ podrobil kritike Lutherove názory. Je pravdepodobné, že si tým už pripravoval lepšie prijatie v Anglicku a zároveň napomohol diplomatickej aktivite anglického dvora u poľského panovníka, ktorá v danom čase prebiehala. Henrich VIII. ňou sledoval vytvorenie katolíckej aliancie s poľským kráľom Žigmundom proti nastupujúcej reformácii. Desať rokov po začiatku reformácie sa postoje zúčastnených strán vyhrcovali, no aj keď sa Cox postavil na stranu protireformácie, v skutočnosti najmä v osobnej rovine vo vzťahu k zástancom reformácie nezastával radikálny postoj.

Jeho ďalší biskupský patrón a priateľ Andrej Krzycki bol veľkým odporcom reformácie a všetkých jej nasledovníkov v Poľsku práve (aj) v čase, keď bol v Krakove Cox.¹⁹ Nie je preto náhodou, že keď Cox napísal predhovor ku Krzyckeho práci vydanéj v roku 1527, ostro sa vyjadril proti reformátorom a reformácii ako takej. Pred reformáciou varoval a reformátorov označil „za dravých vlkov“ (*rapaces lupi*), ktorí sa obliekajú do ovčej kože a sú rozhodnutí zničiť všetko, čo vytvorili svätí (cirkevní) otcovia.²⁰ Cox ďalej „*luteránskych rebelov označil za plebejskú zberbu*“.²¹ V druhom prípade sa to nedá pokladať za jednoznačný dôkaz jeho vtedajšieho odmietania reformácie, pretože išlo skôr o odmietnutie sociálnych nepokojov, v ktorých reformačné myšlienky zohrávali rolu napriek Lutherovmu nesúhlasu. Prvá zmienka je výpovednejšia, avšak ani v jej prípade to pre Coxovu schopnosť adaptácie a dosahovania kompromisu nemá absolútnu výpovednú hodnotu. Zároveň do celkového hodnotenia vstupuje prirodzená zmena názorov v čase po návrate Coxa do Anglicka. Ale isté protichodné indície existujú aj počas jeho ešte „katolíckeho“, poľsko-uhorského obdobia.

Cox udržiaval priateľské kontakty tak s najvýznamnejšími zástancami (a predstaviteľmi) reformácie ako aj protireformácie v Poľsku. Predstaviteľom protireformácie v Poľsku bol Andrej Krzycki, predstaviteľom reformácie v Poľsku (a jej významnou osobnosťou aj v Nemecku a v Anglicku), aj keď až v neskoršom období, bol Ján Laski ml. Obidvaja boli Coxovými priateľmi. Ján Laski ml. bol synovcom predstaviteľa poľskej katolíckej cirkvi, prímasa Jána Laskiho. Samotný Krzycki, ktorý patril k popredným osobnostiam humanizmu v Poľsku, bol v kontakte s Melanchtonom, ktorého sa snažil presvedčiť, aby prišiel do Poľska.²²

¹⁸ COX, Leonard. *Ioannis Ioviani Pontani De Laudibus Divinis Opusculum*, pag. 11 – 12. Viac k osobnosti Jána Konarskiho. In FABIANSKI, Marcin. *Nagrobek biskupa Jana Konarskiego w Katedrze na Wawelu*. Kraków : Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2020.

¹⁹ ZINS, Henryk. *Leonard Coxe and the Erasmian Circles in Poland*, s. 172 – 173.

²⁰ ZINS, Henryk. *Leonard Coxe and the Erasmian Circles in Poland*, s. 173 – 174. NOWAKOWSKA, Natalia. *King Sigismund of Poland and Martin Luther*, s. 201. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198813453.001.0001>

²¹ MURPHY, Martin. *Thame, Tübingen, Kraków and Reading*, s. 82.

²² ZINS, Henryk. *Leonard Coxe and the Erasmian Circles in Poland*, s. 175.

V tomto smere aj Cox bol predovšetkým humanista a erazmista, ktorý mal značné pochopenie pre reformátorov a mal tendenciu zastávať kompromisné postoje. Cox bol v kontakte, zrejme len korešpondenčnom, s Erazmom a ten mu v liste z mája 1527 spomenul ako ich spoločného priateľa Justusa Jonasa, ktorý bol humanistom, reformátorom a blízkym spolupracovníkom Martina Luthera.²³ Prepojenia v danom období vývoja reformácie (aj prorireformácie) nie neobvyklé udržiavali protestantov nominálne v Katolíckej cirkvi a mnohým z katolíkov – humanistov, nádej na nájdenie kompromisu.

V prípade Coxa je výstižnou skutočnosť, že tak, ako spomínal na poľských biskupov ako svojich patrónov aj po svojom návrate do Anglicka, tak pripomínal aj skutočnosť, že jeho učiteľom bol Filip Melanchton. Nadovšetko však u Coxa stál na prvom mieste jeho vzor Erasmus, ktorého kopíroval po dlhú dobu aj v otázke jeho postoja k reformácii.

Ján Henckel

Coxov pobyt a pôsobenie v Krakove bolo prerušené (či skôr prerušované) počas rokov 1520 – 1524, kedy pôsobil (aj) v uhorských mestách Levoča a Košice. Cox od roku 1522 začal v Krakovu znovu učiť a vydávať svoje práce napriek tomu, že od roku 1521 zastával post rektora košickej mestskej školy. Coxovým patrónom v Uhorsku bol významný humanista Ján Henckel, ktorý ako levočský a košický farár mal záujem, aby školy pod jeho patronátom viedol práve Cox. V súvislosti s Jánom Henckelom existuje známa diskusia, či ho možno zaradiť už medzi reformátorov.²⁴ Stále platí téza, že Henckel napriek istým náznakom a s tým súvisiacou dobovou kritikou, ostal do smrti na pôde Katolíckej cirkvi. Na presune z Poľska do Levoče mali vplyv zrejme aj Turzovci, ktorí mali silné obchodné zastúpenie v Krakove. Väčšina členov rodu Turzovcov podporovala reformáciu, vrátane Alexeja Turza, ktorý bol patrónom Ján Henckela²⁵ a nepriamo aj Leonarda Coxa. S Uhorskom sú spojené aj ďalšie tri indície, ktoré mierne naznačujú prepojenie Coxa s nastupujúcou reformáciou, ktorú však Cox oficiálne v 20. rokoch 16. storočia stále odmietal. Sú to jeho dvaja uhorskí študenti, už spomínaný Leonard Stöckel, ktorého viedol v Košiciach, a Ján Sylvester, študent na univerzite v Krakove, ktorý v neskoršom období vydával maďarské preklady biblických textov a stal sa prívržencom reformácie. Kým bol Cox v Košiciach, do tlače v roku 1524 pripravil básň *De venatione*. V jej predhovore uviedol, že Melanchton bol jeho učiteľom v Tübingene.²⁶ Po návrate do Krakova však Cox vydal spomínané tlač s protireformačnou rétorikou.

---

²³ CARPENTER, F. Ives. Introduction. In COX, Leonard. *The Arte or Crafte of Rhetorike*. Frederic Ives Carpenter (ed.). Chicago: The University of Chicago press, 1899, s. 8, 11.

²⁴ BODNÁROVÁ, Miloslava. Košický farár Ján Henckel – osobnosť európskej renesancie a humanizmu. In HAJDUOVÁ, Mária - BARTOŠ, Martin (Eds.). *Košice v súradniciach európskych dejín*. Košice : Mesto Košice - Archív mesta Košice, 2014, s. 199 – 207. NAGY, Imrich. *Erazmovci na Slovensku*. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, 2017.

NAGY, Imrich. Erazmovec Ján Henkel a jeho svet. In *Kníha 2013 – Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry: Dejiny knižnej kultúry Spiša*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2013, s. 221 – 237.

²⁵ CSEPREGI, Zoltán. Thurzovci a počiatky reformácie. In LENGYELOVÁ, Tünde a kol. *Thurzovci a ich historický význam*. Bratislava : Pro Historia, 2012, s. 79.

²⁶ BREZE, Andrew. *Leonard Cox, a Welsh Humanist in Poland and Hungary*, s. 400.

Hugh Faringdon

Po návrate do Anglicka, niekedy v roku 1528 alebo 1529, bol Cox v úzkom kontakte s opátom významného benediktínskeho kláštora v Readingu. Faringdon bol jeho patrónom a zveril mu vedenie školy. Bol odporcom reformácie, ale dlhodobo podporoval Henricha VIII. z titulu svojej funkcie ako jeden z jeho radcov. Stál na jeho strane v jeho snahe o rozvod s Katarínou Aragónskou a kráľovi neodporoval ani pri postupnom presadzovaní reformácie.²⁷ Do konfliktu s kráľovským dvorom sa dostal až pri zrušení jeho opátstva v roku 1539, bol obvinený z vlastizrady a verejne popravený. Blahorečený bol v roku 1895. Cox v čase, keď bol ako rektor školy pod jeho patronátom, začal postupne meniť svoj postoj k reformácii, a tým pádom aj k pápežovi a celkovo ku Katolíckej cirkvi, v súlade a v intenciách náboženskej politiky Henricha VIII. V roku 1530 (presný dátum vydania nie je známy), a potom znovu v roku 1532 vydal Cox v angličtine učebnicu o rétorike (prvú svojho druhu), ktorú vyskladal predovšetkým z Melanchtonových prác o rétorike. Melanchtonovu identitu však neuviedol, pretože v tomto období boli nemeckí protestanti stále v nemilosti Henricha VIII.²⁸ Cox z Melanchtonovho textu vynechal aj protipápežské vyjadrenia.²⁹ Smerom k reformácii vyslovil želanie po kompromise, pretože „nič nie je potrebné ako napraviť rozdelenie v Cirkvi“.³⁰ Tu už môžeme vidieť posun v dikcii oproti jeho krakovským tlačiam.

V súvislosti s týmto obdobím Coxovho pôsobenia v Readingu sa viaže ešte udalosť zachytená v Knihe martýrov – slávnej kronike zaznamenajúcej prenasledovanie protestantov za vlády Henricha VIII. Vandrujúci vzdelanec, humanista a prívrženec reformácie John Frith bol po cestách po Európe a v Anglicku zadržaný a uväznený v Readingu, kde sa za neho prihovril Cox, aby bol prepustený z väzenia.³¹ Frith bol však zanedlho zadržaný na inom mieste a následne popravený. Cox bol prekvapený jeho erudíciou, čo však neumožňuje zhodnotiť, či dôvodom pre jeho zásah bola sympatia s reformáciou alebo s akademicky vzdelanou osobou, ktorá, podobne ako Cox, uskutočnila študentskú peregrináciu po Európe.

Thomas Cromwell

Posun smerom k protestantizmu bol zjavnejší už o dva roky po vydaní knihy o rétoriku, a to v roku 1534, kedy Cox vydal preklad Erazmových parafráz na List Títovi.³² Tento list zohrával významnú rolu v argumentácii anglických protestantov. Cox dielo nevenoval Fa-

---

²⁷ MURPHY, Martin. *Thame, Tübingen, Kraków and Reading*, s. 86 – 89.

²⁸ JUHÁSZ-ORMSBY, Ágnes. *Leonard Cox and the Erasmian circles of early sixteenth-century England*, s. 505.

²⁹ CARPENTER, F. Ives. Leonard Cox and the First English Rhetoric. In *Modern Language Notes*, 1898, roč. 13, č. 5, s. 147. <https://doi.org/10.2307/2917751>

³⁰ MURPHY, Martin. *Thame, Tübingen, Kraków and Reading*, s. 85.

³¹ COOPER, Thomson. *Cox, Leonard*, s. 411.

³² POLLNITZ, Aysha. *Princely Education in Early Modern Britain*. Cambridge : Cambridge University Press, 2015, s. 166, 131. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139600415> FEINGOLD, Mordechai. Cox, Leonard (c. 1500 – 1599?). In KINNEY, Arthur F. – SWAIN, David W. (Ed.). *The Routledge Encyclopedia of Tudor England*. New York; London : Garland Publishing, 2001, s. 166.

ringdonovi, ale Thomasovi Cromwellovi, kráľovskému kancelárovi presadzujúcemu prehlbenie reformácie v krajine, aby si získal jeho priazeň a patronát.³³ Aby mu vyhovel, podporil reformáciu a Supremačný akt, do dedikácie diela včlenil protipápežské vyjadrenia a kráľa Henricha VIII., ktorý sa v tomto roku vyhlásil za hlavu všetkých kresťanov v Anglicku, za tento krok ho pochválil. Cox vyjadril presvedčenie, že táto úloha bola kráľovi zverená od Boha. Týmto Cox prvýkrát deklaroval svoj rozchod s Katolíckou cirkvou. Manželstvom Henricha VIII. a Anny Boleynovej sa podľa Coxa začalo *slobodzovanie anglického národa z temnoty pápežskej tyranie*. Cox nešetril kritikou na klérus, ktorý je s výnimkou niektorých osvietených osôb poživačný a ľahostajný. Výnimkou určite myslel na svojich humanistických priateľov a patrónov, vrátane Faringdona. Je viditeľný značný posun u Coxa, aspoň čo sa verejných postojov týka, oproti roku 1532, kedy sa tiež prispôboval duchu vtedajšej politiky a volil opatrné slová. Cox prišiel aj so sebakritikou, keď ťutoval svoju ľahostajnosť a falošnú vieru, v ktorej žil dovtedy a verejne sa za to ospravedlnil. Čitateľov vyzval, aby sa pridržali Božích zákonov a nariadení kráľa. Upozornil ich, aby spásu nehľadali v kupovaní pápežských odpustkov.³⁴

V súvislosti s analyzovanou témou reformácie je potrebné spomenúť ešte poslednú listinu, ktorú vydal opát Faringdon v prospech „milovaného Leonarda“ v roku 1539 mesiac pred zrušením kláštora a jeho uväznením. V listine, ktorou mu prisľúbil majetkové zabezpečenie jeho postu rektora školy, Faringdon Coxa zaviazal, že má žiakov vychovávať a viesť k „pravej (ortodoxnej) katolíckej viere“.³⁵

Dva mesiace po dramatických udalostiach v Readingu napísal Cox úvod a komentáre k dielu Williama Lilyho o rétorike *Construction of the eight parts of Speech* (1540).³⁶ Dedicácia bola venovaná opäť Thomasovi Cromwellovi, ktorý mal hlavnú zodpovednosť za popravu Coxovho predchádzajúceho patróna Hughu Faringdona. Tlač sa mohla uskutočniť len s Cromwellovým vedomím a vďaka nemu, pretože bola vytlačená u kráľovského tlačiara.³⁷ Uvedená učebnica bola súčasťou štátnej reformy školstva, ktorá reagovala na zrušenie kláštorov a školského systému, ktorý bol s nimi previazaný. Reformu riadil Cromwell a pokračovala aj po jeho odsúdení a poprave (už v júli 1540). Je pozoruhodné, že Cox v tejto učebnici určenej všetkým školám v Anglicku predstavil svoju biografiu, svoje životné úspechy a významné kontakty. Uviedol Melanchtona, krakovských biskupov, priateľov a patrónov vrátane Henckela, a spomenul aj svoje pôsobenie v Levoči a v Košiciach.³⁸

Eduard VI.

Za vlády Eduarda VI., ktorý podporoval protestantizmus a prehlbenie reformácie v krajine vo výrazne väčšej miere ako jeho otec Henrich VIII., získal Cox, ako jeden z mála, licenciu na kázanie. Štátny súhlas okrem neho získali aj niektorí ďalší známi humanisti.

³³ JUHÁSZ-ORMSBY, Ágnes. *Leonard Cox and the Erasmian circles of early sixteenth-century England*, s. 510 – 511.

³⁴ JUHÁSZ-ORMSBY, Ágnes. *Leonard Cox and the Erasmian circles of early sixteenth-century England*, s. 510 – 511.

³⁵ MURPHY, Martin. *Thame, Tübingen, Kraków and Reading*, s. 86 – 89.

³⁶ COOPER, Thomas. *Cox, Leonard*, s. 412. SIMON, Joan. *Education and Society in Tudor England*. Cambridge : Cambridge University Press, 1966, s. 190. GWOSDEK, Hedwig. *Liby's Grammar of Latin in English: In Introduction of the Eight Parts of Speche, and the Construction of the Same*. Oxford : Oxford University Press, 2013, s. 284.

³⁷ JUHÁSZ-ORMSBY, Ágnes. *Leonard Cox and the Erasmian circles of early sixteenth-century England*, s. 511.

³⁸ MURPHY, Martin. *Thame, Tübingen, Kraków and Reading*, s. 89 – 90.

Do akej miery ju uplatnili a či to nebola skôr otázka prestíže a spoločenského statusu, nie je možné určiť, pretože Eduard vládol len šesť rokov (1547 – 1553) a po ňom rovnako razantne presadzovala v krajine katolicizmus jeho nevlastná sestra Mária. Cox mal v tom čase už pomerne vysoký vek, okolo 55 rokov a niekedy krátko pred rokom 1550 zomrel. Avšak samotné obdržanie štátneho povolenia na kázanie, ktoré bolo udelené len niekoľkým osobám, dokazuje završenie Coxovho prerodu z katolicizmu na protestantizmus. Cox získal povolenie niekedy medzi júlom 1547 a májom 1548 a zaradil sa medzi najvýznamnejších predstaviteľov protestantizmu v danom období, ktorí podobne ako on dostali toto potvrdenie.³⁹

Cox v predhovore napísanom v roku 1548 (a vytlačenom v roku 1549) uviedol, že kvôli všeobecnému zákazu kázania vydanom v roku 1548 sa (namiesto kázania) venoval patristickým gréckym textom Marka Eremitu⁴⁰ (aj keď to Cox nenapísal, malo by ísť o ich preklad z gréčtiny do latinčiny). Ak by teda Cox získal povolenie už v júli 1547, kázaniu sa mohol venovať nie viac ako poldruha roka. Cox, ktorý vymenil povolanie učiteľa za úrad kazateľa, sa zjavne javil ako spoľahlivý a oddaný človek, ktorý sa stotožňuje aj s výraznejším posunom cirkvi v Anglicku k protestantizmu, než bolo za vlády Henricha v období kancelárstva Thomasa Cromwella.

V súvislosti s Coxovým kázanim v protestantskom duchu je jeho poznámka v tomto predhovore o priateľstve s Johnom Oldom, ktorý bol zanieteným reformátorom, mal právo vizitácií a bol poverený presadiť reformáciu v diecézach Anglicka. Mal to byť Old, kto požiadal Coxa o znovuvydanie Erazmovho Listu Títovi.⁴¹

V roku 1549 boli teda znovu vydané Erazmove Parafrázy na List Títovi, ktoré predtým vydal v roku 1534. Cox ich venoval Johnovi Halesovi,⁴² ktorého označil za „svojho pána a jediného ochrancu svojho vysokého veku“.⁴³ Hales bol významnou postavou na kráľovskom dvore, patril medzi najvýznamnejších kráľovských úradníkov. Bol nadšeným podporovateľom reformy v školstve a v Anglikánskej cirkvi.⁴⁴ Ale aj tento Coxov patrón upadol do nemilosti, bol odsúdený a uväznený,⁴⁵ no podarilo sa mu odísť do exilu.⁴⁶ Aj na základe uvedeného je viditeľné, že Cox až do konca svojho života udržiaval kontakt s vplyvnými osobami na kráľovskom dvore, ktoré súčasne zanietené presadzovali reformáciu v krajine.

Erazmove Parafrázy na List Títovi mali v dejinách reformácie v Anglicku svoj špecifický význam. Počas vlády Eduarda VI. bol v roku 1547 dokonca vydaný príkaz, že v každom anglickom kostole musí byť táto práca zverejnená. Ide o (možno) o poslednú tlač, ktorú pripravil Cox, aj o jeho posledný text – dedikáciu, ktorú napísal ešte v roku 1548 už „vo vysokom veku“.⁴⁷ Ak Cox nezomrel už v roku 1548, tak je možné, že sa tak stalo v roku 1549 alebo 1550.

---

³⁹ MURPHY, Martin. *Thame, Tübingen, Kraków and Reading*, s. 93.

⁴⁰ JUHÁSZ-ORMSBY, Ágnes. *Leonard Cox and the Erasmusian circles of early sixteenth-century England*, s. 511 – 513.

⁴¹ JUHÁSZ-ORMSBY, Ágnes. *Leonard Cox and the Erasmusian circles of early sixteenth-century England*, s. 511 – 513.

⁴² COOPER, Thomas. *Cox, Leonard*, s. 412.

⁴³ MURPHY, Martin. *Thame, Tübingen, Kraków and Reading*, s. 91 – 92.

⁴⁴ JUHÁSZ-ORMSBY, Ágnes. *Leonard Cox and the Erasmusian circles of early sixteenth-century England*, s. 511 – 513.

⁴⁵ COOPER, Thomas. *Cox, Leonard*, s. 412.

⁴⁶ JUHÁSZ-ORMSBY, Ágnes. *Leonard Cox and the Erasmusian circles of early sixteenth-century England*, s. 511 – 513.

⁴⁷ MURPHY, Martin. *Thame, Tübingen, Kraków and Reading*, s. 91 – 92.

Záver

Postoj k reformácii zohrával u humanistu Leonarda Coxa kľúčovú rolu, keďže reformácia determinovala vývoj v kultúre, Cirkvi a v školstve. Leonard Cox sa prispôboval okolnostiam a prostrediu, v ktorom sa pohyboval, sám viac humanista ako prívrženec reformácie, skôr učiteľ ako kazateľ, skôr nasledovateľ Erazma než Melanchtona. V predloženej štúdií boli na základe primárnych a sekundárnych zdrojov analyzované údaje zo života a diela Leonarda Coxa týkajúce sa náboženstva, jeho náboženských postojov, osobnej religiozity a predovšetkým vzťahu k reformácii. Na základe nich vznikol obraz vzdelanca, humanistu a pedagóga, ktorý sa vlastným spôsobom vyrovnával so spoločenskou výzvou, ktorú priniesla reformácia a ktorá za jeho života stále viac znamenala hlboký rozkol nielen v náboženskej a akademickej obci, ale v celej spoločnosti. Leonard Cox, ktorý v konzervatívnejšom prostredí Krakova zastával katolícke stanovisko, po príchode do Anglicka sledoval zmeny v náboženskej politike kráľovského dvora a proaktívne sa im prispôboval. Svoj život a kariéru, ktorá bola po celý čas zameraná na pedagogickú oblasť, ukončil v cirkevnej sfére v pozícii kazateľa Anglikánskej cirkvi.

Bibliografia

- ÁGOSTON, István. Észak-Magyarország reformációja a XVI. század első felében. In *Theologiai Szemle*, 1998, roč. 41, č. 2, s. 115 – 122.
- BODNÁROVÁ, Miloslava. Košický farár Ján Henckel – osobnosť európskej renesancie a humanizmu. In HAJDUOVÁ, Mária – BARTOŠ, Martin (ed.). *Košice v súradniciach európskych dejín*. Košice: Mesto Košice – Archív mesta Košice, 2014, s. 199 – 207.
- BREEZE, Andrew. Leonard Cox, a Welsh Humanist in Poland and Hungary. In *The National Library of Wales Journal*, 1988, roč. 25, č. 4, s. 399 – 410.
- BREEZE, Andrew – GLOMSKI, Jacqueline. An Early British Treatise upon Education: Leonard Cox's *De erudienda iuventute*. In *Humanistica Lovaniensia*, 1991, roč. 40, s. 112 – 167.
- CAPROŞ, Julia. *Students from Košice at foreign Universities before and during the Reformation Period in Town*. Kiel: Solivagus-Verlag, 2013.
- CARPENTER, Frederic Ives. Introduction. In COX, Leonard. *The Arte or Crafte of Rhetoryke*. Frederic Ives Carpenter (ed.). Chicago: The University of Chicago press, 1899.
- CARPENTER, Frederic Ives. Leonard Cox and the First English Rhetoric. In *Modern Language Notes*, 1898, roč. 13, č. 5, s. 146 – 147. <https://doi.org/10.2307/2917751>
- COOPER, Thomson. Cox, Leonard. In STEPHEN, Leslie (ed.). *Dictionary of National Biography*. Vol. 12. Conder – Craigie. London: Elder Smith & Co., 1887, s. 411 – 412.
- COX, Leonard. *Ioannis Ioviani Pontani De Laudibus Divinis Opusculum Cum Argumentis Leonardi Coxi Britani Quae Singula Singulis Adiecta Sunt Hymnis*. Krakov: Ján Haller, 1520.
- CSEPREGI, Zoltán. Die Rezeption der deutschen Reformation in ungarländischen Städten und Herrschaften. In GRIGORE, Mihai-D. – WIEN, Ulrich A. (ed.). *Exportgut Reformation. Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz*. Beihefte (113). Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 2017, s. 161 – 189. <https://doi.org/10.13109/9783666101540.161>

- CSEPREGI, Zoltán. Thurzovci a počiatky reformácie. In LENGYELOVÁ, Tünde et al. *Thurzovci a ich historický význam*. Bratislava: Pro Historia, 2012, s. 77 – 90.
- DAMANKOŠ, Marián. *Dejiny evanjelikov v Šarišsko-zemplínskom senioráte ECAV, 1517 – 2017*. [online] Dostupné na internete: <http://www.ecav.sk/files/user/damankos_dejiny_szs_1517-2017.pdf>.
- DANIEL, David P. Hungary. In PETTEGREE, Andrew (ed.). *The Early Reformation in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 49 – 69. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511622250.004>
- DUCHOŇ, Jozef. Noví učenci prinášajú reformáciu. In *Korzar Košice*, 9. 10. 2004. [online] Dostupné na internete: <<https://kosice.korzar.sme.sk/c/4558965/novi-ucenci-pri-nasaju-reformaciju.html>>.
- FABIAŃSKI, Marcin. *Nagrobek biskupa Jana Konarskiego w Katedrze na Wawelu*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2020.
- FEDORČÁK, Peter. Extraneus non de facultate: Život a pedagogická činnosť Leonarda Coxa. In *Historicko-pedagogické fórum*, 2023, roč. 12, č. 1 – 2, s. 3 – 10.
- FEDORČÁK, Peter. "More Eminent in Foreign Countries than at Home": The Humanist Leonard Cox on the Edge of National Historiographies. In *Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis*, 2018, roč. 10, č. 10, s. 111 – 127.
- FEDORČÁK, Peter. Obraz humanistu a pedagóga Leonarda Coxa vo svetovej historiografii. In: FEDORČÁK, Peter – FOGELOVÁ, Patrícia (ed.). *Cassovia Docta: Osobnosti vedy a školstva*. Košice: Vydavateľstvo ŠafárikPress, 2018, s. 7 – 44.
- FICERI, Ondrej. *Košice v slovenskej historiografii*. Košice: Dejepisný spolok v Košiciach, 2016.
- GLOMSKI, Jacqueline. *Patronage and Humanist Literature in the Age of the Jagiellons: Court and Career in the Writings of Rudolf Agricola Junior, Valentin Eck, and Leonard Cox*. Toronto: University of Toronto Press, 2007. <https://doi.org/10.3138/9781442684683>
- GWOSDEK, Hedwig. *Lily's Grammar of Latin in English: In Introduction of the Eyght Partes of Speche, and the Construction of the Same*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- HAIN, Gáspár. *Lócsei krónikája*. Lócse: Reiss József, 1910.
- HOLOTÍK, Ludovit – VANTUCH, Anton (ed.). *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1967.
- JUHÁSZ-ORMSBY, Ágnes. Leonard Cox and the Erasmian circles of early sixteenth-century England. In *Acta Conventus Neo-Latini Upsaliensis*, 2012, roč. 14, s. 505 – 514. https://doi.org/10.1163/9789004227439_039
- JUHÁSZ-ORMSBY, Ágnes – KISS, Farkas Gábor. Leonard Cox's Pedagogical Commentaries. In *Neulateinisches Jahrbuch – Journal of Neo-Latin Language and Literature*, 2019, roč. 21, s. 169 – 193.
- KISS, Farkas Gábor. Leonard Cox Magyarországon (1520–1525). In BAJÁKI, Rita – SZILÁGYI, Emőke Rita (eds). *Janus Pannonius, Vitéz János és a humanista hagyomány továbbélése (1450–1630)*. Budapest: reciti, 2023, s. 197 – 208.
- KÓKAY, György. *A könyvkereskedelem Magyarországon*. Budapest: Balassi Kiadó, 1997. [online] Dostupné na internete: <<http://mek.oszk.hu/03200/03233/html/kokay15.htm>>.

- KUZMÍK, Jozef. *Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu*. Martin: Matica slovenská, 1976.
- MEŠTEROVÁ, Jana. Významní pedagógovia spätí s Košicami. In HAJDUOVÁ, Mária – BARTOŠ, Martin (ed.). *Košice v súradniciach európskych dejín*. Košice: Mesto Košice – Archív mesta Košice, 2014, s. 378 – 384.
- MURPHY, Martin. Thame, Tübingen, Kraków and Reading: The itinerary of Leonard Cox, humanist and schoolmaster (c. 1495–1550). In *Humanistica Lovaniensia*, 2015, roč. 65, s. 75 – 95.
- NAGY, Imrich. *Erazmovci na Slovensku*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, 2017.
- NAGY, Imrich. Erazmovec Ján Henkel a jeho svet. In *Kniha 2013 – Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry: Dejiny knižnej kultúry Spiša*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2013, s. 221 – 237.
- NOWAKOWSKA, Natalia. *King Sigismund of Poland and Martin Luther: The Reformation before Confessionalization*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
<https://doi.org/10.1093/oso/9780198813453.001.0001>
- POLLNITZ, Aysha. *Princely Education in Early Modern Britain*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139600415>
- VALENTOVIČ, Štefan (ed.). *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. I. zv., A – D. Martin: Matica slovenská, 1986.
- ZINS, Henryk. Angielski humanista Leonard Coxe i polscy erazmianczycy. In *Rocznik Humanistyczny*, 1972, roč. 20, č. 2, s. 63 – 82.
- ZINS, Henryk. Leonard Coxe and the Erasmian Circles in Poland. In *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska*, F 28, 1973, s. 153 – 180.
- ZINS, Henryk. Leonard Coxe i erazmianske koła w Polsce i Anglii. In *Odrodzenie i re-formacja w Polsce*, 1972, roč. 17, s. 27 – 62.
- ZOVÁNYI, Jenő. A reformáció Magyarországon a mohácsi vészig. In *Protestáns Szemle*, 1891, roč. 3, č. 1, s. 70 – 88.

Adresa autora:

Mgr. Bc. Peter Fedorčák, PhD.
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Filozofická fakulta, Katedra histórie
Moyzesova 9, 040 01 Košice
e-mail: peter.fedorcak@upjs.sk

Cyrillic documents on the history of Greek Catholics in Czechoslovakia 1918 – 1939¹

Viktor Kichera

<https://doi.org/10.54937/nhe.2024.13.2.66-76>

Cyrilské dokumenty k dejinám gréckokatolíkov v Československu 1918 – 1939

Abstract: *The novelty of this research will be primarily that for the first time there will be an attempt not only to discover Cyrillic documents but also to provide specific scientific institutions where they are located, which will be extremely useful not only for scientists but also for students, masters, doctoral students and other researchers for writing their annual or diploma theses. This article will be an attempt to study the locations of Cyrillic documents from the history of Greek Catholics during the period of Czechoslovakia 1918-1939 in the archives and libraries of the modern Czech Republic and Slovakia. The main task will be to facilitate the search stage for students, doctoral students, and scientists studying the history of the Church.*

Keywords: *Archives, Cyrillic documents, Greek Catholics, Czechoslovakia 1918 – 1939, libraries, scientific institutions.*

The importance of this issue and its prehistory is related to the rite of Greek Catholics, who have a Byzantine rather than Latin tradition of worship and is conducted in the Church Slavonic language. Accordingly, the entire life of the Church was connected with the Cyrillic texts of liturgical books² and the Slavic tradition of the inventors of the

---

¹ This article was written within the framework of the Visegrad Fellowship Program project carried out at the Faculty of Theology of the Catholic University of Ruzomberok from 19.08 to 31.08. 2024.

² More about the study of Cyrillic books and language in the works of Peter Ženuch and Peter Zubko. For example: ŽEŇUCH, Peter – ZUBKO, Peter et alii: Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov. Monotematický súbor štúdií. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied, Slovenský komitét slavistov, 2017, 368 s.; ŽEŇUCH, Peter – ZUBKO, Peter: Michal Bradač – Rukoväť cirkevných dejín / МИХАИЛЬ

language, Saints Cyril and Methodius. In other words, the entire heritage of Greek Catholics and the life of the Church is connected with the Slavic language, writing, and the Church Slavonic language of the liturgy. The everyday life of the clergy and faithful was also connected with the Cyrillic tradition of the period under study.

In interwar Czechoslovakia, Greek Catholics belonged to two Eparchies of that time – the Eparchy of Prešov in eastern Slovakia and the Eparchy of Mukachevo in Subcarpathian Rus. Moreover, everyday communication and the language used was also Slavic, and most internal correspondence and documents were also written in Cyrillic, which was close to the Church Slavonic language of Worship.

The novelty of this research is that for the first time, there will be an attempt not only to identify Cyrillic documents, but also to provide specific academic institutions where they are located, which will be extremely useful not only for scholars, but also for students, masters students, doctoral students, and other researchers for writing their annual or diploma theses. It will also help guide young people studying at different levels at universities or other educational institutions to facilitate the heuristic stage of research, which is the collection of material for writing their research papers.

The main task of this paper is to provide locations of Cyrillic documents from the Czechoslovakian era on the history of Greek Catholics, which are primarily in the archives and libraries of the modern Czech Republic and Slovakia. Of course, many documents on the history of the Mukachevo Eparchy are located in the State Archives of the Zakarpattia Oblast of Ukraine in the cities of Berehove and Uzhhorod, but that is not the subject of this study. However, it can be added that the largest number of Cyrillic documents from the period under study are in two fonds: Fond 151 – Mukachevo Greek Catholic Eparchy (which is the largest fond of the archive in general) and Fond 64 – Mukachevo Basilian Monastery. It is in these fonds that researchers will find the most Cyrillic documents, mostly on the history of Greek Catholics in the Mukachevo Eparchy.

Documents on the history of Greek Catholics should be researched primarily in the archives and libraries of the modern Czech Republic and Slovakia. Documents should be understood in their broader context as, not only sources that are poorly researched in archival collections but also documents that have been published, various memoirs, and even periodicals that contain and at the time contained important current information and can be used for historical research. Although periodicals are difficult to study due to their size, they contain unique data that may be found in this type of source but are completely absent from archival documents. Therefore, the task of this paper will be to provide a general analysis of the main archives and libraries, and give an overview of those Cyrillic documents that may contain important and valuable information, primarily for historical research on the history of Greek Catholics in Subcarpathian Rus within a broader context.

The Metropolitan Greek Catholic Archives in Prešov contains perhaps the largest number of Cyrillic documents on the history of Greek Catholics. The archives' main collections are divided into two large groups: current documentation (Bežna agenda) and

---

Брадачъ – ЄПІТОМЪ ІСТОРИИ ЦЕРКОВНЫЯ. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. VIII. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Slovenský komitét slavistov, 2021, 464 s.

governmental diocesan documents and correspondence (Presidialne spisy)³. It is in the latter group of documents that the correspondence of the former Basilian Archpriest Joachim Homa to Bishop Pavel Gojdič regarding the future candidate for the episcopal throne is often found. Thus, Joachim Homa recommended Canon Dr. Vasyl Hadzheha for the episcopal throne in Uzhhorod and criticized the appointment of a foreigner who would not understand the traditions of the local multinational faithful of the Mukachevo Greek Catholic eparchy⁴. Other Cyrillic letters were from Petro Kotovych to Pavlo Gojdič, who was already a bishop at the time; Father Petro himself played an important role in his monastic work, and the two had a friendly relationship⁵. In general, there are many informative documents addressed to the Bishop of Prešov, including epistolaries from various monastic orders and congregations: Basilians, Basilians sisters, Sisters Servants, and others. A very interesting Cyrillic document is a letter from Father Vasyl Hopko, a parish priest in Prague, to Pavlo Gojdič about the state of affairs in the community and the life of the newly established Prague community parish in general⁶.

The archive contains other documents of Cyrillic origin. The peculiarity of their importance was the relations and connections of the Prešov and Mukachevo Greek-Catholic Eparchies and the connections of the Galician Greek-Catholic Metropolis, which was headed by the well-known Metropolitan Andrey Sheptytskyi. An important Cyrillic document is the protocols of the meeting of bishops of the Greek Catholic Church held in Rome⁷.

Among other Cyrillic documents, the correspondence of individual priests with the board of the Prešov Greek Catholic Eparchy on work matters prevails in documents. Interesting Cyrillic papers are the correspondence between the bishops of Prešov and Mukachevo Eparchies, Pavlo Gojdič and Oleksandr Stojka.

Interesting Cyrillic documents with elements of Church Slavonic text are letters from Bishop Oleksandr Stojka of Mukachevo to Bishop Pavlo Gojdič of Prešov. They discuss general issues of the two eparchies, monastic orders, and even the establishment of the Khust eparchy, which lacked funding for the crucial stage. It also refers to a joint pastoral letter concerning the protection of family values in then Czechoslovakia⁸. It should be emphasized that thanks to the correspondence of the bishops of the Eparchies of Prešov and Mukachevo, which was conducted in the folk language, and thus in Cyrillic, the metropolitan archives contain many such documents. These documents can also be used by researchers to study not only the history of Greek Catholics but also the native land in general.

---

³ Archív gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove. Prehľad archívnych fondov a pomôcok. See: <https://agapo.wixsite.com/agap-presov/obmedzenia> (18.10.2024.).

⁴ Archív gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove (ďalej AGAP), f. PS, inv. č. 68, sign. 33/1931. Candidati ad episcoporum Uzhorodensis.

⁵ AGAP, f. PS, inv. č. 68, sign. 65/1933. Sukromné listy Petra Kotoviča biskupovi Gojdičovi.

⁶ AGAP, f. PS, inv. č. 70, sign. 24/1935. Správa z misijnej práce medzi Ukrajincami v Prahe a okolí – podava V. Hopko.

⁷ AGAP, f. PS, i. č. 64, sign. 52/1929. Zápisnica z biskupskej konferencie gr. kat. episkopátu konanej v Ríme od 21. – 29.10.1929.

⁸ AGAP, f. PS, i. č. 72, sign. 41/1937. Mukačevský biskup oznamuje biskupovi Gojdičovi zverejnenie pastierskeho listu o rodine – zač. decembra v tlači.

The bishop's correspondence with his deans about the fate of the unfinished orphanage, its head, and other current issues is interesting. It is obvious that the orphanage is a common concern of the entire eparchy, and the bishop consulted with his priests on how to deal with the difficult situation. Interestingly, all the letters written by the district deans were also written in Cyrillic, and only a few were typed, but in a language close to the spoken Church Slavonic⁹. Thus, in the interwar period of Czechoslovakia's history, the metropolitan archives in Prešov contain the vast majority of documents on the history of Greek Catholics, most of which are in Cyrillic.

However, some of the documents in the Metropolitan Archives in Prešov are written in the state language, Slovak. It all depended on the level of correspondence between the diocesan government in Prešov and the relevant governmental institutions in Bratislava and Prague. One example was a law discussing changes to the *koblina* and the *rokovina*¹⁰. If the correspondence was with the official authorities, the documents were submitted in the state language. Officials wrote in the state language that it was impossible to repeal the law and that until the case of Subcarpathian Rus was resolved, natural products could be taken in cash, and with the consent of the villagers, priests could be paid in kind. In other words, the Czechoslovakian authorities unilaterally accepted the traditional *koblyna* and *rokovina* as optional and “voluntary”¹¹. Some of these documents must be written in Latin rather than Cyrillic. Atanasii Pekar wrote about the *koblyna* and *rokovina*. He pointed out that it was a long-standing tradition to donate one *kobel* of grain to the church (the so-called *koblyna*) and to work one day a year in favour of the church, the *rokovina*. However, frequent misunderstandings between the mostly poor faithful and the clergy led to the introduction in 1848 of the so-called *congrua*, a state financial support for the priest to properly perform pastoral functions¹². Of course, these issues were resolved in the state language while the internal affairs of the eparchy were conducted almost exclusively in Cyrillic. That is, a significant part of the foundation's documents was still written in Cyrillic.

Other fonds also contained a significant number of documents in Cyrillic. As early as 1922, almost all internal correspondence among the clergy in the Bežna agenda collection was in Cyrillic, but there were also some documents that were Slavic sounding but written in Latin.

In the archbishop's archives in Prešov, there is a whole program for the opening and dedication of the boarding school prepared by the sisters for the celebrations. It mentions 5 Basilian sisters with an explanation that they came from Galicia, and lists them all: Maria Matthias, Maria Eudokia Humeniuk, Sophia Helena Oleksiuk, Antonia Eugenia

---

⁹ AGAP, f. PS, i. č. 73, sign. 24/1938. Biskup Gojdič prosé o podporu na dobudovanie diecezálneho sirotinca Congregáciu pro Ecclesia Orientale v Ríme.

¹⁰ *Koblyna* – support of the pastor with natural products (60 liters of grain); *rokovina* – labor work in favor of the parish (one day with a burden, two days a year without a burden). More see.: ПЕКАР, А., ЧСВВ. Нариси історії церкви Закарпаття, т. 1. Рим – Львів : Місіонер, 1997. (Срархічне оформлення), с. 124 – 125.

¹¹ AGAP, f. BA (Spisy), i. č. 436, sign. 1414/1920. Žiadosť Gr. Kat. Biskupstva o zrušenie zákona č. 290/1920 (o *rokovine*).

¹² ПЕКАР, А., ЧСВВ. Нариси історії церкви Закарпаття, т. 1. Рим – Львів : Місіонер, 1997. (Срархічне оформлення), с. 124 – 125.

Cenknerova, and Helena Hlibovytska. The argument for the visit of the sisters is that the orphans speak only Russian and do not know how to speak Hungarian at all, and the sisters will not be involved in politics. Therefore, attention will be focused exclusively on the Slavic-Ruthenian culture of the girls for their upbringing¹³. Another collection “Grécko-kat. vikariát Mukačevskej diecézy”, also contains interesting Cyrillic documents related to the settlement in the vicariate in Michalovce of the sisters of the servants of Galician origin, and therefore the internal documentation of the sisters with the diocesan administration was also conducted exclusively in Cyrillic¹⁴.

It is in this collection that correspondence about internal diocesan affairs is predominantly in the Cyrillic vernacular. Bishop Pavlo Gojdič wrote letters to individual clergymen in Cyrillic. The minutes (protocols) of the consistory meetings were even printed in Cyrillic. Of course, letters to the diocesan ordinariate from priests, faithful, and priests' widows were exclusively in Cyrillic, which testifies to the folk character of the eparchy of Prešov, where many texts are found. Consequently, the communication and thinking of the clergy and faithful remained equally Slavic-Cyrillic.

The Slovak national archive contains almost no Cyrillic documents in terms of correspondence, letters, or official documents. All communication took place in Slovak, both from representatives of diocesan authorities and from the government or the minister with full rights for Slovakia.

The only exception is Cyrillic correspondence about the activities of the vicariate of the Mukachevo Greek Catholic eparchy in Slovakia. Such changes are also confirmed by the fact that on December 30, 1938, Father Mikulaš Chudaki informed the Moscow School of Social Sciences and Humanities in Bratislava that since the Apostolic See named Bishop Dionysius Naryadii as the Apostolic Visitor of the Mukachevo Eparchy in Czechoslovakia, he declared at a meeting of the Greek Catholic clergy in Mykhailivtsi on December 15, 1938, that he was taking over the management of the vicariate as an apostolic administrator. The clergy unanimously voted in favour of the vicariate's existence but received a negative response from the bishop. Therefore, the clergy of the vicariate appealed to the President of the Slovak state, Josef Tiso, to rid Slovak parishes of Ukrainian influence. Since no response was received, the vicariate ceased to exist on December 31, as the parish priest of Falkushov, Mikulaš Chudaki informed and therefore, all church affairs had to be resolved through the apostolic administration in Khust. Indeed, on January 5, 1939, the Ministry of Foreign Affairs in Prague informed the Ministry of Foreign Affairs in Bratislava that the power of the apostolic administrator extended to the entire Mukachevo eparchy within Czechoslovakia, that is, to Slovakia¹⁵.

Work in the State Archive of the Košice Region made it possible to discover Cyrillic documents contained only in fragments in the fund of the Košická Župa (1923 –

---

¹³ AGAP, BA, i. č. 438, sign. 1754/1922. Zoznam študentov ubytovaných v gr. kat. učiteľskom internáte v r. 1922/23.

¹⁴ AGAP, f. Grécko-kat. vikariát Mukačevskej diecézy (GKVMD), i. č. 467, sign. 194/1939. Sestry Služobnice v Michalovciach – v ťažkom materiálnom položení.

¹⁵ Slovenský národný archív (SNA), fond Referát MŠANO, r. 1938, č. š. 180, inv. č. 287, č. 28.713. Grecko-katolícke biskupstvo mukačevské, zriadenie vikariátu pre Slovensko so sídlom v Michalovciach.

28)¹⁶. There are Cyrillic documents or rather correspondence at the parish level regarding the conflict between Greek Catholics and Orthodox Christians in eastern Slovakia and Subcarpathian Rus¹⁷. For example, the collection contains Cyrillic handwritten complaints by Orthodox priest Vitaliy Maksymenko on behalf of several residents against a Greek Catholic school teacher, Anna Sedlak, who allegedly beat her students and taught them by beating, which was presented to government officials as repression against Orthodox families¹⁸.

The State Archive of the Prešov region contains a few Cyrillic documents on the subject of the study, which as most of the Cyrillic documents are contained in the Archbishop's archive. Petra Pavlovičova, an employee of the archive, provided great help in identifying documents and general information about Cyrillic sources. The only thing that is contained in the archive is the Greek-Catholic press in fond Greckokatolícka farnosť v Okružnej. In particular, it contains the diocesan magazine "ЦЕРКОВЬ И ШКОЛА" ("Cirkev a škola" (inv. č. 53, r. 1919 – 1924)) and "УРЯДНЪ ЗВѢСТИ" ("Úradné zvesti" (inv. č. 55 r. 1941 – 1949)).

The registers and individual documents of the State Scientific Library in Prešov have been processed, and primarily contain printed Cyrillic documents related directly or indirectly to the history of the Greek Catholic Church¹⁹. First of all, these are separate works and studies, Cyrillic periodicals such as "Cirkev a škola" or "РУССКОЕ СЛОВО" ("Russkoe Slovo"), missionary or church calendars. Fewer Cyrillic documents are found in other libraries. Many reports of various church schools or boarding schools are also written in Cyrillic. Interestingly, many publications on the history of Greek Catholics in Cyrillic text were printed in Uzhhorod, Prešov, and Lviv.

The State Scientific Library in Prešov contains primarily printed Cyrillic documents directly or indirectly related to the history of the Greek Catholic Church. Moreover, this library has perhaps the largest number of such documents, including many publications published in the then Subcarpathian Rus, which are now in the collections of the State Library in Prešov.

For example, in addition to the above-mentioned periodicals, there is a journal published in Uzhhorod in the printing house of the Greek Catholic Order of the Basilian Fathers as an exclusively Cyrillic journal "Науковий зборникъ товариства Просвѣта в Ужгородѣ" ("Naukovij zbornik tovaristva Prosvita v Uzhhorodi"), which occasionally contained publications on the history of the Greek Catholic Church, and several copies of this journal are kept in the Scientific Library in Prešov.

There are also some scientific theological works, such as the one by the administrator of Prešov, Mykola Russnak, entitled "ЕПИКЛИЗИСЪ" ("Epiklyzis") written in Cyrillic Church Slavonic. Of course, this work is relevant to the entire Greek Catholic Church for better training of the clergy in theological schools and as a scientific theological study,

---

¹⁶ Zoznam archívnych fondov a archívnych zbierok. See:

<https://www.minv.sk/?sake-zoznam-archivnych-dokumentov-a-archivnych-zbierok> (18.10.2024).

¹⁷ Štátny archív Košice, (ŠAKE), f. Košická župa 1923-1928, sk. 87., s. 7870/1925. Proruská agitácia Rusínov v KŽ – správa OU vo Vyšnom Svidníku.

¹⁸ ŠAKE, f. Košická župa 1923-1928, sk. 38, s. 3782/1924. Pravoslávne hnutie v obci Lodomirová – vyšetovanie.

¹⁹ Štátna vedecká knižnica v Prešove. Katalóg. See: <https://www.svkpo.sk/katalog> (18.10.2024).

which is stored in the library in Prešov. Cyrillic works also include the works of the famous Ukrainian Greek Catholic priest Augustine Voloshyn, who was a well-known teacher and public and political figure in Subcarpathian Rus. He wrote the work "О письменном языке Подкарпатскихъ русинов" ("On the written language of the Subcarpathian Rusyns"), which is also available in the library in Prešov. Augustin Voloshyn's study was published in 1921 in the Unio printing house in Uzhhorod. This study is also important because Greek Catholics held their services in the Church Slavonic language, and all liturgical books and prayer books at that time were exclusively in Cyrillic. The library's collections also include the work of Julij Hadzheha "Исторія Ужгородской богословской семинарии въ ея главныхъ чертахъ" ("History of the Uzhhorod Theological Seminary in its main features"), also published in Uzhhorod in 1928. Among such historical and theological, or rather hagiographic works is the "Житіє Кирила і Мефодія" ("Life of Cyril and Methodius") by Bishop Dionysius Naryadiy, published in Uzhhorod at the Prosvita printing house in 1923.

Thus, we see that a considerable amount of Cyrillic literature on the history of Greek Catholics was published mainly in the territory of Subcarpathian Rus. It also contains many Cyrillic readings that were used in primary Greek Catholic schools at that time to teach young people to read, write, and generally learn their native language. One cannot also ignore the "Граматику Бачвансько-рускей бесіди" ("Cyrillic Grammar of the Bachvan-Ruthenian Conversation") by Gabriel Kostelnyk, published in Ruskyi Kerestur and published by the "Руське народне просвітне дружство" ("Ruthenian People's Enlightenment Friendship") in 1923, which contained 108 pages. Thus, we see that grammar originating from the Balkans was also used in the Prešov region. Another work by the Greek Catholic priest and linguist Evmenii Sabov, who discussed the issue of grammar for schooling in Subcarpathian Rus, is also available in the library. In particular, there is a study «Russkij literaturnyj jazyk Podkarpatskoj Rusi i novaja Gramatika Russkago jazyka : dlja srednich učebnych zavedenij Podkarp. Rusi»²⁰. The availability of such publications in the library will be of interest primarily to historians and linguists who deal with such scientific topics.

We cannot ignore the work of Augustine Voloshyn either. *borona kyrylyky : jak oboronjalsja Pidkarp. Rusyny proty ostann'oho ataku madjaryzaciji pered perevorotom?*²¹. It is in this essay that Augustyn Voloshyn describes the period of the First World War when the Hungarian authorities tried to introduce Latin instead of Cyrillic in the cultural and national life of the region, but this caused great resistance from the Greek Catholic clergy, who were the only representatives of the intelligentsia for the poor and uneducated population of Subcarpathian Rus. Therefore, through the efforts of the Greek Catholic priests and Augustyn Voloshyn himself, he managed to defend the Cyrillic alphabet not only as the alphabet of the folk language but also as the language of the

²⁰ Russkij literaturnyj jazyk Podkarpatskoj Rusi i novaja Gramatika Russkago jazyka : dlja srednich učebnych zavedenij Podkarp. Rusi / Sostavlennaja Jev.I. Sabovym Užhorod : Kul'turno-prosvetitel'n. obščestvo im. Al. Duchnoviča, 1925, 17 c.

²¹ Оборона кирилиці. Як оборонялися підкарпатські русини проти останнього атак мадяризації перед переворотом? Надруковано в "Науковому збірнику товариства "Просвіта" в Ужгороді". — Річник XII за р. 1936). — Ужгород, 1937. — С. 85—117. Перший, скорочений варіант цієї статті і без додатків друковано у "Споминах" у 1923 році. (V. Борьба за кирилицу. — С. 73 – 87).

Church Slavonic Cyrillic liturgy of the Greek Catholic Church in the territory of the Mukachevo Greek Catholic eparchy.

Of great importance was the preparation and publication of reports on the activities of educational institutions, which are an extremely important statistical source for studying the history and activities of educational institutions in Subcarpathian Rus. The library contains many Cyrillic documents on this topic. For example, there is the following, "Доклад о деятельности Ужгородской епарной греко-католической певцо-учительской семинарии за школьный год 1921-38 р." ("Report on the activities of the Uzhhorod Greek Catholic Singing and Teaching Seminary for the school year 1921 – 38.")²². These Cyrillic and sometimes bilingual documents provide not only statistical data but also describe specific events and activities of individual departments of educational institutions on an annual basis, which helps to better study the material for historical research.

As mentioned above, the State Scientific Library in Prešov contains a significant amount of periodicals published both in the Prešov region and in Subcarpathian Rus. It contains publications for Greek Catholics published by the Greek Catholic Church itself, with centers in Prešov and Uzhhorod. Examples include calendars, religious magazines, and brochures²³. Also mentioned was the periodical of the Prešov region, "Russke Slovo", a weekly folk newspaper that for a time was even the official organ of the Prešov eparchy; its editors for a period were also Greek Catholic priests of the eparchy, such as Josef Kizak and Stefan Gojdič, but there were also other editors, such as Vojtech Danziger. The publications in the library date from 1924 to 1938.

An interesting bilingual (Cyrillic and Latin) periodical and official publication of the Eparchy of Prešov was "Распоряжения епархіального правительства въ Пряшевѣ" ("Rasporjaženija Jeparhijal'noho Pravytel'stva Prjaševskoho i Apostol'skoj Admy-nystratury Jeparhii Mukačevskoj v Prjaševe")²⁴. This particular publication contained partial information about the apostolic administration of the Mukachevo eparchy, which covered the towns of Trebišov, Michalovce, and others. Since there were massive conversions of Greek Catholics to Orthodoxy in the interwar period, the Mukachevo eparchy founded a special organization called the Defense of the Faith (*Oborona viri*), which published relevant literature explaining the basics of the Greek Catholic faith to its faithful. Thus, the State Scientific Library in Prešov has relevant journals that were distributed in the Prešov region, although they were published in Uzhhorod.

Among Cyrillic scholarly works and published documents, the work of Professor Oleksiy Petrov, who lived for a long time and studied ancient Cyrillic charters on the history of the region and, at the same time, charters on the history of the Greek Catholic Church, deserves special mention. It is thanks to his work that a sufficient number of charters have been published, including those in the collections of the State Scientific Library in Prešov. For example, there is a work on the oldest charters in the history of the

---

²² Доклад о деятельности Ужгородской епарной греко-католической певцо-учительской семинарии за школьный год 1921 – 38 р.

²³ Календар Благовісника на 1927 р. Пряшів греко-католицький ординат, 95 с.

²⁴ Див для прикладу: *Распоряжения епархіального правительства въ Пряшевѣ*. Годъ 1936, число III, с. 24 – 33.

Church dating back to 1391, according to which the Greek Catholic Church of the region was of Constantinople origin. Therefore, the study of such sources will be very important for historians of the history of the region and the history of the Church in general. Also, the library has the following publication, «Древнейшія грамоты по истории Карпаторусской церкви и иерархии 1391 – 1498 г.»²⁵. These documents also relate to the earliest emergence of the Mukachevo Greek Catholic eparchy, and from which the Orthodox Church of Subcarpathian Rus under Serbian jurisdiction, at the time, also claims its origins.

The bookstore of the People's Museum in Prague contains periodicals in the Cyrillic language. First of all, there is "Russkoe slovo", which was published in Prešov, and some publications published in Subcarpathian Rus, such as "Zorya" and "Karpatskyi Svet" of the late 20s and early 30s. Interestingly, "Russkoe slovo" covers almost the entire period from 1927 to 1938.²⁶ In general, the library of the National Museum in Prague contains few documents on the history of Greek Catholics and is limited mainly to the periodical "Russkoe Slovo", which was published in the Pryashiv region during the Czechoslovak period.

The People's Library in Prague (Národní knihovna České republiky) contains a significant number of periodicals related to Slovakia and Subcarpathian Rus, but only some of them are in Cyrillic²⁷. However, the good news is that many of the periodicals are available in the Kramerius 3 electronic database²⁸. There is also another similar database, Kramerius 5²⁹. Although there are many Cyrillic documents, materials that could contain information about the Church can be found only in the journal "Podkarpatska Rus", which is presented almost entirely in an electronic version. In this publication, Dr. Vasyl Hadzheha, who held high church positions, wrote often about church affairs and also frequently about the history of the region and the Mukachevo Greek Catholic eparchy. There were also articles by Augustyn Voloshyn, Ivan Pankevych, and others.

Thus, the largest number of Cyrillic documents on the history of Greek Catholics, in addition to the State Archives of the Transcarpathian region in Ukraine, are in the Metropolitan Archives in Prešov and the State Scientific Library in Prešov. There are some Cyrillic documents in the National Archives in Bratislava with fewer such Cyrillic documents in the State Archives in Košice and the Prague archives. An exception is the National Library in Prague and the National Museum in Prague, which contain many Cyrillic periodicals, which are partially available through scanned versions on the libraries' websites. That is why these document locations will be useful to all categories of

---

²⁵ Петров А. Древнейшія грамоты по истории Карпаторусской церкви и иерархии, 1391 – 1498 г. V Praze: Nakl. Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpat. Rusi, 1930, 229 c.

²⁶ Oddělení časopisů Knihovny Národního muzea. See: <https://www.nm.cz/knihovna-narodniho-muzea/oddeleni-casopisu-knihovny-narodniho-muzea/#katalogy-a-databaze> (16.10.2024.).

²⁷ Národní knihovna České republiky. Katalogy NK ČR. See: <https://text.nkp.cz/katalogy-a-db/katalogy-nk-cr> (18.10.2024.).

²⁸ Kramerius 3. See: <https://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowChars.do> (18.10.2024.).

²⁹ Kramerius 5. See: https://krameriusadmin.mzk.cz/search/r.jsp?forProfile=facet&forProfile_sorting_dir=&debug=&sort=&q=&issn=&title=&keywords=&author=&rok=&udc=&ddc=&shelfLocator=&physicalLocation=&offset=0&fq=model_path:periodical* (18.10.2024.).

researchers, from students and doctoral students to history buffs and scholars of church history.

BIBLIOGRAFIA

- Archív gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove (ďalej AGAP), f. BA (Spisy), i. č. 436, sign. 1414/1920. Žiadosť Gr. kat. biskupstva o zrušenie zákona č. 290/1920 (o rokovine).
- AGAP, f. BA, i. č. 438, sign. 1754/1922. Zoznam študentov ubytovaných v gr. kat. učiteľskom internáte v r. 1922/23
- AGAP, f. Grécko-kat. vikariát Mukačevskej diecézy (GKVMD), i. č. 467, sign. 194/1939. Sestry Služobnice v Michalovciach – v ťažkom materiálnom položení.
- AGAP, f. PS, inv. č. 68, sign. 33/1931. Candidati ad episcoporum Uzhorodensis.
- AGAP, f. PS, inv. č. 70, sign. 24/1935. Správa z misijnej práce medzi Ukrajincami v Prahe a okolí – podava V. Hopko.
- AGAP, f. PS, i. č. 64, sign. 52/1929. Zápisnica z biskupskej konferencie gr. kat. episkopátu konanej v Ríme od 21. – 29.10.1929.
- AGAP, f. PS, i. č. 72, sign. 41/1937. Mukačevský biskup oznamuje biskupovi Gojdičovi zverejnenie pastierskeho listu o rodine – zač. decembra v tlači.
- AGAP, f. PS, i. č. 73, sign. 24/1938. Biskup Gojdič prosé o podporu na dobudovanie diecezálneho sirotinca Congregáciu pro Ecclesia Orientale v Ríme.
- Archív gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove. Prehľad archívnych fondov a pomôcok. See:
<https://agap-po.wixsite.com/agap-presov/obmedzenia> (18.10.2024.).
- Národní knihovna České republiky. Katalogy NK ČR. See:
<https://text.nkp.cz/katalogy-a-db/katalogy-nk-cr> (18.10.2024.).
- Národní knihovna České republiky. Kramerius 3. See:
<https://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowChars.do> (18.10.2024.).
- Národní knihovna České republiky. Kramerius 5. See:
https://krameriusadmin.mzk.cz/search/r.jsp?forProfile=facet&forProfileSortingDir=&debug=&sort=&q=&issn=&title=&keywords=&author=&rok=&udc=&ddc=&shelfLocator=&physicalLocation=&offset=0&fq=model_path:periodical* (18.10.2024.).
- Oddělení časopisů Knihovny Národního muzea. See: <https://www.nm.cz/knihovna-narodniho-muzea/oddeleni-casopisu-knihovny-narodniho-muzea#katalogy-a-databaze> (16.10.2024.).
- Russkij literaturnyj jazyk Podkarpatskoj Rusi i novaja Gramatika Russkago jazyka : dlja srednich učebnych zavedenij Podkarp. Rusi / Sostavlennaja Jev. I. Sabovym Užhorod : Kul'turno-prosvetitel'n. občestvo im. Al. Duchnoviča, 1925, 17 s.
- Slovenský národní archív (SNA), fond Referát MŠANO, r. 1938, č. š. 180, inv. č. 287, č. 28.713. Grecko-katolícke biskupstvo mukačevské, zriadenie vikariátu pre Slovensko so sídlom v Michalovciach.

- Štátna vedecká knižnica v Prešove. Katalóg. See: <https://www.svkpo.sk/katalog> (18.10.2024.).
- Štátny archív Košice, (ŠAKE), f. Košická župa 1923-1928, sk. 38, s. 3782/1924. Pravoslávne hnutie v obci Ladomirová – vyšetovanie.
- ŠAKE, f. Košická župa 1923-1928, sk. 87., s. 7870/1925. Proruská agitácia Rusínov v KŽ – správa OU vo Vyšnom Svidníku.
- Zoznam archívnych fondov a archívnych zbierok. See: <https://www.minv.sk/?sake-zoznam-archivnych-dokumentov-a-archivnych-zbierok> (18.10.2024.).
- ŽEŇUCH, Peter – ZUBKO, Peter et alii: Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov. Monotematický súbor štúdií. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied, Slovenský komitét slavistov, 2017, 368 s.
- ŽEŇUCH, Peter – ZUBKO, Peter: Michal Bradač – Rukovät' cirkevných dejín / Михайль Брадачъ – Єрвтомъ Історіи Церковныа. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. VIII. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Slovenský komitét slavistov, 2021, 464 s.
- Доклад о деятельности Ужгородской епарной греко-католической певцо-учительской семинарии за школьный год 1921 – 38 р., 20 с.
- Календар Благовісника на 1927 р. Пряшів, греко-католицький ординат. 95 с.
- Оборона кирилики. Як оборонялися підкарпатські русини проти останнього атаку мадяризації перед переворотом? Надруковано в "Науковому збірнику товариства "Просвіта" в Ужгороді". — Річник XII за р. 1936). Ужгород, 1937, с. 85 – 117.
- ПЕКАР, А., ЧСВВ. Нариси історії церкви Закарпаття, т. 1. Рим – Львів : Місіонер, 1997. (Єрархічне оформлення), с. 124 – 125.
- Петров А. Древнѣйшія грамоты по истории Карпаторусской церкви и иерархии, 1391 – 1498 г. V Praze: Nakl. Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpat. Rusi, 1930, 229 с.
- Распоряженія єпархіального правительства въ Пряшевѣ. Годъ 1936, число III., с. 24 – 33.

Adresa autora:

doc. Viktor Vasilovič Kichera, PhD.
Uzhhorod National University
Faculty of History
Universytets'ka St, 14, Uzhhorod,
Zakarpats'ka oblast, Ukraïna, 88000
email: vkichera@ukr.net

Adorácia sv. Krížu. Oltárny obraz z kostola kapucínov v Bratislave

Andrej Botek

<https://doi.org/10.54937/nhe.2024.13.2.77-88>

Adoration to the Cross. Altarpiece from the Capuchin Church in Bratislava

Abstract: *The Altar of the Holy Cross is situated in the Capuchin Church in Bratislava, on the northern wall in a niche. It was built during the reconstruction of the church in 1735 and its donor was Count Karol Zichy (Ziči). It is a composite of architectural, sculptural and painting works from an unknown artist (artists). The main motif displays the “Adoration of the Cross”. In the middle is an oil painting of the crucified Christ that shows representatives from the social layers of that time. On left there are clergy (bishop, abbot, monks and nuns), and on the right secular people (king, duke, noblemen and others). The symbolic message concentrates on Christ’s redemptive sacrifice for all people. This article deals with the symbolical, iconological and artistical issues of this altar painting.*

Keywords: *Altarpiece. Adoration of the Cross. Capuchin Church. Typology. Iconology. Painting.*

Oltárny obraz „Adorácia sv. Krížu“ je umiestnený na bočnom oltári sv. Kríža, ktorý sa nachádza na severnej bočnej stene kostola kapucínov v Bratislave. Oltár je situovaný v nische ukončenej stlačeným oblúkom a má identickú skladbu i tvaroslovné prvky, ako na protiahlejšej stene umiestnený oltár sv. Fidela. Kapucíni prichádzajú do Bratislavy už v roku 1676¹ z viedenského kláštora za pomoci cisára Leopolda I. a biskupa Leopolda Koloniča z Wiener Neustadt², avšak dlho pôsobili v kaplnke sv. Kataríny na Michalskej ulici. Po získaní potrebných pozemkov začali najprv v roku 1708 so stavbou kláštora a od roku

---

¹ Prvým miestom usadenia kapucínov na Slovensku a aj vo vtedajšom Uhorsku bol Pezinok, kde prichádzajú v roku 1674 (Babirát Marián. Z dejín rehole kapucínov v Pezinku v 17. a 18. storočí. In *Zborník pri príležitosti konferencie k osemdesiatému výročiu prvej písomnej zmienky*. Pezinok: Mesto Pezinok, 2008, s. 107; TKÁČIK, Ladislav. Kapucíni na Slovensku. 1674 – 1987 – 2017. Bratislava: Kapucíni na Slovensku. Vydavateľstvo Minor, 2017, s. 29).

² ŠAJGALÍK, Pavol. *Z histórie kapucínov v Bratislave. Podľa záznamov o bratislavskom kláštore z viedenského archívu*. Rukopis, nedatované (po 1990). Uložené v bratislavskom Kláštore kapucínov, s. 1; BOTEK, Andrej. Kostol a kláštor kapucínov v Bratislave. In *Zborník mestského múzea Bratislava 17*. Bratislava: Mestské múzeum, 2005, s. 67.

1711 so stavbou kostola. Kostol bol konsekrovaný 6. júna 1717 nitrianskym biskupom grófom Ladislavom Adamom Erdödyom ku cti sv. Štefana – kráľa³. Sv. Štefan je síce obľúbený uhorský svätec, ale okrem Bratislavy sa nevyskytuje pri žiadnom kapucínskom kostole v celom bývalom Uhorsku. Som toho názoru, že výber takéhoto patrocínia – svätca, ktorý je zakladateľom Uhorského kráľovstva, ovplyvnila skutočnosť, že Bratislava bola od 16. st. korunovačným mestom uhorských kráľov, a teda niesla tradíciu kráľovstva.

Do kláštora sa bratia s'ahovali v roku 1712, ale kláštorné krídla budovali postupne až do konca 18. stor.⁴ Kapucínsky kostol odráža tradičnú rádovú typológiu – je to jednodielne s rovným záverom a bočnou mariánskou kaplnkou⁵, pričom typickým znakom je jeho delenie na presbytérium a mníšsky chór pomocou komplexu hlavného oltára a chórovej steny⁶. V roku 1717 boli posvätené aj štyri oltáre: sv. Štefana (hlavný), sv. Františka z Assisi, sv. Antona Paduánskeho (bočné na víťaznom oblúku) a Panny Márie (v kaplnke). Uvedená skladba dobre demonštruje bežné patrocínia nielen kapucínov, ale františkánov vôbec⁷, keďže kapucíni sú jednou z vetví františkánskej rodiny. Patrocínium hlavného oltára býva podmienené lokálnymi podmienkami, bežne doplnené oltármi spomínaných dvoch najväčších františkánskych svätcov. Tak je to napríklad aj v bratislavskom kostole františkánov⁸. V kapucínskom kostole v Pezinku sú zasa ich obrazy umiestnené po stranách hlavného oltára⁹, podobne ako ich sochy po bokoch hlavného oltára kostola Alžbetínok v Bratislave¹⁰.

³ ŠAJGALÍK, Pavol. *Z histórie kapucínov*, s. 1 – 2; BOTEK, Andrej. *Kostol a kláštor*, s. 68

⁴ BOTEK, Andrej. Kláštor kapucínov v Bratislave: otázky vývoja a aplikácie rádovej schémy. In KVASNICOVÁ, Magdaléna – ŠEREGI, Marek (eds.) *Architektúra kláštorov a rehoľných domov na Slovensku: Dejiny a pamiatková ochrana*. 2. rozšírené vydanie. Bratislava: SPEKTRUM STU, 2018, s. 305 – 339.

⁵ Mariánska úcta je typická nielen pre kapucínov, ale pre celú františkánsku rehoľnú rodinu. Pre františkánske kostoly sú napr. v 17. a 18. stor. bežné loretánske kaplnky. KVASNICOVÁ, Magdaléna. *Architektúra novovekých františkánskych kláštorov na Slovensku v 17. a 18. storočí*. In *Architektúra kláštorov a rehoľných domov na Slovensku: Dejiny a pamiatková ochrana*. Bratislava: SPEKTRUM STU, 2018, s. 213.

⁶ Ide o typický prvok kapucínskych kostolov. BOTEK, Andrej. Kapucínska rehoľa a jej rozšírenie na Slovensku. In *Zborník slovenského národného múzea: História 44*, Bratislava: SNM, 2004, s. 19.

⁷ K františkánskej ikonológii porovnaj: KOLBIARZ CHMELINOVÁ, Katarína. *Ekonomiczna kalkulacja? Oltarze iluzjonistyczne XVIII wieku na terenie Słowacji*. In *TECHNE/TEXNH. Seria Nowa*, Vol. 1, 2018, s. 5 – 10. <https://doi.org/10.18778/2084-851X.05.08>

⁸ ŠÁŠKY, Ladislav. *Spríevodca po pamiatkach Bratislavy II. Učebné texty pre vlastivedných sprievodcov po Bratislave*. Bratislava: Bratislavská informačná služba, 1987, s. 225; BAGIN, Anton – KRAJČI, Jozef. *Kostoly a kaplnky Hlavného mesta SSR Bratislavy*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1988, s. 63.

⁹ BOTEK, Andrej. Ikonologické riešenie historických kapucínskych kostolov na Slovensku. In *Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia V. : Človek-Sacrum-Prostredie, sympóziium 25. – 27. septembra 2005, Kláštorisko*. Levoča: Kláštorisko, 2006, s. 332.

¹⁰ ŠÁŠKY, Ladislav. *Spríevodca po pamiatkach*, s. 313; BAGIN, Anton – KRAJČI, Jozef. *Kostoly a kaplnky*, s. 89. Alžbetínky sú súčasťou františkánskej rehoľnej rodiny.

Vznik oltára sv. Kríža súvisí s rekonštrukčnými prácami na kostole. Z dôvodu zlých podmienok v podlaží (kostol vznikol na mieste bývalej vodnej nádrže) došlo k vážnym statickým poruchám, muselo sa prikročiť k jeho prestavbe, ktorá sa realizovala v rokoch 1735 – 37¹¹ za účasti bratislavského staviteľa Franza Portenhausera a vojenského inžiniera Felice Donata Alia, pričom v roku 1737 bol vedením stavebných prác poverený kapucínsky stavitel' brat Berthold¹². Prestavba bola zrejme využitá aj na obnovenie starších oltárov

a situovanie nového. Pri dokončení prestavby kostola v r. 1737 brat Berthold postavil hlavný oltár a bol namaľovaný oltárny obraz sv. Štefana dávajúceho Uhorsko do ochrany Panny Márie, ktorý má byť dielom brata Udalrika z Viedne¹³. Obrazy na oba bočné oltáre namaľoval bratislavský rodák Anton Karl Rosier. Súčasne gróf Karol Zichy (Ziči) nechal na vlastné náklady postaviť pre tretí rád (terciárov) oltár sv. Kríža. V auguste 1737 uvedené štyri oltáre posvätil ostrihomský svätiaci biskup gróf Žigmund Berényi¹⁴.

Oltár sv. Kríža osadili do niky zväčšenej z pôvodného okenného otvoru, ktorého výška sa znížila a upravila stlačeným oblúkom. Je to stĺpová retábulová architektúra. Retábulum je zovreté vždy dvojicou pilastrov a predstúpeným stĺpom, ktoré stoja na konzolovom volútovom podstavci so spodnou listovou kuželkou. Pred zadným pilastrom vystupuje štvrtkruhový rímsový podstavec na bohatej listovcovej konzole. Stĺpy a zadné pilastre majú korintské hlavice, krajné pilastre prechádzajú na stenu vo forme volútových stojok a miesto hlavíc majú listový dekor. Oltár končí štítovým nadstavcom s rímsou zvládnutého priebehu. Na hlavnú nákladu sa štít napája dvojicou volútových útvarov. V štíte je plastická kompozícia Boha – Otca so zemeguľou, obkoleseného oblakmi a lúčmi, nad

¹¹ BOTEK, Andrej. *Kostol a kláštor kapucínov*, s. 72; TKÁČIK, Ladislav. *1674 Kapucíni na Slovensku 1987 2017*. Bratislava: Kapucíni na Slovensku. Vydavateľstvo Minor, 2017, s. 46.

¹² Podľa zoznamu členov rehole ide o brata Bertholda z Wiener Neustadt (Ferdinand Ziegenhofer). *Catalogus Omnium P.P. & F.F. Ord. Min. Capuc. ab Origine Provinciae Austriaco – Hungaricae Coplectens*. Rukopisné dielo, 18. stor. Uložené v knižnici bratislavského Kláštora kapucínov, s. 132 a *Syllabus Alphabeticus Omnium P.P. & F.F. Capucinatorum Ab Origine Provinciae Austriaco – Hungaricae Conscripsum MDCCLXXV*. Rukopisné dielo, 18. stor. Uložené v knižnici bratislavského Kláštora kapucínov, písmeno B, nepaginované.

¹³ *Protocollum Seu Historia Domestica Conventus Posoniensis Patrum Capucinatorum Collectum, Et in Ordinem competentem redactum per R. P. Sixtum Budensem p. t. Guardianum, Definitore, et Hungariae Custodem Ab Anno Introductionis nostrae in hanc Civitatem, usque ad Annum Christo, quo Pius Sextus Ecclesiae Regimen adiit*, 1775, s. 14. Podľa tohoto diela namaľoval neskôr F. X. K. Palko rovnaký námet pre grófa J. Esterházyho na hlavný oltár kapucínskeho kostola v maďarskej Tate. Medvecký, Jozef. Pater Udalricus (?): Sv. Štefan s Imrichom. Okolo 1740. In RUSINA, Ivan a kol.: *Barok. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava: Slovenská národná galéria, 1998, kat. 227, s. 466 – 467.

¹⁴ *Protocollum Seu Historia Domestica*, s. 14 – 15. Je zaujímavé, že tri z týchto oltárov (hlavný, oltáre sv. Františka a Antona) boli konsekrované už r. 1717. Predpokladáme, že boli pri rekonštrukcii prestavané. Kronika vyslovene spomína v 1737 „stavbu“ hlavného oltára a aj autorov obrazov. K problematike bližšie: BOTEK, Andrej. *Kostol a kláštor kapucínov*, s. 89 – 90.

ním je sv. Duch ako holubica. Na bokoch hlavnej rímse sú adorujúci anjeli. Vrcholovú rímšu zdobia putti v oblakoch, na bokoch sú nádoby zápalnej obety, na koncoch volútových nábehov amfory s kvetinovou výzdobou.

Koncepcia povrchovej úpravy je rovnaká ako u ostatných oltárov. Spracovanie oltára vychádza z typickej kapucínskej formy, ktorá v zmysle žitej spirituality chudoby vylučuje prílišnú zdobnosť chrámových interiérov v snahe demonštrovať i navonok túto typickú rádovú črtu. Oltár má s väčším dôrazom riešenú intarzovanú výzdobu rastlinných tvarov, váz, uzlov i geometrických polí. Vybrané časti boli pred reštaurovaním zdôraznené zlátením, dnes majú obnovenú pôvodnú úpravu v slonovej kosti. Špecifické sú osadenia stĺpov na volútové konzoly a prechod dreveného obloženia na plochu steny, figurálna výzdoba pripomína výzdobu na hlavnom oltári. Nádoby v nadstavci, ako aj riešenie hlavíc pilastrov rastlinným orámovaním, pripomína oltáre na víťaznom oblúku. Autor oltárnej architektúry ani obrazu a plastík nie je známy, pravdepodobne ho zaangažoval mecén oltára gróf Zichy (Ziči). V roku 1749 vznikol posledný z oltárov – oltár sv. Fidela. Postavili ho oproti oltáru sv. Kríža a rovnako využili veľkú niku okenného otvoru. Oltárna architektúra je tvarovo a detailmi temer identická s oltárom sv. Kríža¹⁵.

Detail oltára

¹⁵ BOTEK, Andrej. *Kostol a kláštor kapucínov*, s. 90.

Oltár sv. Kříža

Retábulum oltára sv. Kríža tvorí výjav „Adorácie sv. Kríža (Klaňania sa sv. Krížu)“. Kompozíciu tvorí kombinácia plošnej a plastickej časti. Plastika ukrižovaného Krista je umiestnená v strede retábula, vertikálne brvno prechádza celým obrazom, Kristus je v hornej polovici, nad ním zvitok s latinskými, gréckymi a hebrejskými iniciálkami. K nim sa vrátim neskôr.

Olejomaľba zobrazuje postavy svetského a duchovného stavu, adorujúce Kristov kríž. Výjav je umiestnený do prírodnej scenérie s výraznou vegetáciou v pozadí, kde možno rozoznať i cudzokrajnú palmu. Obloha nad krajinou je belasá s bielymi oblakmi. Skupina zobrazených postáv je delená na duchovný a svetský stav tak, že každá je umiestnená na jednej strane vedľa kríža. Cirkevní hodnostári, rehoľníčky na ľavej a panovníci, šľachtici a mešťania na pravej strane. Tým symbolizuje všeobecnú spásonosnú obeť Krista pre vykúpenie ľudstva.

Na pravej strane Krista v popredí v poklone s hlavou sklonenou k zemi je zobrazený biskup. Má mohutný zlatý pluvial, zlatú prekríženú štólu a na zemi leží mitra s dvojkrížom – ide o tzv. „biskupský“ kríž. Zobrazený je ako starší muž s holým temenom a hustou bradou. Úctivá pozícia vyjadruje pokoru, umocnenú sklopeným pohľadom. Za ním je polpostava cirkevného hodnostára v bielom rúchu a pluviale, v ruke drží berlu. Je to muž stredného veku, veľmi svetlých vlasov, hlavu má zodvihnutú, pohľad má upretý na Krista, v protiklade k prvému svätcovi. Vzhľadom na berlu a pluvial by mohlo ísť tiež o biskupa, domnievam sa však, že to bude opát. Osobný atribút taktiež chýba, vzhľadom na biely odev a dobové súvislosti by to mohol byť paulínsky opát. Tesne vedľa kríža stojí rehoľníčka so zopätými rukami s pohľadom hľadiacim na Krista. Vzhľadom na jej rúcho (hnedý habit, čierny závoj) by mohla byť klariskou, či alžbetínkou. Za ňou stojí iná rehoľníčka, tentoraz v čiernom habite, predpokladám, že ide o klarisku.

Postavy v ďalšom plátne sú traja duchovní, zobrazení od pliec. Ani jeden nemá tonzúru, či bradu, všetci majú civilný výzor, čo treba pripísať maliarovej typológii. Mužovi za rehoľníčkou vidno biely voľný golier (kapučnu?) a čierny plášť. Mohlo by ísť o domnikána. Ďalší má hnedý habit s kapučnou a s určitosťou ide o františkána. Nebude to kapucín, keďže tí podľa regule museli nosiť brady. Posledný, z profilu zobrazený klerik, má dobový kňazský kolárik a čiernu sutanu. Predpokladám, že ide o predstaviteľa jezuitskej rehole. Ak zhrnieme uvedenú zostavu, môžeme konštatovať, že premyslene zobrazuje cirkevných hodnostárov (biskup, opát) ako aj predstaviteľov hlavných dobových reholí.

Otázkou ostáva, či ide o všeobecných predstaviteľov, alebo konkrétnych svätcov. Žiaden z nich nemá svätožiariu ani špeciálny atribút, čo nás vedie k presvedčeniu, že to nie sú konkrétni svätci. Ak by sme však mali rozmýšľať v tomto rozmere, potom by sme hypoteticky biskupa mohli stotožniť so sv. Martinom – hlavným patrónom mesta. Menej pravdepodobný je sv. Mikuláš, alebo niektorý rakúsky svätec (Rupert, Wolfgang). V prípade opáta by to záviselo od rehoľnej príslušnosti – biele rúcho by mohlo naznačovať premonštráta (sv. Norbert), kartuziána (sv. Bruno), či cisterciáta (sv. Bernard). Prvá z rehoľníčok by potom mohla byť sv. Alžbeta Uhorská, ktorá má súvislosť i s Bratislavou.

Druhá by mohla byť sv. Klára¹⁶. Dominikána by sme potom mohli stotožniť so sv. Dominikom (menej pravdepodobne so sv. Tomášom Akvinským), františkána so sv. Františkom Assiským a jezuitu so sv. Ignáčom z Loyoly.

Na opačnej strane kríža sú pandantami dvoch cirkevných hodnostárov postavy dvoch vládarov. Prvý kľáčí na pravom kolene, má na sebe brnenie a mohutný purpurový plášť podšitý hermelínom, ktorý si pridrža ľavou rukou. Pravou v živej gestikulácii smeruje ku krížu. Okolo pása má zlatú šerpu. Tvár prezrádza muža v zrelom veku s krátkymi kučeravými vlasmi a končistou briadkou. Hlavu dvíha ku Kristovi, ústa má pootvorené. Jeho výraz vyjadruje prosbu i účasť. Fyziognómia je individualizovaná, tvár chudá, výrazný nos, ostré črty. Druhý vládár má hermelínovú pelerínu a modrý plášť. Tvár je hladká, plná, vlasy dlhé až na plecيا. Čiastočne ho zakrýva prvá postava. Výrazne sa uplatňuje zdvihnutá pravá ruka, výraz má pokojný. Pred oboma mužmi ležia dve koruny – kráľovská s lupeňmi a kniežacia (resp. vojvodská) s hermelínovou obrubou. Ide teda o kráľa a knieža, či vojvodu, teda o príslušníkov najvyšších šľachtických vrstiev. Medzi oboma mužmi sa vyníma sklonená hlava muža s pokorným výrazom. Má vysoké čelo, kratšie tmavé vlasy a rovný nos. Vedľa neho je ďalšia mužská hlava, čiastočne prekrývaná ostatnými postavami. Postavy v ďalšom hornom pláne – tri ženy a štyria muži, sa pre absenciu osobných atribútov nedajú identifikovať. Podľa odevov ide o príslušníkov civilného, meštianskeho stavu. Trojica žien tvorí jeden kompozičný celok, akoby alúzia na tri Márie pod krížom. Stredná ženská postava by podľa odevu mohla byť šľachtická. Na hlavách majú závoje. Jeden z mužov má výrazný golier a naklonenú hlavu, druhý je zobrazený z profilu – neúplne, keďže ho zrezáva okraj obrazu. Pravú ruku má v adoračnom geste položenú na hrudi.

Aj tu je namieste otázka, či ide o všeobecných predstaviteľov svetských stavov, alebo sú postavy konkretizované. Ak by malo ísť o svätcov, kráľ by mohol byť sv. Štefan, zakladateľ Uhorského kráľovstva. Typológia jeho odevu je napr. zhodná so Steinmasslerovou sochou svätca z kostola trinitárov (okolo 1760), i keď z dvojice svätých uhorských kráľov sa v brnení zobrazuje častejšie sv. Ladislav. Kráľovská koruna však predstavuje všeobecnú podobu a nie uhorský typ „svätoštefanskej“ koruny. Druhým by mohol byť sv. Leopold – rakúsky markgróf a tradičný rakúsky svätec. Jeho zobrazenie v uhorskom prostredí je však ojedinelé. Máme ho doloženého z hlavného oltára trnavského kostola trinitárov od viedenského sochára J. J. Reslera (po pol. 18. stor.)¹⁷. Základné charakteristiky odevu sú v oboch prípadoch zhodné, dokonca v Trnave je na oltári tiež panovnícka dvojica sv. Štefan – sv. Leopold, vyjadrujúca dve krajinské tradície – uhorskú a rakúsku. Neobvyklý by bol jeho výzor nezarasteného zrelého muža s dlhými vlasmi, tradične je znázorňovaný ako starý muž s veľkou bradou. V spojení vládarov rakúskej a uhorskej krajiny, by šlo o manifestáciu spoločnej monarchistickej situácie, čo by bolo významné najmä v poukaze na nedávne ukončenia vyše storočného radu povstaní uhorskej šľachty.

¹⁶ Do úvahy by pripadala i rakúska svätica Walpurga, jej bratia boli sv. Wilibald a Winibald, čo by v tom prípade síce mohli byť dvaja zobrazení hodnostári, nepovažujem to však za pravdepodobné. Autor by uplatnil hlavne zakladateľov reholí.

¹⁷ Jozef Lenhart. J. J. Resler. Sv. Leopold. Druhá polovica 18. storočia. In RUSINA, Ivan a kol.: *Barok*, kat. 140, s. 434.

Myslíme si však, že pri všetkých postavách nemá ísť o konkrétne svätcov, ale o zobrazenie zástupcov dobových vrstiev spoločnosti – svetských i duchovných. Napr. postavy na pravej strane sa okrem vládcov nevyznačujú žiadnymi znakmi, ktoré by ich mohli konkretizovať. Ukazuje sa teda, že autor použil precízne prepracované ikonografické libreto¹⁸, v ktorom postavy adorujúce Ukrižovanému Kristovi, zástupne predstavujú jednak svetský a duchovný stav (oddelený po oboch stranách), jednak všetky spoločenské a hierarchické vrstvy – biskup, opát, rehoľnícky, kňazi a rehoľníci, – kráľ, knieža, šľachtici, mešťania.

Autor obrazu nie je známy, svedčí skôr o priemernej osobe tvorcu. Typické je rovnaké spracovanie typológie tváří, kde vzniká efekt „súrodencov“. Najmarkantnejšie je to u oboch rehoľníčok a postavách pri nich, ale i pri vojvodovi a trojici žien na opačnej strane. Pri postavách v prednom pláne sa autor sústredil viac na ich individualizáciu, avšak i tu spoznáme rovnakú typológiu opáta i kňaza nad ním. Tvár biskupa sa najviac odlišuje. Štandardná je tvár vojvodu a tvár muža, vyčnievajúca spoza jeho hlavy je priam jeho kópiou. Najsovojskejšie pôsobí ostrý trištvrte profil muža so sklonenou hlavou, avšak ten má zasa mnoho spoločného s tvárou kráľa v popredí. Je možné, že obe súvisia s konkrétnymi portrétmi. Vzhľadom na donátorstvo by sme tu mohli predpokladať tvár grófa Zichyho, ako i samotného autora.

Autor obrazu „Adorácie sv. Krížu“ mohol vychádzať pri zdôraznení postavy kráľa z predlohy obrazu hlavného oltára¹⁹. Držanie jeho postavy je podobné postave sv. Štefana z hlavného oltára (záklon tela a hlavy, vysunutá brada, natiahnutá pravá ruka a v zásade i ohyb ľavej, formovanie plášťa). To by znamenalo, že buď bol tento dokončený skôr, alebo autor prácu na zmienenom obraze dobre poznal. Rozhodne ide o nižší stupeň invenčnej a umeleckej úrovne v porovnaní so zmieneným hlavným obrazom, ale i s Rosierovými obrazmi bočných oltárov sv. Františka a sv. Antona. Evidentná je tendencia zjednodušovania s posunom k rustikalizácii v druhom pláne kompozície postáv.

Treba poznamenať, že medzi prvým a druhým plánom sú isté odlišnosti. Prvoplánoví svätci sú namaľovaní s väčším majstrovstvom, než ostatné postavy. To sa týka tiež rozporu v spracovaní ikonografie a typológie. Pokiaľ v prvom pláne je dôraz na individualizáciu i atribúty, v druhom pláne sa autor vyznačuje tiež nedôslednosťou v charakteristike ikonografie postáv, zarážajúco spracúva tváre rehoľníkov, akoby šlo o civilné osoby. To je vzhľadom na dobu minimálne prekvapujúce, keďže mal k dispozícii množstvo predlôh a analógií. Vyzerá, že jednoducho uplatnil svoj štandardný typ tváre a postavy rozlíšil len rehoľným rúchom. To ho súčasne vylučuje z okruhu možných rádoých umelcov.

Ide teda o profánneho maliara dosahujúceho dobový priemerný štandard. Kvalitatívne rozdiely by mohli viesť k úvahe o dvoch tvorcoch, myslím však, že je to len v polohe dôrazu na spracovanie s ohľadom na členenie kompozície. Ak vezmeme do úvahy podobu kráľovskej koruny, ide o všeobecný typ a nie o podobu „svätoštefanskej“, aká sa

---

¹⁸ BOTEK, Andrej. *Ikonologické riešenie*, s. 350.

¹⁹ Autorom obrazu hlavného oltára „Sv. Štefan dáva Uhorsko pod ochranu Panny Márie“ bol viedenský rehoľný brat Udalrik z Wels (Thomas Wimberger). *Catalogus Omnium*, s. 132 a *Syllabus Alphabeticus* písmeno V, nepaginované.

nachádza i na obraze hlavného oltára. Je teda možné, že autor pochádza z rakúskeho prostredia a uhorskú typológiu dostatočne neovláda. To by podporovalo i zobrazenie typicky rakúskeho sv. Leopolda.

Osovo nad korpusom Krista tróni v oblakoch obklopený jasom, symbolizovanými lúčmi, Boh – Otec. Je znázornený ako vládca nad všetkými dejmi, nad svetom, ktorý v podobe zemegule objíma ľavicou. Zem má vo vrchole kríž, čo vyjadruje, že hoci je zdanlivo prehrou, v skutočnosti víťazí nad svetom. V priamom pokračovaní osi je s rozpäťmi krídlami holubica – symbol Sv. Ducha. Vertikálne významové prepojenie Krista s Bohom – Otcom a Sv. Duchom je vyjadrením Najsvätejšej Trojice i teologickej pravdy, že na vykúpení sa podieľala celá Božská Trojica. Tak, ako Kristovi na obraze adorujú zástupcovia ľudskej spoločnosti, i v nebeskej sfére uskutočňujú adoráciu anjelské bytosti po oboch stranách rímsy. Skláňajú sa pred Bohom – Otcom a súčasne sa klaňajú Kristovi. Božskú úctu dopĺňajú nádoby s planúcou zápalnou obetou. Kristus je spojovacím článkom pozemskej i nebeskej scény, čo symbolizuje jeho úlohu ako prostredníka s Bohom²⁰. Centrálny motív kríža sa zopakuje ešte ako ústredný znak v ploche oltárnej menzy. Podobné ikonické väzby a dopĺňania medzi oltárnymi obrazmi a plastickou výzdobou, kedy postavy z jednotlivých plánov, obrazov a sôch, treba čítať v spoločnom význame, sú v uvedenom období hojne používané.

Motív Ukrižovania je tradične zobrazovaný v sakrálnych interiéroch od raného stredoveku, čo je samozrejme vzhľadom na význam vykúpiteľskej Kristovej obete na kríži, ktorá je podstatným tajomstvom kresťanskej viery. Toto znázornenie teda logicky pripomínalo veriaceму esenciálne udalosti viery, veľkosť hriechu a veľkosť Božej lásky, lásky Krista – Bohočloveka, ktorá za človeka šla dobrovoľne až na smrť. Situovanie takýchto plastík v priestoroch kostolov sa v procese vývoja modifikuje a dostáva viacero typických podôb a zoskupení. Pre naše účely sú zaujímavé riešenia s Ukrižovaným Kristom v rámci oltárnych celkov z obdobia 18. stor. V zásade ide námetovo o nasledovné základné okruhy zobrazenia.

Kalvária – v tomto type je pri ukrižovanom Kristovi zoskupenie postáv podľa biblického zápisu v rôznej zostave: Panna Mária, Mária Magdaléna, sv. Ján. Skupina môže byť rozšírená o stotníka Longina, Máriu Kleopasovu, prípadne aj svätcov. Môže zobrazovať umierajúceho Krista, ktorý dokonáva, ale ešte žije. Obmenou tejto zostavy je redukcia na samotného Ukrižovaného Krista, najčastejšie na pozadí krajiny s mestom v diaľke, niekedy s postavami odchádzajúcich účastníkov v pozadí. Je to aj významový posun, koncentrujúci dôraz na Kristovu osobu a jeho obetu, teda na podstatu viery a nádeje v spásu. Súčasne zvyrazňuje Kristovu opustenosť a často znázorňuje už mŕtveho Krista.

Adorácia Krížu – v tomto type sú okolo ústredného zobrazenia Krista na kríži zoskupené postavy donátorov, rodín, svätcov, a pod., teda to nie je tradičná biblická zostava. Je to významový posun od tlmočenia udalosti ukrižovania na Golgote k motívu osobnej, či skupinovej adorácie Ukrižovanému, ako vyjadrenie úcty a viery a súčasne

---

²⁰ BOTEK, Andrej. *Ikonologické riešenie*, s. 349.

prosby o ochranu. Tento typ zobrazenia našiel uplatnenie na rôznych mortuáriách a epitafoch, kde okolo kríža bývajú symetricky zoskupení kľáčiaci príslušníci šľachtickej, či zemianskej rodiny. V našich podmienkach to bolo v obľube najmä v období 17. stor. To však nie je adorácia v pravom zmysle, ale vlastne prosba o odpustenie hriechov a spásu, vyjadrujúca nádej v Božie milosrdenstvo.

Pri týchto výjavoch sú časté kombinácie plastických a plošných kompozícií, kde spravidla plastický Kristus a Mária Magdaléna (svätica zväčša ako vysoký reliéf) sú umiestnení na plošnom pozadí a Panna Mária so sv. Jánom ako voľne stojace plastiky. Na pozadí býva pohľad na Jeruzalem, či už formou maľovanej scenérie alebo reliéfu. Veľkú časť takýchto kompozícií predstavujú oltáre v kostoloch, ktoré boli súčasťou komplexu kalvárií. Poznáme aj kompozície, kde olejomaľbu Ukrižovaného dopĺňajú plastiky Panny Márie a sv. Jána.

Ohľadne dobových analógií môžeme z bratislavských kostolov spomenúť oltár sv. Kríža v susednom kostole trinitárov (pol. 18. stor.). Dominuje mu olejomaľba Ukrižovaného s Máriou Magdalénou pod krížom. Autorom je rádový maliar brat Herman od sv. Jozefa (Jozef Blašky). Olejomaľbu dopĺňajú z bokov plastiky Panny Márie a sv. Jána Evanjelistu, ktoré stoja vedľa stĺpovej architektúry oltára, ich autorom je pravdepodobne Štefan Steinmassler²¹. Bočný oltár Kalvárie z poslednej štvrtiny 18. stor. je v jezuitskom kostole v Bratislave. V edikulovej ploche, na maľovanom pozadí, znázorňujúcom pohľad na Jeruzalem a dramaticky temnú oblohu, je plastika Ukrižovaného a kľáčiaca Mária Magdaléna. Panna Mária a sv. Ján výjav flankujú a plnia funkciu bočných sôch. Autorom plastiek je Anton Štefan Steinmassler²². Hlavný oltár klariského kostola Povýšenia sv. Kríža mal pôvodne v nike umiestnenú zostavu kalvárie, vedľa oltárnych stĺpov sú dodnes zachované sochy sv. Františka Assiského a Antona Paduánskeho.²³ Hlavný oltár kostola sv. Márie Magdalény v Rusovciach (rano-barokový) zobrazuje olejomaľbu s redukciami postáv na Ukrižovaného a Máriu Magdalénu pod krížom. V celkovej koncepcii z bokov oltára stoja uhorskí králi sv. Štefan a Ladislav²⁴. Nemožno ich však chápať ako doplnenie scény Ukrižovanie, ale ako súčasť koncepcie oltárnej architektúry.

O autorovi sa nezachovali žiadne záznamy a poznatky neprinieslo ani reštaurovanie²⁵. Podľa celkovej charakteristiky predpokladáme priemerného autora, používajúceho jednotnú autorskú typológiu postáv bez individualizácie. Z nej sa vyhrávajú len postava kráľa a muža so sklonenou hlavou, čiastočne i biskupa, čo by mohlo znamenať, že sú tu zobrazené konkrétne portréty (mecén, maliar?), alebo i účasť iného autora. Bezprostrednú analógiu k nášmu výjavu v dobovom kontexte v blízkom regióne však nemáme. V tomto zmysle ide o ojedinelý koncept, avšak s dôležitým symbolickým poslanstvom. Nezobrazuje Ukrižovanie, ako novozákonnú udalosť, ale aktualizuje ju do dobovej situácie. Zvýrazňuje, že Kristova obeta bola univerzálna a nadčasová. Zachytáva všetky časy a všetkých ľudí – čo je znázornené rôznorodými vrstvami vtedajšej spoločnosti. Máme tu vlastne

²¹ BAGIN, Anton – KRAJČI, Jozef. *Kostoly a kaplnky*, s. 116.

²² BAGIN, Anton – KRAJČI, Jozef. *Kostoly a kaplnky*, s. 74.

²³ Klarisky patria k ženskej vetve františkého rádu.

²⁴ BAGIN, Anton – KRAJČI, Jozef. *Kostoly a kaplnky*, s. 189.

²⁵ Oltár reštaurovali v roku 2004 M. Brimichová, E. Chmelová a M. Longauerová.

zobrazené dobové sociálne univerzum – duchovenstvo a svetský stav, pričom výstavba obrazu je dôrazne hierarchická. Takáto kompozícia vyplynula možno z faktu, že oltár bol určený pre terciárov – teda laikov v svetskom živote, ktorí však chceli žiť františkánsku spiritualitu. Františkánskymi terciármi boli i viacerí cirkevní i svetskí hodnostári.

Výtvarné stvárnenie tejto kompozície poukazuje na vykupiteľskú obeť Ježiša Krista za ľudstvo na kríži. Kristus na kríži zástupne odprosuje Otca za všetkých hriešnikov. Zástupnosť, ako existenciálny princíp, sa prejavuje v synovstve človeka – že sme Božie deti – adoptované vďaka Božiemu Synovi²⁶. Posolstvom obrazu je adorácia, stíšenie, vhlbenie sa do svojho vnútra. Je to „mlčanie obrazu“, ticho, ktoré „necháva v zjave obrazu zaznieť samotnú zjavnosť obrazu, či až zjavnosť zjavnosti“²⁷.

BIBLIOGRAFIA

Pramene

Catalogus Omnium P.P. & F.F. Ord. Min. Capuc. ab Origine Provinciae Austriaco – Hungaricae Coplectens. 18. stor. Rukopisné dielo, uložené v knižnici bratislavského Kláštora kapucínov.

Protocollum Seu Historia Domestica Conventus Posoniensis Patrum Capucinatorum Collectum, Et in Ordinem competentem redactum per R. P. Sixtum Budensem p. t. Guardianum, Definitore, et Hungariae Custodem Ab Anno Introductionis nostrae in hanc Civitatem, usque ad Annum Christo, quo Pius Sextus Ecclesiae Regimen adiit, 1775. Rukopisné dielo, uložené v knižnici bratislavského Kláštora kapucínov.

Syllabus Alphabeticus Omnium P.P. & F.F. Capucinatorum Ab Origine Provinciae Austriaco – Hungaricae Conscriptum MDCCLXXV, 1775. Rukopisné dielo, uložené v knižnici bratislavského Kláštora kapucínov, nepaginované.

Literatúra

BABIRÁT, Marián. Z dejín rehole kapucínov v Pezinku v 17. a 18. storočí. In *Zborník pri príležitosti konferencie k osemdesiatému výročiu prvej písomnej zmienky*. Pezinok: Mesto Pezinok, 2008, s. 107 – 110.

BAGIN, Anton – KRAJČI, Jozef. *Kostoly a kaplnky Hlavného mesta SSR Bratislavy*. Trnavava: Spolok sv. Vojtecha, 1988, s. 60.

BOTEK, Andrej. Kapucínska rehoľa a jej rozšírenie na Slovensku. In *Zborník slovenského národného múzea : História 44*, Bratislava: SNM, 2004, s. 5 – 40.

BOTEK, Andrej. Kostol a kláštor kapucínov v Bratislave. In *Zborník mestského múzea Bratislava 17*. Bratislava: Mestské múzeum, 2005, s. 65 – 94.

BOTEK, Andrej. Ikonologické riešenie historických kapucínskych kostolov na Slovensku. In *Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia V.: Človek-Sacrum-Prostredie, sympóziium 25. – 27. septembra 2005, Kláštorisko*. Levoča: Kláštorisko, 2006, s. 325 – 366.

²⁶ BRAUNSTEINER, Gloria. Koncepty zástupnosti. In PERES, Imrich – PROCHÁZKA, Pavel (eds.), *Smt' v tranžite (III.). Biblické, historické, etické a praktické požadie smrti*, Praha: Institut vzdělávání ECM, 2023, s. 368.

²⁷ TKÁČIK, Ladislav. Ako mlčí obraz? In *Studia Capucinatorum Božiniensia IX*, roč. 10, č. 9, Bratislava: Kapucíni na Slovensku – Vydavateľstvo Minor, 2024, s. 126.

- BOTEK, Andrej. Kláštor kapucínov v Bratislave: otázky vývoja a aplikácie rádovej schémy. In Kvasnicová, Magdaléna – Šeregi, Marek (eds.) *Architektúra kláštorov a rehoľných domov na Slovensku: Dejiny a pamiatková ochrana*. 2. rozšírené vydanie. Bratislava: SPEKTRUM STU, 2018, s. 305 – 339.
- BRAUNSTEINER, Gloria. Koncepty zástupnosti. In PERES, Imrich – PROCHÁZKA, Pavel (eds.), *Smrt' v tranzite (III.). Biblické, historické, etické a praktické pozadie smrti*, Praha: Institut vzdělávání ECM, 2023, s. 355 – 370.
- KOLBIARZ CHMELINOVÁ, Katarína. Ekonomiczna kalkulacja? Oltarze iluzjonistyczne XVIII wieku na terenie Slowacji. In *TECHNE/TEXNH. Seria Nowa*, Vol. 1, 2018, s. 5 – 10. <https://doi.org/10.18778/2084-851X.05.08>
- KVASNICOVÁ, Magdaléna. Architektúra novovekých františkánskych kláštorov na Slovensku v 17. a 18. storočí. In *Architektúra kláštorov a rehoľných domov na Slovensku : Dejiny a pamiatková ochrana*. Bratislava: SPEKTRUM STU, 2018, s. 190 – 218.
- LENHART, Jozef. J. J. Resler. Sv. Leopold. Druhá polovica 18. storočia. In RUSINA, Ivan a kol. *Barok. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava: Slovenská národná galéria, 1998, kat. 140, s. 434.
- MEDVECKÝ, Jozef. Pater Udalricus (?): Sv. Štefan s Imrichom. Okolo 1740. In RUSINA, Ivan a kol.: *Barok. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava: Slovenská národná galéria, 1998, kat. 227, s. 466 – 467.
- ŠAJGALÍK, Pavol. *Z histórie kapucínov v Bratislave. Podľa záznamov o bratislavskom kláštore z viedenského archívu*. Rukopis, nedatované (po 1990). Uložené v bratislavskom Kláštore kapucínov.
- ŠÁŠKY, Ladislav. *Sprievodca po pamiatkach Bratislavy II. Učebné texty pre vlastivedných sprievodcov po Bratislave*. Bratislava: Bratislavská informačná služba, 1987.
- TKÁČIK, Ladislav. Kapucíni na Slovensku. 1674 – 198 – 2017. Bratislava: *Kapucíni na Slovensku*. Vydavateľstvo Minor, 2017.
- TKÁČIK, Ladislav. Ako mlčí obraz? In *Studia Capuccinorum Božiniensia IX*, roč. 10, č. 9, Bratislava: Kapucíni na Slovensku – Vydavateľstvo Minor, 2024, s. 121 – 129.

Adresa autora:

doc. Mgr. Ing. arch. Andrej Botek, PhD.
Ústav dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok
Fakulta architektúry a dizajnu STU
Nám. slobody 19, 812 45 Bratislava
email: andrej.botek@stuba.sk

PRAMĚŇ / SOURCE

Listina jágerského biskupa Andreja z roku 1288 s testamentom Dionýza Abu

Daniel Boles

Charter of Bishop Andrew of Jager from 1288 with the testament of Dionysius Abu

Andreas dei gracia (sic!) miseracione diuina episcopus Agriensis omnibus Christi fidelibus tam praesentibus quam futuris, praesens scriptum inspecturis salutem in omnium Saluatore. Ad vniuersorum noticiam tenore praesentium volumus peruenire, quod vir nobilis magister Dyonisius filius Bodon de genere Aba considerans ad quos fines humanae fragilitatis condicio debeat necessario deuenire, volens praevenire tempus ut non praeveniretur a tempore, nobis deuote supplicauit, vt ecclesiasticas et fidedignas personas vice nostra dignaremur dirigere, coram quibus tanquam agens in extremis domui suae disponeret et facultates suas sub ipsorum testimonio vltimae voluntatis eulogio ordinaret. Cuius victi iustis precibus discretum virum magistrum Michaelem Myslensem prepositum socium nostrum karissimum (sic!) de eadem generatione Aba et fratrem Johannem abatem de Zeplak dilectum in Christo filium nostrum ad ipsum duximus destinandum. Qui nobis postmodum in eorum litteris authenticis eorum sigillis impraesis rescripserunt, quod ipsis et aliis quampluribus religiosis et laicis praesentibus audientibus et videntibus praefatus comes Dyonisius licet aeger corpore compos tamen suae mentis testamentum suum condidisset sub hac forma: quod ante omnia Omodeum palatinum filium David de generatione sua interueniente assensu regio, cum haereduum careret solatio assumpsisset sibi in filium adoptiuum super patronatu monasterii sui de Zeplak cum portione in villa Zeplak ipsum contingenti et super universas possessiones vbicunque locorum in Hungaria spectantes ad ipsum sibi elegisset et constituisset haeredem praeter quasdam villas Olchwar et Ola vocatas, quas monasterio de Zeplak cum antiqua vinea in eadem villa Zeplak existenti legauisset. Item villam Nadasd in sumpma centum marcarum reliquisset redimendam per praedictum palatinum, si eandem nollet consors eius cui legavit usque vitam suam possidere. Item nouam vineam suam reliquit eidem consorti suae. Quae vinea in ius monasterii praefati deuolueretur si consortem suam abire inde contingat. Praeterea quasdam possessiones suas Sudan et Scemter dictas legauisset filiabus suis pro quarta earundem. Item terram suam Vytezmezeu vocatam reliquisset pro quarta sororis suae Benedicto filio Merse et villam Felnadasd reliquisset Ladislauo officiali suo usque vitam suam. Procurationem vero consortis suae et filiarum suarum commisisset Omodeo palatino haeredi suo adoptiuo supradicto. Et quia rectis dispositionibus nichil debet difficultatis afferi praesentes eidem Omodeo palatino contulimus litteras sigilli nostri munimine roboratas. Datum Agriae anno Domini M^oCC^o octuagesimo octauo.

Preklad

Andrej z milosti božej jágerský biskup všetkým v Kristu verným tak súčasníkom ako aj budúcim, ktorí budú čítať tento list pozdrav v Spasiteľovi všetkých. Chceme znením tohto listu dať na známosť, že šľachtic magister Dionýz syn Boduna z rodu Aba, ktorý vidiac, ako musí skončiť krehký ľudský život, chcel zároveň konať zavčasu než by bolo už neskoro, nás úctivo poprosil, aby sme ráčili poslať v našom mene hodnoverné cirkevné osoby, v prítomnosti ktorých by usporiadal svoje veci pred smrťou a aby zároveň určil

ako naložiť s jeho majetkom po smrti vo vyhotovenom a nimi potvrdenom zázname poslednej vôle. Túto jeho žiadosť bez všetkého sme chceli splniť a určili sme, že treba k nemu vyslať ctihodného muža magistra Michala, myšlianskeho prepošta a predraheho člena našej kapituly, ktorý je pôvodom z toho istého rodu Aba i brata Jána, opáta z Krásnej, nášho v Kristovi milovaného syna. Oni nám potom v listine opatrenej ich pečaťami odpísali, že za ich prítomností ako i ďalších viacerých duchovných i svetských osôb, ktorí počuli a videli, že spomínaný komes Dionýz, i keď telesne nemocný ale duševne v plnom zdraví, učinil takýto testament: predovšetkým palatína Omodeja, syna Dávidovho, z vlastného rodu, potom, čo mu bol udelený súhlas kráľa, si osvojil za syna – keďže vlastného nemal – čím zároveň ho určil za svojho právoplatného dediča čiastky patronátneho práva kláštora v Krásnej s podielom v dedine Krásna, ktorý sa ho týka spolu so všetkými majetkami kdekoľvek sa nachádzajúcimi v Uhorsku s výnimkou majetkov Košické Olšany a *Ola*¹, ktoré odkázal spolu so starobyľou vinicou v dedine Krásna samotnému kláštoru v Krásnej. Tiež dedinu Trstené pri Hornáde ponechal palatínovi, aby ju vykúpil v prípade, keby ju manželka, ktorej ju odkázal, nechcela vlastniť do konca života. Tiež tejto svojej manželke odkázal svoju novú vinicu. Keby sa stalo, že manželka odiaľto odíde, vinica prípadne kláštoru. Okrem toho majetky Ždaňu a Szemere² odkázal svojim dcéram z titulu dievčenskej štvrtky. Zem Vít'az odkázal z titulu dievčenskej štvrtky svojej sestry Benediktovi, synovi Meršeho a dedinu *Vjśné* Trstené odkázal Ladislavovi svojmu správcovi, aby ju vlastnil do konca svojho života. Starostlivosť a právo opatrovnictva svojich dcér ako i manželky zveril svojmu adoptívnemu synovi a dedičovi palatínovi Omodejovi. Nakoniec, keďže čo je raz správne ustanovené nemá sa nijakou ťažkosťou spochybňovať, sme tomuto palatínovi Omodejovi udelili túto listinu potvrdenú našou pečaťou. Dané v Jágrí v roku Pána 1288.

Listina sa nachádza v archíve mesta Košice v Tajnom archíve pod sign. T-Jeszenei č. 23. Originál sa zrejme už nezachoval a listina je transumptom jágerskej kapituly z toho istého roku 1288. Prepis transumptu je znova publikovaný v listine toho istého hodnoverného miesta z 2. júna 1358. Dôvodom prepísania listiny je kráľovský mandát z 21. mája 1358.³ Listina bola publikovaná in regestru u spoluautorov edície archívu rodu Zichy.⁴ In excerpto sa nachádza v regestári edície Anjou kori Okleveltár.⁵

Adresa autora:

ThDr. Daniel Boleš, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail:danielb.posta@gmail.com

¹ Zaniknutá dedina na Above v Maďarsku.

² Obec v Maďarsku.

³ Archív mesta Košice, fond Magistrát mesta Košice, Tajný archív, sign. T-Jeszenei nr. 23., Magyar Nemzeti Levéltár v oddelení Diplomatikai Fényképgyűjtemény (ďalej MNL DF) 269789. – <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/77685/?list=eyJxdWVyeSI6ICIyNjk3ODkifQ> 18.11.2024.

⁴ NAGY, Imre – NAGY, Iván – VÉGHÉLY, Dezső. *A Zichy és vásonkeői Zichy család idős ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasenkeo*. III. kötet, Pest: A Magyar Tört. Társulat 1874, nr. 172, s. 242.

⁵ PAPP, Róbert. *Anjou–kori Okleveltár*. XLII. 1358. Budapest–Szeged, 2017, nr. 623, s. 244.

RECENZIE / *REVIEWS*

VNUK, František (zost.): *Noc pred popravou s prezidentom Tisom*, Bytča: Slovenský dejepisný spolok o. z., 2024, ISBN 978-80-973443-6-8, ss. 104.

V roku 1926 narodený slovenský historik František Vnuk sa len nedávno stal vo vysokom veku zostavovateľom publikácie o posledných chvíľach pozemského života ThDr. Jozefa Tisa, ktoré s ním strávil ako spovedník kapucínsky páter Hilár Párik. Monografia pozostáva z 5 kapitol doplnených v závere obrazovou prílohou a menným registrom.

Úvodná kapitola z pera editorky Eleny Šebovej nazvaná: **Čo bolo na počiatku** ozrejmuje jej úspešnú snahu presvedčiť prof. Františka Vnuka o priblíženie spomienok kňaza kapucínskeho rádu Hilára Párika OFMCap. na chvíle strávené s prvým slovenským prezidentom Jozefom Tisom v závere jeho života.

Kapitola **Noc bez spánku. Posledné hodiny pozemského života prezidenta Dr. Jozefa Tisu** uvádza, že na kresťanskú smrť sa Jozef Tiso pripravoval v spoločnosti kňaza kapucínskeho rádu, pričom tento rád si J. Tiso vybral s poukazom na poskytnutie útulku jeho osobe v emigrácii práve kapucínmi v bavorskom kláštore v Altöttingu. Spovedníkom bývalého prezidenta sa stal Hilár Štefan Párik (1918 – 1977), ktorý teológiu vyštudoval v Bratislave a Paríži. V roku 1943 prijal kňazské svätenie a počas tretej republiky v roku 1947 emigroval z Československa. Žil vo Francúzsku a Taliansku, ako misionár pôsobil v jemenskom Adene. Od roku 1954 sa zdržiaval v Kanade, kde okrem misijnej činnosti pedagogicky pôsobil ako profesor francúzštiny. Jeho spomienky na posledné chvíle Jozefa Tisa publikoval v roku 1987 tajomník prezidenta Karol Murín v knihe *Spomienky a svedectvo*.

Najrozsiahlejšia kapitola **Páter Hilár OFMCap. Posledná kapitola** podáva osobné svedectvo prezidentovho spovedníka z apríla 1947. Po udelení absolútneho trestu Národným súdom Edvard Beneš neudelil ani po intervenciách Vatikánu, biskupského zboru a amerických Slovákov Jozefovi Tisovi milosť. Už predtým sa k očakávanému prísnemu trestu pre J. Tisa pozitívne E. Beneš vyjadril sovietskemu ministrovi V. Molotovovi, predsedovi Národného súdu I. Daxnerovi a vatikánskemu internunciovi S. Ritterovi. Po tom, čo bola gvardiánovi kapucínov v Bratislave Vojtechovi Rajnerovi (1919 – 1999) oznámená požiadavka na zaopatrenie umierajúceho, losovaním došlo k výberu spovedníka práve v osobe Hilára Párika. Pred vykonaním svätého pomazania sa radil o svojom postupe s jezuitským kňazom Ladislavom Jandom (1905 – 1969), ktorý zaopatroval pred popravou bývalého náčelníka štábu Hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy Otomara Kubalu. Po vstupe do väznice Justičného paláca bol H. Párik odvedený k Jozefovi Tisovi, kde sa zoznámil aj s jeho švagrom Alexandrom Dobiášom. Keď strážnik v predvečer popravy Jozefa Tisa naliehal na výber večere s cynickou poznámkou, že je to naposledy, J. Tiso mu odvetil, že „*my, katolíci sa nechystáme na smrť ako americkí gangstri*“. Pred rozlúčkou s členmi rodiny Jozef Tiso požehnal ich aj celý slovenský národ, s pátrom Hilárom už len ochutnali pomaranče a bývalý prezident nechal pozdravovať svoju matku. J. Tiso slúžil vo väzení každé ráno svätú omšu a po ňom aj bývalý riaditeľ Ústrednej katolíckej kancelárie a exposlanec Snemu Slovenskej republiky Ján Ferenčík (1888 – 1950). Na rovnakom poschodí väzenia sa nachádzali tiež cely bývalého vyslanca Nemecka v Bratislave Hansa E. Ludina a veliteľa nemeckých vojsk na Slovensku Hermanna Höffleho. Poslednú spoločnú modlitbu s pátrom Hilárom

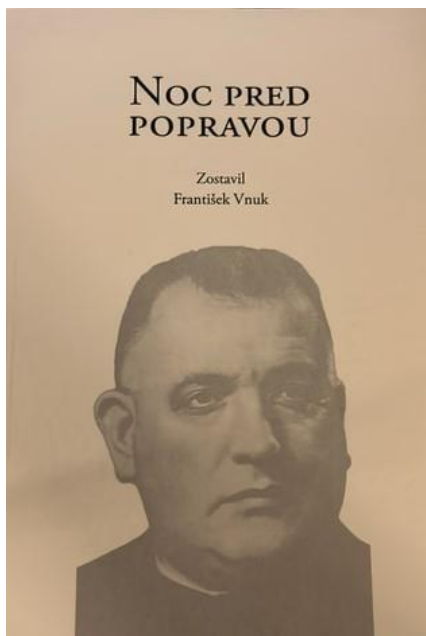
vystriedala u Jozefa Tisa rozlúčka s jeho advokátmi, po rezignácii Barnabáša Lojeka na obhajobu nimi boli Martin Grečo (1906 – 1975) a Ernest Žabkay (1910 – 1996). Svätá spoveď Jozefa Tisa pred pátrom Hilárom trvala hodinu, pre zamedzenie odpočívania jej obsahu dozorcami sa uskutočnila v latinskom jazyku. Hilárovi Párikovi nadiktoval J. Tiso svoj posledný odkaz slovenskému národu, v ktorom vyzval na svornosť a jednotu Slovákov. Nad ránom 18. apríla 1947 ešte Jozef Tiso odslúžil vo väzenskej kaplnke svoju poslednú omšu. Na miesto popravy bol vyslaný sudca Národného súdu a neskorší predseda Slovenskej národnej rady Ludovít Benada (1899 – 1973) a pri výkone absolútneho trestu bolo okrem kata a jeho 2 pomocníkov prítomných ešte 12 ďalších osôb vrátane obhajcov odsúdeného a pátra Hilára. Po prečítaní odsudzujúceho rozsudku i oznámenia o neudelení milosti sudcom bol ním Jozef Tiso odovzdaný štátnemu zástupcovi, ktorý ho následne odovzdal katovi hlásiacemu o 5.23 hod. výkon popravy. Prítomní úradní lekári konštatovali smrť odsúdeného v čase 5.30 hod., počas popravy sa však J. Tiso, podľa svedectva advokáta Ernesta Žabkaya, správal neuveriteľne sebavedome, hrdo a dôstojne. Jeho telo bolo tajne pochované na Martinskom cintoríne v Bratislave kňazom Jozefom Stašom (1903 – 1951) z rádu saleziánov, ktorí v tom čase vykonávali funkcie väzenských kaplánov. *I. dodatok kapitoly* približuje intervencie za udelenie milosti Jozefovi Tisovi po odsudzujúcom rozsudku Národného súdu zo strany predsedu SNR Jozefa Lettricha, slovenských katolíckych i evanjelických biskupov, či diplomatov Vatikánu, Francúzska a Veľkej Británie. Podľa *II. dodatku kapitoly* návrh udeliť milosť J. Tisovi schválil Poradný zbor Povereníctva SNR pre spravodlivosť ako aj samotný povereník spravodlivosti Ivan Štefánik, návrh však neschválili ani Predsedníctvo SNR, vláda ČSR a napokon ani prezident republiky. *III. dodatok kapitoly* poukazuje na odkazy, ktoré Jozef Tiso pred svojou popravou zanechal prostredníctvom väzenského dozorca Jána Tarabu, obhajcu Ernesta Žabkaya a kňaza Hilára Párika.

Kapitola **Svedectvá hodnoverných svedkov** podáva spomienky predstaviteľov cirkvi o postojoch a činnosti Jozefa Tisa. *I. svedectvo List slovenských biskupov* tvorí dokument, ktorý 8. januára 1946 zaslali predsedníctvu Slovenskej národnej rady všetci slovenskí biskupi rímskokatolíckej cirkvi okrem uväznených Jána Vojaššáka a Michala Buzalku. Poukázali v ňom na nutnosť posudzovania Jozefa Tisa podľa toho, čo za daných okolností mohol, smel a musel konať. *II. svedectvo* pochádza od kňaza prof. Ladislava Hanusa (1907 – 1994), ktorý prežil 11 rokov v komunistickom väzení. Jozef Tiso podľa neho „ako prezident riadil Slovenský štát podľa teologických zásad“. *III. svedectvo* podal evanjelický biskup Dr. Fedor Ruppeldt (1886 – 1979), ktorý v rozhovore s britským generálnym konzulom v Bratislave J. A. Grantom z júla 1947 pokladal popravu Jozefa Tisa za politickú chybu najvyššieho stupňa a politický odkaz bývalého prezidenta predstavoval podľa neho jednoznačne nárok na mučenie. Ostatné *IV. svedectvo* je predstavené časťou homílie košického arcibiskupa Alojza Tkáča (1934 – 2023) z apríla 1997 pri príležitosti 50. výročia popravy Jozefa Tisa.

Monografia je ukončená básňou Gorazda Zvonického **Kňaz Tiso** z roku 1952 a kapitolou **Na záver** z pera Františka Vnuka. Pripomína v nej, že obeťami povojnového retribučného zákonodarstva na Slovensku sa stalo 8 058 osôb, z ktorých 55 bolo odsúdených na trest smrti. V porovnaní s týmito číslami retribúcie iné európske krajiny podľa zostavovateľa publikácie zasiahli miernejšie, susedné Rakúsko malo len 35 na smrť odsúdených občanov a v českých krajinách nik z protektorátnej vlády nebol odsúdený na absolútny trest

na rozdiel od slovenského prezidenta, premiéra a 2 ministrov. Hlavný veliteľ fínskej armády v boji proti Sovietskemu zväzu, maršal Carl Gustav Mannerheim, sa po vojne dokonca stal prezidentom a pomenovali po ňom hlavnú ulicu v Helsinkách, čo zostavovateľ porovnáva s hystériou pri pomenovaní ulice po Jozefovi Tisovi vo Varíne. Z ľudského hľadiska síce J. Tiso zomrel potupnou smrťou, no podľa Františka Vnuka pod „*zorným uhlom večnosti*“ a slovami Vatikánskeho rádia to bola pekná kresťanská smrť.

Predkladaná kniha poskytuje dobové svedectvo o ostatných chvíľach pozemskej púte slovenského kňaza a prezidenta Jozefa Tisa od osoby najpovolanejšej, a to kapucínskeho kňaza, ktorý s ním v závere jeho života ako svedník bol. Monografia je vhodne doplnená svedectvami osôb, ktoré sa k pôsobeniu J. Tisa vedeli relevantne vyjadriť, čím sa jej historická hodnota aj vyše sedem decénií od popravy Jozefa Tisa nepochybne zvýšila. Pre všetkých záujemcov o dejiny Slovenska v pohnutom dvadsiatom storočí i o osobu kňaza vykonávajúceho najvyšší štátny úrad v krajine sa však kniha *Noc pred popravou s prezidentom Tisom* môže stať významným obohatením ich súkromných knižníc.

Adresa recenzenta:

PhDr. JUDr. Rudolf Manik, PhD., MBA, MHA

Masarykova 2

040 01 Košice

email: rudomanik@gmail.com

KRONIKA / *CHRONICLE*

Kardinál Jozef Tomko: Posolstvo jeho života pre súčasný svet

(Správa z konferencie)

Na sklonku mesiaca september, konkrétne 30. 9. 2024, sa v Aule Teologickej fakulty v Košiciach konala konferencia s názvom *Kardinál Jozef Tomko: Posolstvo jeho života pre súčasný svet*, ktorú organizovali Teologická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku a Rada pre históriu pri KBS pri príležitosti 100. výročia narodenia kardinála Jozefa Tomka. Cieľom konferencie bolo priblížiť osobnosť a odkaz kardinála Jozefa Tomka pre súčasný svet.

Jozef Tomko sa narodil 11. 3. 1924 v obci Udavské. V roku 1943 vstúpil do seminára a začal študovať na Rímskokatolíckej cyrilo-metodskej bohosloveckej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave. Na jeseň v roku 1945 ho košický biskup Jozef Čársky poslal na štúdiá do Ríma, kde úspešne dokončil svoju formáciu a štúdiá v Pápežskom kolégiu sv. Jána Nepomuckého a na Pápežskej lateránskej univerzite v Ríme. Za kňaza bol vysvätený 12. 3. 1949 v Ríme. V rokoch 1950 – 1965 pôsobil ako vicerektor Pápežského kolégia sv. Jána Nepomuckého v Ríme. Roku 1959 bol signatárom iniciatívy za vybudovanie Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Za biskupa bol vysvätený v roku 1979 a za kardinála kreovaný 25. mája 1985 pápežom Jánom Pavlom II. V apríli roku 1985 bol pápežom Jánom Pavlom II. vymenovaný za prefekta Kongregácie pre evanjelizáciu národov. Následne zastával mnoho významných funkcií v kúrii.

Na úvod konferencie sa prítomným prihovorel doc. Radoslav Lojan, dekan TF KU. Vo svojom krátkom príhovore vyzdvihol osobnosť kardinála Tomka, pričom zdôraznil tri vlastnosti, ktoré ho charakterizovali, a to skromnosť, pracovitosť a lásku k evanjeliu.

Následne vo svojom príhovore košický arcibiskup – metropolita Bernard Bober charakterizoval kardinála Tomka, ako muža cirkvi s dobrou pamäťou a výnimočnými diplomatickými schopnosťami, ktoré využíval pre dobro a rast cirkvi vo svete i na Slovensku. V podobnom duchu sa niesol aj príhovor rektora kolégia sv. Cyrila a Metoda v Ríme Pavla Zvaru, ktorý označil kardinála Jozefa Tomka za najväčšiu osobnosť Slovenska pôsobiacu pri Svätej stolici.

Zaujímavým bol príspevok nitrianskeho biskupa Viliama Judáka, ktorý sa týkal histórie kardinálov v Uhorsku, so zameraním na osobu Alexandra Rudnaya, ostrihomského arcibiskupa, kardinála a zároveň Slováka, ktorý podporoval svojich rodákov v Uhorsku, podobne ako sa o niekoľko storočí neskôr snažil podporovať život svojich veriacich rodákov kardinál Jozef Tomko.

Ďalší príspevok predniesol ThLic. Marek Haratim, v ktorom sa podelil o osobné spomienky a zážitky s kardinálom Tomkom počas svojich štúdií v Ríme. V podobnom duchu sa niesol aj príspevok Mons. Mariána Gavendu, ktorý považoval kardinála Tomka za integrálnu osobnosť Slovenska, pričom vyzdvihol kardinálove motto: „*Ja spravím, čo môžem, Pán Boh pomôže...*“ O svoje osobné spomienky a zážitky s kardinálom Tomkom sa podelila aj sestra Irena Kopanicová, ktorá sa o kardinála niekoľko rokov starala a charakterizovala ho ako človeka modlitby, ktorý vynikal poriadkom a každodenným slávením sv. omše.

Veľmi zaujímavým príspevkom bol príspevok od Jozefa Bartkovjaka, ktorý s kardinálom robieval rozhovory pre vatikánsky rozhlas. V príspevku vyzdvihol kardinála ako osobnosť cirkvi svetového formátu, ale zároveň ako muža pokory a modlitby, ktorý nikdy

neodmietol poskytnúť rozhovor, čím sa stal rekordérom v spolupráci s vatikánskym rozhlasom.

Rovnako hodnotným bol aj príspevok prof. Štefana Lenčiša, ktorý priblížil knižné dedičstvo kardinála Tomka, ktoré venoval knižnici Teologickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku, konkrétne aj prvý a druhý Petrov list na papyruse, ako aj *Acta synodalia sacro sancti conciliae* – kompletnú sériu dokumentov o priebehu druhého Vatikánskeho koncilu.

Nemenej zaujímavými boli príspevky prof. Antona Konečného a prof. Cyrila Hišema o osobnosti kardinála Tomka v súvislosti s obnovením kňazského seminára sv. Karola Boromejského v Košiciach, ako aj príspevok Mgr. Tomáša Harbuľáka, ktorý sa týkal pamätihodností, ktoré kardinál venoval múzeu v Urbanovej veži v Košiciach.

Po ukončení prednášok sa plynule prešlo do diskusie nad jednotlivými príspevkami, a v prestávke medzi jednotlivými blokmi konferencie prezentoval svoje umelecké diela – ručne maľované obrazy v priestoroch Teologickej fakulty kňaz – historik doc. Peter Sedlák.

Mons. Bernard Bober

P. Jozef Bartkovjak SJ

Mons. Marián Gavenda

Mons. Anton Konečný

Účastníci konferencie

Adresa autora správy:

Mgr. Stanislav Dzuričko

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: stanislav.dzuricko94@gmail.com

Július Kustra, prvý slovenský kníhkupec v Košiciach

(Správa z konferencie)

V Kultúrno-vzdelávacom centre Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach sa dňa 19.9.2024 uskutočnilo podujatie venované Júliusovi Kustrovi, prvému slovenskému kníhkupecovi na východnom Slovensku a v Košiciach.

Pri príležitosti jeho 140. výročia narodenia sa zúčastnení mohli dozvedieť o tejto málo známej osobnosti, o živote a diele košického nakladateľa, legionára a národno-kultúrneho pracovníka.

Július Kustra sa narodil v roku 1884 v Budapešti rodičom z liptovského Bobrovca, ktorí tam chodievali na sezónne murárske práce, ako sa vtedy vravelo "k múru", čiže stavať Pešť. V Pešti sa Kustra zoznámil v roku 1905 s vtedajším poslancom uhorského parlamentu a významným novinárom Milanom Hodžom, u ktorého sa zamestnal ako kolportér a jeho noviny Slovenský denník chodil peši predávať po celom Slovensku. Prešiel takmer každú slovenskú dedinu i mesto, spoznal tisíce richtárov či farárov. V Hodžovej redakcii sa stretol aj s Milanom R. Štefánikom, ktorého ideou legionárstva sa nadchol a cez vojnu v talianskom zajatí v 1916 Kustra vstúpil do légii a robil aj nábor medzi tamojšími zajatými Slovákami i inými národnosťami. Od 18-tich rokov bol Kustra člen katolíckeho robotníckeho združenia v Pešti a hrával i režíroval ochotnícke divadlá pre Slovákov.

Ešte pred 1. sv. vojnou založil v roku 1910 Július Kustra v Košiciach, kde sa presťahoval, kníhkupectvo, ktoré na východ od Liptovského Sv. Mikuláša bolo prvé slovenské na vtedajšom Hornom Uhorsku. Rozširoval slovenskú tlač, 10 rokov takto predával po celom okolí rôzne ľudové kalendáre, modlitebné knihy či romány. Jeho slávne Kustrovo kníhkupectvo fungovalo až do 1938, keď po okupácii mesta Maďarmi musel po vyhrážkach horthyovcov opustiť Košice a presťahovať sa do Spišskej Novej Vsi, kde spolu aj so synom Pavlom pokračoval v kníhkupeckej činnosti.

V Košiciach už od začiatku patrilo medzi významných Slovákov a národovcov, spolu s Jánom Strakom, neskôr aj s košickým biskupom Jozefom Čárskym, ktorí boli aktívni v kultúrnom, spoločenskom či politickom živote mesta. V novembri 1919 bol Kustra spoluzakladateľ MO Matice Slovenskej v Košiciach, režíroval divadlá, vydával noviny, písal knihy, angažovane pôsobil vo vyše 20 funkciách. Po skončení prvej svetovej vojny ho navrhol Vavro Šrobár, minister ČSR pre Slovensko, za starostu Košíc, ale Kustra funkciu zo skromnosti odmietol, ale intenzívne spolupracoval s vedením mesta na slovenskom obrození. V 1919 založil Slovenský politický klub, kde sa schádzali Slováci i Česi a konali sa kultúrne akcie. Po novembri 1989 pomenovali jednu z košických ulíc práve po J. Kustrovi.

Podujatie k výročiu narodenia J. Kustru vzniklo v spolupráci Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach a Domu Matice slovenskej v Košiciach. Úvodné privítanie začala riaditeľka

ŠVKK Darina Kožuchová, tiež vedúca Oddelenia historických fondov ŠVKK Angela Kurucová, prednášku viedli Eleonóra Blašková, autorka Lexikónov Košičanov I. a II. a pravnik J. Kustru, Oliver Hvizd, knihovník v Univerzitetnej knižnici Teologickej fakulty v Košiciach.

Spomienky na Júliusa Kustru sa, okrem množstva účastníkov, zúčastnili aj deti jeho syna Pavla, Ľubica Hvizdová-Kustrová, Pavol Kustra a Renáta Kustrová.

Za Maticu slovenskú bola prítomná riaditeľka Domu MS Martina Matečková a vzácnym hosťom bol predseda Matice slovenskej Marián Gešper, ktorý vystúpil s príhovorom zameranom na Kustru, ako člena prvého domáceho československého odboja. Matica Slovenská v nasledujúcom roku plánuje odhaliť pamätnú tabuľu Júliusa Kustru na budove jeho prvého kníhkupectva.

Pútavá prednáška Eleonóry Blaškovej bola doplnená zaujímavým čítaním z listov a spomienok Júliusa Kustru v podaní Olivera Hvizda. Prezentácia priblížila Kustrov prínos pre rozvoj kultúrneho života v Košiciach a jeho životné osudy. Jeho celoživotným krédom bolo slúžiť národu a nič za to nežiadať ani nečakať.

Adresa autora správy:

Mgr. Oliver Hvizd
Katólicka univerzita v Ružomberku,
Univerzitná knižnica – Pracovisko Košice
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: oliver.hvizd@ku.sk

Život a dielo doc. ThDr. Františka A. Kišidaya

(Správa z konferencie)

Dňa 11. októbra 2024 sa na pôde Teologickej fakulty v Košiciach konala konferencia s názvom *Život a dielo doc. ThDr. Františka A. Kišidaya*, ktorú organizoval Inštitút cirkevných dejín pri Teologickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku. Cieľom konferencie bolo priblížiť osobnosť a dielo kňaza a pedagóga Františka A. Kišidaya.

František Alexander Kišiday sa narodil 22. 9. 1940 v obci Kalinov. V roku 1958 vstúpil do seminára a začal študovať na Cyrilo-metodskej bohosloveckej fakulte v Bratislave. Po vysviacke v rok 1963 pôsobil ako kaplán v Zborove a v rokoch 1965 – 1966 ako kaplán v Bardejove, neskôr ako farár v Družstevnej pri Hornáde, Fričovciach a v Bratislave-Jarovciach. V roku 1970 získal licenciát z teológie, následne v roku 1975 obhájil dizertačnú prácu a od roku 1977 pôsobil na CMBF v Bratislave ako odborný asistent. Teologickými aj religionistickými úvahami prispieval do Duchovného pastiera či Katolíckych novín. Bol autorom viacerých vysokoškolských skrípt. Vo vedeckej práci sa orientoval predovšetkým na otázky religionistiky so zreteľom na iné náboženské tradície a na dialóg s neveriacimi, rovnako sa zaoberal aj problematikou prvotného Božieho zjavenia. František A. Kišiday zomrel po vážnej chorobe vo veku 46 rokov.

Na úvod konferencie sa prítomným prihovril doc. Radoslav Lojan, dekan TF KU. Vo svojom krátkom príhovore ocenil prínos kňaza Františka A. Kišidaya, najmä jeho pracovitosť a zápal pre kňazskú i pedagogickú činnosť.

Nasledoval príspevok Mgr. Antona Medveca, starostu obce Obišovce, ktorý priblížil životný príbeh Františka A. Kišidaya, pričom vychádzal z obecnej, resp. farskej kroniky.

Ďalší príspevok predniesol prof. Cyril Hišem, v ktorom sa zameril na teologické štúdiá Františka Kišidaya a na jeho bohoslovecké roky v seminári v Bratislave.

V ďalších príspevkoch boli analyzované rôzne oblasti a aspekty diela Františka Kišidaya, a to v príspevku doc. Radoslava Lojana Teologické a religionistické úvahy v diele Františka A. Kišidaya, v príspevku prof. Jozefa Jurka Náboženstvo v publikácii Dr. Františka A. Kišidaya, podobne aj v príspevku doc. Róberta Sarku Komparácia štúdie Alexandra Kišidaya o prazjavení s personalizmom, či v príspevku Dr. Antona Ziolkovského Obnovená teológia vo vybraných textoch F. A. Kišidaya. Doc. Vladimír Juhás vo svojom príspevku poukázal na metódy a témy v kristológii, s ktorými pracoval a ktoré využíval František A. Kišiday. Dr. Pavol Hrabovecký vo svojom príspevku zhodnotil teológiu zjavenia v pedagogickej činnosti Františka A. Kišidaya.

Zaujímavými boli aj príspevky týkajúce sa publikácie Františka A. Kišidaya, ktorý bol známy svojou bohatou publikačnou činnosťou v náboženských periodikách. Boli to príspevky Dr. Jozefa Kohuta, ktorý analyzoval biblické témy Kišidaya v periodiku Duchovný pastier, prof. Gabriela Ragana, ktorý vo svojom príspevku analyzoval rôzne Kišidayove články v katolíckych periodikách, ďalej príspevok Dr. Imricha Degra *František Kišiday ako autor biografických článkov*, či príspevok prof. Štefana Lenčiša *František Kišiday – prispievateľ do Katolíckych novín*.

Rovnako hodnotnými boli aj príspevky Dr. Andreja Krivdu, ktorý sa vo svojom príspevku venoval teologickej podstate liturgii hodín po Druhom vatikánskom koncile

z pohľadu Františka Kišidaya, či príspevok Dr. Angela Štefana Kuruca, ktorý vo svojom príspevku analyzoval homílie Františka A. Kišidaya.

Nemenej zaujímavým bol aj príspevok Mgr. Stanislava Dzurička, v ktorom analyzoval osobu Františka A. Kišidaya z pohľadu prameňov Ústavu pamäti národa, v ktorom sa nachádzajú dokumenty, konkrétne tri zväzky, ktoré sa týkajú osoby Františka A. Kišidaya. Nakoľko Kišiday bol kňazom v období totality, je prirodzené, že sa o jeho činnosť zaujímala ŠtB. Prvý zväzok z roku 1966 má povahu lustračnej previerky samotného Kišidaya a jeho rodiny, známych i blízkych osôb. Druhý zväzok sa týka záujmu Svätej stolice o osobu Františka Kišidaya, kde sa dozvedáme, že Kišiday je v očiach Vatikánu vnímaný veľmi pozitívne a dokonca bola jeho osoba preverovaná Vatikánom povereným človekom v súvislosti s biskupským menovaním Kišidaya za košického diecézneho biskupa, ktoré sa napokon, pravdepodobne, z politický dôvodov neuskutočnilo. Napokon v poslednom zväzku z roku 1984 ŠtB označuje Kišidaya ako za dôverníka s dobrým informačným potenciálom. Zo zväzku ďalej nevyplýva, že by Kišiday akýmkoľvek spôsobom spolupracoval s ŠtB. Tento zväzok bol vedený iba niekoľko mesiacov, nakoľko sa Kišidayovi rapídne zhoršil zdravotný stav.

Po ukončení prednášok sa plynule prešlo do diskusie nad jednotlivými príspevkami, ktorú obohatili pamätníci a rodáci Františka Alexandra Kišidaya.

doc. ThDr. Radoslav Lojan, PhD.

prof. ThDr. Cyril Hišem, PhD.

Mgr. Anton Medvec

prof. ThDr. Gabriel Ragan, PhD.

prof. ThDr. Jozef Jurko, PhD.

doc. ThDr. Róbert Sarka, PhD.

Počas prestávky konferencie

Adresa autora správy:

Mgr. Stanislav Dzuričko

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: stanislav.dzuricko94@gmail.com

RECENZENTI PRÍSPEVKOV / *REVIEWERS*

RECENZENTI PRÍSPEVKOV | REVIEWERS

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: cyril.hisem@ku.sk

ThDr. Daniel BOLEŠ, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: danielb.posta@gmail.com

doc. ThDr. Peter BORZA, PhD.

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Filozofická fakulta

Moyzesova 9, 040 59 Košice

e-mail: peter.borza@upjs.sk

doc. PhDr. Jaroslav CORANIČ, PhD.

Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity

Katedra historických vied

Ul. biskupa Gojdiča 2, 080 01 Prešov

e-mail: jaroslav.coranic@unipo.sk

prof. ThDr. PaedDr. PhDr. Jozef JURKO, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: jurko@ktfke.sk

doc. Viktor Vasilovič KICHERA, PhD.

Uzhhorod National University

Faculty of History

Universytets'ka St, 14, Uzhhorod,

Zakarpats'ka oblast, Ukrajina, 88000

email: vkichera@ukr.net

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: stefan.kuruc@gmail.com

prof. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.
Katólicka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach
Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: stefan.lencis@ku.sk

ks. dr hab. Jarosław R. MARCZEWSKI
Katedra Historii Kościoła
Wydział Teologii
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin
e-mail: jaroslaw.marczewski@kul.pl

prof. ThDr. Gabriel RAGAN, PhD.
Katólicka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: gabriel.ragan@ku.sk

prof. PaedDr. ThDr. Ambróz Martin ŠTRBÁK O.Praem., PhD.
Rehoľný dom premonštrátov
Hlavná 67, 040 01 Košice
e-mail: martin.strbak@gmail.com

Mgr. Ladislav VARGA, STL
Pontifical University of St. Thomas Aquinas
Largo Angelicum 1
00184 Rome RM, Italy
email: ladislavjvarga@gmail.com

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, ThD.
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Kněžská 8, 370 01 České Budějovice
e-mail: weis@tf.jcu.cz

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*
ročník | *Volume 13*, číslo | *Issue 2*, rok | *Year 2024*

Adresa vydavateľa | *Address of Editorial Publisher:*

© 2024 VERBUM – vydavateľstvo KU
Hrabovská cesta 1A, 034 01 Ružomberok
web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Address of Editorial Office:*

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta
Katólicka univerzita v Ružomberku
Hlavná 89, 041 21 Košice
web: www.icd.ktfke.sk
email: icd@ktfke.sk

Tlač | *Print:*

Pokyny pre autorov | *Instructions for Authors*

www.icd.ktfke.sk

Na prednej obálke:

Adorácia sv. Krížu na oltári sv. Kríža v bratislavskom kostole kapucínov.

Na zadnej obálke:

Detail zástupcov duchovenstva (vľavo) + detail zástupcov svetského stavu (vpravo).

Foto:

br. Pavol Bizoň OFM Cap

ISSN 1338-9572 (Print), ISSN 2730-0153 (Online)

Evidenčné číslo: EV 4697/12

IČO vydavateľa: 37 801 279

Dátum vydania periodickej tlače: december 2024